AFGEPERST

NAAR AANLEIDING VAN HET KAMERDEBAT
OP 6 DECEMBER 1911

DOOR

Dr. A. KUYPER

KAMPEN — J. H. KOK — 1912

AFGEPERST

NAAR AANLEIDING VAN HET KAMERDEBAT OP 6 DECEMBER 1911

DOOR

Dr. A. KUYPER

KAMPEN — J. H. KOK — 1912

Voorwoord.

In het begin van dit jaar kreeg ik het, tegen verwachting, te volhandig, om al wat de Handelingen *van 1909 af, en voorts de Pers deze drie jaren, over het hangend geding ten beste gaven, bijeen te zoeken, na te lezen en uit te trekken. Vandaar dat dit vlugschrift iets later dan ik eerst gedacht had, het licht ziet.*

Ook de titel viel anders uit dan ik eerst aangaf. Ik mocht er mij toch niet toe bepalen, om het misverstand na te speuren. De regeling, die de hangende schoolzaak in Indie zal ontvangen, bleef mij een te gewichtig onderwerp, om het niet nogmaals ter sprake te brengen. Daarom drukte ik in mijn titel: Afgeperst, *alleen uit, hoeveel liever ik het incident zelf verder onbesproken had gelaten.*

KUYPER.

's Gravenhage, Maart 1912.

§ 1. 't Mooie taalbeeld misduid.

Bij twee keurige silhouetten van Dr. Bavinck en Dr. Bourget daguerotypeerde onlangs Dr. J. H. Gunning, van Utrecht, ook mij, maar dan als . . . *een Ezau.* Ganschelijk niet boos bedoeld. Eer integendeel komt hij er voor uit, dat hij opwellingen van sympathie voor mij kent, gelijk dit onlangs nog bleek in zijn recensie van mijn causerie : *Onze Eeredienst.* Maar . . . *ik ben een Ezau.* Zelfs heb ik een Ezau's *natuur,* en word daarom psychologisch in *dit* ruwe raam gezet: „Mijn hand is tegen allen, en aller hand is tegen mij." Dit staat nu in Gen. 16 : 12 wel van *Ismaël,* en *niet* van Ezau, maar Ismaël was blijkbaar in Dr. Gunning's oog voor *mijn* doen nog een te malsche figuur. Ik moest, naar luid van onze Kantteekenaren, geschaduwd in 't beeld van iemand, „die iedereen zal tergen tot vechten en oorlogen en over zulks van anderen zal getergd worden." En daarom moest Ismaël voor den veel ruiger, hariger en haniger Ezau de plaats ruimen. Niet eens zóó, alsof ik nu en dan een Ezau's aanvechting had, neen, maar derwijs boos, dat mijner een Ezau's *natuur* werd. Sterker nog: dat ik een half-Buddhistische *reincarnatie* van den echten Ezau werd, want hij schreef op 7 December j.l.: „Ezau-natuur *als hij is.*" En het moet wel zoo zijn. Immers, zonder hiervan af te weten, beleed ik den volgenden morgen zelf in de Tweede Kamer: „Nu begin ik gaarne met te erkennen, dat het wel schijnt, alsof hetzij mijn houding, hetzij mijn woorden, nu en dan een irriteerende werking op anderen hebben". Iets wat ik zelf verklaarde te willen betreuren, mits men het mij dan maar zeî, en niet, er over mokkend, rancuneus langs mij heen liep.

Aan die bijvoeging dank ik het vermoedelijk, dat mijn geachte ambtgenoot Dr. de Visser er geen gras over liet groeien, toen hij zich dien eigen dag weer door mij geprikkeld waande, en mij deswege op staanden voet ter verantwoording riep. Hem bied ik hiervoor de betuiging van mijn erkentelijkheid. Niets toch stuit mij, gelijk ik zeî, banger tegen de borst, dan 't opkroppen van rancune. Laat wie iets tegen me heeft, 't me zeggen, daar kan ik best tegen, ook al doet men 't in overprikkelde stemming wat hardhandig. En zelfs dit kon van Dr. de Visser niet geklaagd worden. Hij sprak beleefd; puur om op te komen voor den z. i. mishandelden minister; in nobel élan. Slechts in drieërlei opzicht gaf hij zich bloot:

1°. hij sprak toen hij niet meer spreken *mocht*.

2°. hij lei mij in den mond wat ik *niet* gezegd had. En

3°. hij interpreteerde wat ik *wel* gezegd had, vlak tegen taalbeeld en zinverband in.

Over het eerste punt kan ik kort zijn. Wie de *Handelingen* op blz. 1137 opslaat, zal zien, dat in de eerste kolom staat: „DE VOORZITTER: *Het incident is hiermede gesloten;*" en dat blijkens de tweede kolom Dr. de Visser nochtans, en vlak in strijd hiermeê, toch over het persoonlijk feit ging doorspreken, alsof het incident heusch nog aan de orde was.

Art. 57 van het Reglement van Orde nu wijst uit, dat mijn g. a. ambtgenoot dit niet had *mogen* doen. Wel had Minister Heemskerk verlof van den Voorzitter ontvangen, om zijn repliek rakende het persoonlijk feit in zijn hoofdredevoering in te lasschen, maar dit had plaats *voordat* het incident gesloten was verklaard. Toch mag niet vermoed, dat een zoo ordeminnend lid als Dr. de Visser opzettelijk de orde brak. Veeleer dient ondersteld, dat het sluiten van het incident hem ontgaan was. En wel had toen de Voorzitter hem tot de orde moeten roepen, maar ik begrijp ook weer zeer wel, dat onze vermoeide Voorzitter, bij een zoo precies geëncadreerd man als Dr. de Visser van verre op geen ordeverstoring verdacht, geen flauw vermoeden had van wat er gaande was. Gaarne neem ik daarom aan, dat deze verbreking van de orde geheel te goeder trouw én plaats greep én doorging, maar met dit al werd ik er de dupe van. Daar toch het incident gesloten was verklaard, had ik mij terstond verwijderd. Ik had namelijk reeds een half uur op heete kolen gezeten, omdat mijn arts mij wachtte. Zóó als de hamer viel, haastte ik mij dus weg, en miste zoo-

doende het voorrecht om Dr. de Visser te hooren. En waarom sloeg dit mij tegen? Omdat, zoo Dr. de Visser op zijn beurt, d. i. *voor* de sluiting van het incident, had gesproken, ik hem onmiddellijk te woord kon hebben gestaan, terwijl nu, eer ik terug kon zijn, de behandeling van de artikelen reeds op gang was, en mij derhalve de mogelijkheid tot het dienen van repliek was afgesneden. Iets wat mij nog te harder viel, toen een bevriend persorgaan mij van achteren mijn niet-terstond-repliceeren als grove fout *verweet*. Dat dit in hooge mate onbillijk was, vat nu ieder. Voor zooveel hier van schuld sprake mocht zijn, lag die bij Dr. de Visser en niet bij mij. En wat erger is, hij werd hierdoor oorzaak, dat ik thans dit vlugschrift, dat ik zelf betreur, in het licht *moet* zenden. *Uitblijven* immers mocht en kon mijn antwoord, dat hij eerst uitlokte en toen zelf afsneed, niet.

Korter kan ik zijn met mijn *tweede* opmerking, dat Dr. de Visser mij in den mond leî *wat ik niet gezegd had*. Het misverstand schuilt hier in de woorden „*geheel*" en „*generaal*." Dr. de Visser citeerde in zooverre juist, dat ik metterdaad gesproken had van jubel, opgewekt aan de linkerzijde, en van „ontstemming, te weeg gebracht aan de rechterzijde." Letterlijk had ik gezegd: dat er geweest was „explosie van blijdschap aan de overzijde, en een gevoel van teleurstelling aan deze zijde der Kamer." Hiervan nu maakte Dr. de Visser in zijn critiek, dat ik gezegd zou hebben: „aan de rechterzijde *in haar geheel*", en iets later: „*generaal* aan deze zijde van de Kamer." Verbeeld u, ik, die bijna hoofd voor hoofd weet hoe mijn geachte Christelijk-historische Kamergenooten in hun goedgunstigheid over mij denken, zou mij vermeten hebben, ongevraagd ook in *hun* naam te spreken! Voor zulk een flater ben ik nu toch heusch te ver op mijn parlementaire jaren gekomen. Neen, als men na een storm-achtigen Novembernacht des morgens onder de telegrammen in zijn morgenblad leest, dat er 's nachts een geweldige orkaan op de Noordzee heeft gewoed van de Shetlands eilanden tot bij het Kanaal, en dat wel de Engelsche kust er vrij goed is afgekomen, maar dat de storm *op onze kust* jammerlijk huis hield, — dan zou 't toch al een zonderling onbevattelijk lezer moeten zijn, die hieruit afleidde, dat dus op *elk* dorp, *heel* onze kust langs, van Texel tot Cadzand, schepen vergaan en huizen omgestormd waren. Pas dit nu *mutatis mutandis* op Dr. de Visser's zeggen toe, en ge gevoelt zijn feil.

En nu het *derde* punt. Ik zou, zoo vatte mijn geachte ambtgenoot mijn opmerkingen samen, na het brevet van *geestelijke armoede*, twee dagen te voren z. i. aan den Minister van Koloniën uitgereikt, er nu aan hebben toegevoegd „een brevet van *intellectueele armoede*". Moet ik hieruit opmaken, dat ik Dr. de Visser niet mag tellen onder de lezers van *De Standaard?* Hij verweet mij toch deze enormiteit, let wel, *op 8 December*, en juist den avond te voren stond van mijn hand in *De Standaard* van *7 December*, in verband nog al met ditzelfde onderwerp, over den heer de Waal Malefijt dit oordeel: „Voor een man, die nimmer in Indië was, nooit een koloniale betrekking bekleedde, niet gestudeerd heeft, en in alles een *selfmade* man is, verwondert men zich veeleer over den zeldzamen ijver, waarmede hij zich tot in de détails in alles ingewerkt heeft, hiermede ten eenenmale het laatdunkend oordeel beschamend, dat de liberale pers bij zijn optreden over hem vellen dorst." Mij dunkt, Dr. de V. moet toch zelf gevoelen, dat 't kwalijk aangaat, om aan iemand, die dit op 7 December publiceeren liet, op 8 December ten laste te leggen, dat hij dienzelfden Minister een brevet van „intellectueele armoede" zou hebben uitgereikt. En wijst mijn geachte ambtgenoot dan op hetgeen ik 8 December in de Kamer verklaarde, dan wil het mij toch voorkomen, dat de gedachte hem niet vreemd had mogen zijn: „vat ik het taalbeeld door Dr. K. gebezigd, ook verkeerd op?" En met die vraag ware hij er geweest.

Wat toch had ik op 8 December gezegd? Dit: „Voor iemand, die niet in Indië geweest is, moet de verdediging van de begrooting van Koloniën, met haar vele departementen, een zoo omvattende en *inspannende* taak zijn geweest, dat de heer Minister zijn geest, toen ik dit punt aan de orde bracht, *niet los en vrijelijk genoeg heeft kunnen bewegen*." In deze woorden nu waande Dr. de Visser, dat een adder school, een giftig dierken, natuurlijk door hem zelf alleen, en dan geheel te goeder trouw, in mijn woorden ingeschoven. De zin en strekking mijner woorden toch was, juist omgekeerd, beslist *verzoenend*. Ik *mag* ze daarom zelfs niet terug nemen, want ze vormden een onmisbare schakel in het accoord, dat ik vlak daarop in „pays en vreê" sloot.

Hoe Dr. de V. dan tot zulk een misduiding van mijn zeggen kwam? Blijkbaar ontglipte hem de zin van mijn taalbeeld. Laat mij 't gevolg hiervan, half-komisch, in dezer voege mogen uitdrukken: Door mijn woorden, in strijd met alle goede taal-

en stijlwet, geheel *tegen hun beeldenden zin* op te vatten, is Dr. de Visser van den heer de Waal Malefijt een hypertype in den trant van Nietzsche's *Uebermensch* gaan maken. Immers, wij gewone menschen, zooals Dr. de Visser en ik zelf, kennen gedurig de oogenblikken in ons leven, waarin we derwijs in een ingewikkelde zaak verdiept zitten, dat we dringend vragen, „ons toch even met rust te laten", „ons toch op dat oogenblik niet met andere zaken te storen", kortom „ons niet af te leiden". Voor diepgaande studie zoekt ieder denker liefst een stil vertrek met zoo weinig mogelijk rumoer aan de straatkant. Heeft iemand ons op een druk oogenblik iets gezegd, waar we toen blijkbaar niet op gelet hebben, en verwijt hij ons dit later, dan zegt ieder onzer op zijn beurt: „Ja, lieve vriend, ik was toen zoo *bezet*, vergeef 't me, maar ik kon er op dat oogenblik niet over doordenken." Telkens verzoeken we, met dit of dat niet lastig gevallen te worden, omdat er op zoo'n oogenblik „ons hoofd niet naar staat". Heel de wereld door is het bekend, hoe juist intellectueel zeer hoog staande professoren, soms zoodanig afgetrokken kunnen zijn, dat ze aan de satyristen en spotbladen een onuitputtelijke bron van lachverwekkende spotfiguren bieden. Niets ligt ons nader dan te zeggen: „kom daar later eens mee; nu heb ik heusch geen gelegenheid om er over door te denken. *Ik ben te bezet*". Men noemt dat dan ook: in iets „verdiept" zitten, door iets „afgetrokken" zijn, in te sterke „spanning" verkeeren, of door wat zaak of studie ook te zeer *ingespannen* zijn, om op datzelfde oogenblik over een ander punt even helder als anders te kunnen peinzen. Dat overkomt ieder onzer op zijn beurt. Geen Minister, geen Kamerlid is denkbaar, die er niet uit eigen ervaring, vooral in de Kamer opgedaan, van weet mee te spreken. Niets is gewoner, dan dat een Minister of Kamerlid, bij het zich prepareeren voor een speech, tot zich zelf zegt: „laat dit of dat argument me nu vooral niet ontglippen", en dat hij toch na afloop bij zich zelf moet klagen: „Nu is het me toch heusch weer ontsnapt. Mijn hoofd is onder zoo'n speech ook zoo vol!" Goede paedagogen pogen er hun leerlingen zelfs opzettelijk toe te brengen, dat ze hun gedachten zooveel mogelijk *leeren* concentreeren, d.w.z. op één punt saâm te trekken, wijl juist dit voor goed, helder denken zoo onmisbaar is. Zoo gaat het ons Nederlanders, zoo gaat 't onzen Engelschen overburen, die van „absorbed", onzen Franschen buren, die van „occupé" spreken, en altoos komt het er op neer, dat 't bezig zijn met een gewichtig

onderwerp 's menschen geest zoo kan *inspannen*, dat onze geest niet vrij meer is, en eerst na afloop *zijn vrijheid van beweging* herneemt. Vraag het maar eens aan heeren studenten, die bezig zijn op hun examen, hoe onvrij hun geest dan vaak is. Professor Cobet vroeg eens aan een mijner vrienden, die op zijn propaedeutisch examen min gelukkig was, ten einde hem dan toch *iets* te laten zeggen: *Quid, Ornatissime, est futurum verbi βασιλεύω*?, maar de arme drommel was zoo verbouwereerd, dat hij zelfs dat er niet kon uitbrengen. Toch kreeg hij den *tweeden graad*, en toen ik later Prof. Cobet vroeg, hoe zoo iets kon, zeî hij me: „Och, de goeie jongen was op, maar ik wist toch dat het een knappe vent was." En zoo gaat 't ons allen. Te sterke inspanning omsnoert den geest. Welnu, dit en niets anders heb ik ook bij den heer de Waal Malefijt als mogelijk verondersteld en het uitgedrukt in het zoo mooie taalbeeld van: *inspannen*, dat ik *in casu* voor gansch onberispelijk hield, en nog houd. Ik zeg niet elk prozaïst, maar elk dichter zal dit voelen, omdat de dichter veel meer dan de proza-mensch in den zin van zulk een taalbeeld inleeft. Ik bezigde de uitdrukking: „*inspannende* taak" en wat is nu het *inspannen* van een paard aan het lemoen? Immers dit, dat het paard eerst in de wei loopt en daar *zich los en vrij beweegt*, maar dat het, eenmaal voor den wagen gespannen, in het tuig zit, en zich dan niet meer zoo los en vrij als eerst bewegen *kan*. Dit is de zin van het taalbeeld van *inspannen*, zoodat ik niet anders heb gedaan, dan, waar ieder in het verdedigen van zulk een begrooting een zeer *inspannend* werk erkent, het woord *inspannen*, naar dezen beeldzin omschreven, op den Minister toegepast? En waarom heeft nu Dr. de Visser dit mooie geëtste stuk uit de beeldengalerij van onze zinrijke taal, vlak daarop, zoo onbarmhartig verfomfaaid?

Het komt hier aan op besef van den woordzin. Littré zegt van het Fransche woord: *tension*, dat het beteekent: „Etat des parties vivantes, *qui n'ont plus leur souplesse naturelle*." Juist wat ik zeî. Webster geeft aan, dat: *tension* beduidt: „the state of being stretched and *strained to stiffness*." Een nóg scherper definitie. En komt ge nu van *spannen* op *inspannen*, dan zegt ons *Nederl. Woordenboek* van: *inspanning*, dat het doelt op „in beslag genomen en *vastgehouden* worden", en nader: „Van een persoon of van zijn geest gezegd: „Met zijn geheele aandacht door iets *in beslag genomen zijn*", waarvan *ont*spannen dan het tegenbeeld

aangeeft. In welke taal ook genomen, wijst *inspannen* altoos op inperking van de vrijheid van beweging, en dit nu was 't, en niets anders wat ook mijn schets van 't geëtste beeld weergaf, toen ik gewaagde van *mindere vrijheid van beweging* in 's Ministers geest. Mijn consideratie was verwant aan wat de oud-Gouverneur Generaal, de heer Pijnacker Hordijk, op 20 November 1901 aan den Minister van Asch van Wijck toevoegde (zie *Hand.* blz. 88): „Dat deze begrooting mij niet bevredigt, spreekt van zelf. Ik mocht dat ook niet verwachten van een Minister, die eerst kort geleden deze omvangrijke en moeielijke betrekking heeft aanvaard, voor wien onze koloniën wel geen gesloten boek zijn, maar die wat Oost-Indië betreft zeker eenigen tijd zal behoeven, om zich in de veelzijdige en belangrijke vraagstukken in te werken." En Van Asch van Wijck was althans gouverneur van Suriname geweest. Feitelijk heb ik dan ook niet anders gezegd dan wat Justus van Effen in zijn *Spectator* van iemand, die hem gekwetst had, aldus uitdrukte: Het is zoo, „dat de beleediging mij is aangedaan niet met *opzet*, maar uit *bezetheid* . . . uit *afgetrokkenheid van geest*".

Meent nu Dr. de Visser metterdaad, dat, onder alle Ministers en Kamerleden, alleen de heer de Waal Malefijt aan deze algemeenmenschelijke beperktheid *niet* onderhevig is? Natuurlijk niet. Maar hoe ter wereld komt hij er dan bij, om van een „brevet van intellectueele armoede" te reppen, waar toch van niets anders sprake viel dan van een *uiterst gewoon menschelijk* verschijnsel, waarop de geleerdste koppen, de krachtigste denkers en de hoogst staande politieke corypheeën zich zelf gedurig betrappen? Hoe anders kwamen de notitie-papiertjes bij het redevoeren in de wereld, dan omdat de spreker zelf bang is, dat onder de inspanning van het oogenblik zijn geest niet vrij genoeg en niet genoeg op alles bedacht zal zijn? Ik aarzel dan ook geen oogenblik, hier neer te schrijven, dat Dr. de Visser zelf bij zijn optreden op 8 December, het geïncarneerde bewijs voor mijn beweren leverde. Had hij toch bij zijn korte speech niet onder een te *inspannende* autosuggestie verkeerd, en ware zijn geest daardoor niet zoo *onvrij* geweest, hij zou zich zelf geheel meester zijn gebleven, en mijn taalbeeld niet zoo hopeloos hebben *kunnen* verfomfaaien. Het is zoo. „Ook anderen hebben uw zeggen zoo opgevat", zal hij mij tegenwerpen! Ik wil het waarlijk wel gelooven. Als een klemmend zinnensnijder als Dr. de Visser een interpretatie van uw

zeggen rondvent, zóó pakkend en snijdend als hij 't ditmaal deed, dan leest niemand meer na wat ge heuschelijk gezegd hebt, maar dan neemt ieder die glad verkeerde interpretatie voor goede munt over. Altoos weer Dr. Gunning's qualificatie van mijn Ezau's natuur. Als er twee explicaties mogelijk zijn, kiest men, waar 't *mij* geldt, schier altoos de *minst* gunstige. Mijner is altoos een minimum-noteering op de politieke beurs. Zoo was het, toen ik in 1874 voor 't eerst in de Kamer optrad, zoo bleef het deze straks veertig jaren, en zoo is het nog.

Ik ga dan ook nog een stap verder en waag het, te betwijfelen, of Dr. de Visser den Minister van Koloniën met zijn goedhartig bedoelde bescherming wel een dienst heeft gedaan.

Gelijk men zich toch herinnert, viel Mr. van Idsinga op 20 October 1910 Minister Talma in de Tweede Kamer ongewoon scherp aan. Zoo ooit dan was *diens* zeggen het uitreiken van „een brevet van intellectueele armoede". Men herinnert zich de klassiek geworden woorden, die Minister Talma in de volle Kamer te hooren kreeg: „Indien men niet aan den door mij gestelden eisch kan voldoen . . . dan ontzeg ik aan den voorsteller de bevoegdheid om als wetgever optetreden. Hij usurpeert dan een taak, *waarvoor hij blijkbaar noch de noodige kennis noch het vereischte verstand bezit.*" (Hand. p. 79) Moest nu de heer Malefijt niet denken: „*Toen* nam Dr. de Visser het voor Minister Talma *niet* op, hoezeer het toch wel zoo voor de hand had gelegen, dat hij een schier even jong lid van zijn eigen partij, dan dat hij nu een veel bejaarder lid van een andere partij in het openbaar terecht zette. Waarom deed hij 't dan nu wel voor mij, Malefijt? Acht hij dan dat mijn collega Talma wèl mans genoeg was om van zich af te bijten *en ik niet*? Houdt hij zelf me dan soms voor zóó intellectueel arm?" Iets waar ik te eer op wijs, omdat over Minister de Waal Malefijt ditmaal in de Kamer gesproken, en in de Pers geschreven is, alsof hij meer verdrietig dan cordaat erbij stond, als iemand die zichzelf niet verdedigen kon. Nu ben ik ook Minister geweest, maar 'k verzeker u, dat ik het alles behalve prettig zou gevonden hebben, indien bij een mij zeerdoenden zet nog al een lid van een andere partij het zóó voor mij had opgenomen. Zoo'n advocatenhulp duwt u altoos meer of min in de hoek van den cliënt. En dit te meer waar het *in casu* in 't minst niet noodig was. Immers, Dr. de Visser kent den heer de Waal Malefijt eenvoudig niet en onderschat hem ten eenenmale, zoo hij niet be-

grijpt, dat deze ter dege mans genoeg ware geweest om zelf te riposteeren. Was dan het ongevraagd voor hem als advocaat optreden wel iets anders dan, onbedoeld, twijfel wekken aan zijn intellectueele vaardigheid? Iets wat ik te minder mag verzwijgen, daar elk lezer toch verstaat, hoe ik, als leider der antirevolutionaire partij, er heel anders nog dan Dr. de V. belang bij had, om een ministrabel man, sinds jaren zoo met hart en ziel antirevolutionair, als de heer de Waal Malefijt, door niemand te doen onderschatten.

Er komt nog iets bij. In mijn zeggen school een zelf-aanklacht, die strekte om den Minister te ontlasten. Van achteren bezien was het mij toch duidelijk geworden, hoe ik te veel van den Minister gevergd had, door te willen, dat hij, te midden van *zulk* een begrooting, op eenmaal geheel de portée van mijn meer aangeduiden dan uitgewerkten voorslag doorzien had. Iets waarin lag opgesloten, dat *hij* vrij uit ging, en dat *ik* mij zelf te verwijten had, mijn bedoeling niet helder genoeg te hebben toegelicht. Juist daarom vormde, gelijk ik schreef, dit mijn zeggen een onmisbare schakel in de verzoening. Lees heel mijn dupliek. Ze was àl vrede-ademend. Er was voor een bitter woord in het *zinverband* van deze dupliek kortweg geen plaats.

En nu zal men zeggen: Dus deed Dr. de Visser een goed werk door u deze nadere toelichting te ontlokken. Misschien. Ik zei 't boven zelfs, hoe veel beter 't is, indien men iets tegen elkaar heeft, het dan ook te zeggen, en zoo aan alle booze rancune den kop in te drukken. Maar met dat al blijf ik het slachtoffer, want door zijn popelend woord heeft Dr. de V. dan toch — ik herhaal, zonder het te bedoelen — mij dit vlugschrift *afgeperst*, dat niet korter *kon* uitvallen. Nu toch mocht ik het niet laten bij deze korte bespreking van Dr. de Visser's intermezzo, maar moest ik heel den redetwist weer ophalen. Ik poog het in vier paragraphen te doen. Eerst over het dwaze *Quid pro quo*, dat insloop. Dan over: *Uit het verkeerde loket*. Daarna over: *Het gele gevaar*. Ten vierde over: *Wat in Azië broeit*, waarna ik dan met een ernstig woord over het *Eerste gelui* eindig.

§ 2. Quid pro quo.

Zal het incident in het juiste licht treden, dan dient vooraf een schier kluchtig *quid pro quo* ontward. Door den éen voor, door den ander na is het toch voorgesteld, alsof mijn geding met Koloniën opsproot uit *beginselverschil.* Dit nu was puur verzinsel. Wat ik op 6 December jl., bij de Staatsbegrooting, over den Minister van Koloniën inlaschte, liep in geen enkel opzicht over beginselverschil, maar eeniglijk over *aangedane bejegening* en hield mijnerzijds geen zweem van klacht in, maar was uitsluitend bedoeld als *waarschuwing* met het oog op de stembus van 1913. Daarom bracht ik dit punt dan ook niet bij de Indische begrooting, maar bij de Staatsbegrooting ter sprake, waar het hoorde. Bij de Indische begrooting besprak ik de lezingen van Professor Dr. C. Snouck Hurgronje, en stelde daarbij een gewichtig punt van Koloniaal beleid aan de orde, maar in mijn waarschuwing sprak dit *niet.*

Die twee: mijn *waarschuwing* tegen de gevolgen van de aangedane bejegening en mijn *advies* inzake de door Dr. Sn. H. bepleite Associatie staan geheel *naast* elkander, kwamen op uit geheel onderscheiden motief, en vereischen deswege geheel afzonderlijke beoordeeling. Wie de *Handelingen* wil doorlezen, zal onmiddellijk zien dat over dit principieele onderscheid zelfs geen twijfel kan bestaan. Het hinderlijke is maar, dat, vooral nu er een *Kort Verslag* verschijnt, bijna niemand meer de breede *Handelingen* leest, en dat verreweg de meesten zelfs uitsluitend afgaan op een Kamerverslag uit een onzer groote morgenbladen. Vooral die Pers-verslagen zijn nu gemeenlijk, gelijk reeds de oude heer Heemskerk opmerkte, zeer

tendentieus gekleurd. Mij vooral doen ze bijna nooit recht wedervaren. En zoo kwam ook nu een voorstelling omtrent wat voorviel op, die kant noch wal raakte en die zich toch in de publieke opinie vastzette. Meer dan éen van onze eigen mannen werd er ziender oogen door misleid. Ook anders overkwam dit meer dan eens een Minister. Zelf was ik er in mijn ministerjaren niet vreemd aan. Ik moet dus wel beginnen met dit *Quid pro quo* te ontwarren. Het moet duidelijk worden, dat ik op 6 December niet anders deed, dan, ten behoeve van het Kabinet, waarschuwen tegen herhaling van een *aangedane bejegening* als van de zijde van den Minister van Koloniën, tot driemaal toe, aan zijn antirevolutionaire vrienden ten deel viel. Daarom bespreek ik die drie punten afzonderlijk. Eerst het gebeurde van 11 November 1909, zie *Hand.* blz. 174. Dan dat van 22 November 1911, gelijk te dit vinden is in *Hand.* pag. 705. En ten slotte dat van dienzelfden datum, blijkens *Hand.* pag. 712. Zelf zal ik aan de uiteenzetting van een en ander zoo weinig mogelijk toevoegen, meest zal ik de feiten zelven laten spreken.

Allereerst heb ik dus met de stukken te bewijzen, dat ik in mijn *waarschuwing* op 6 December metterdaad alleen doelde op *de wijze van bejegening.*

De strekking van mijn redevoering op 6 December jl. bij de algemeene Begrootingsdiscussiën gehouden, is daarbij scherp in het oog te vatten. Keerde die redevoering zich in haar hoofdstrekking *tegen* het Kabinet, òf voerde ze veeleer *voor* het Kabinet een vriendschappelijk bedoeld pleidooi? Het eerste is beweerd, maar blijft puur verzinsel in de derde macht, het tweede daarentegen is de klinkklare waarheid, gelijk uit de stukken zelf, met zoo goed als wiskunstige zekerheid, te bewijzen valt.

Men vindt mijn redevoering op bladz. 1036 v. v. van de *Hand.* en wat blijkt nu uit haar inhoud?

1e. Dat ik krachtig het beweren van Mr. Drucker afwees, als zou ik in *de Standaard* mij ongunstig over de Troonrede van 1911 hebben uitgelaten. Ik las ten bewijze een stuk uit de *Stand.* voor, en besloot met te zeggen: „Men ziet daaruit, dat het oordeel van het antirevolutionair orgaan (over het Kabinet), in plaats van ongunstig, *juist zeer gunstig was.*"

2e. Verdedigde ik uitvoerig de houding van het Kabinet, inzake het niet-verschijnen van H. M. de Koningin ter opening van de Staten-Generaal.

3e. Verweerde ik het Kabinet tegen het verwijt, alsof het de Schoolquaestie glippen liet. Wel had ik over het Bouw-wetteken een opmerking, en zoo nog over twee andere detailpunten. „Maar, zoo vervolgde ik, als de geachte afgevaardigde uit Groningen den eisch stelt, dat dit Kabinet de onderwijs-quaestie onder de groote quaestiën in zijn program had moeten opnemen, dan moet ik mij toch veroorloven te vragen, of dit een billijke eisch is." Daarop wees ik aan, hoe de groote problemen, die dit Kabinet had op te lossen, gegeven waren in de Sociale en in de Militaire quaestie, en dat men uit dien hoofde niet *mocht* vergen, dat het bovendien nog de zoo ingewikkelde onderwijs-quaestie naar voren zou schuiven.

4e. Kwam ik er tegen op, dat het Kabinet zwaarder dan billijk was, belast zou worden met zijn ingaan op de Militaire quaestie. Wel hield ik mijn vroegere critiek staande, dat de crisis in December 1907 op een ongelegen punt was uitgelokt, maar merkte anderzijds op, „dat, ook al was de crisis niet daarop gevallen, de Militaire quaestie toch voor rekening van dit Kabinet zou hebben gelegen."

5e. Verzette ik mij tegen de poging, om op dit Kabinet *het conservatieve stempel* te drukken, en toonde aan, waarom reeds de enkele tegenwoordigheid in dit Kabinet van Minister Talma, blijkens zijn wetsontwerpen, elk vermoeden van dien aard omverstootte.

6e. Betuigde ik mijn warme ingenomenheid met het dubbele feit, dat dit Kabinet niet alleen een geheel stel Sociale Wetsontwerpen had ingediend, maar blijkbaar de Sociale quaestie, in goed antirevolutionairen zin, zóó verstond, dat ze niet alleen het materieele, maar tegelijk ook het ethische probleem insloot; waarbij ik verwees naar de Zedelijkheidswetten.

En ten 7e betoogde ik, met gedocumenteerd bewijs, dat men geheel ten onrechte, van meer dan één kant, het Kabinet verdacht had van Staats-Socialisme. Daartegenover plaatste ik mijn overtuiging, dat het Kabinet noch in Staats-Socialisme, noch in Manchester-egoïsme vervallen was, doch veeleer zich in al zijn ontwerpen op de antirevolutionaire lijn bewoog. Mijn conclusie was dan ook: „Ik geloof metterdaad, dat dit Kabinet, door zich noch op het standpunt van het Staats-Socialisme, noch op het standpunt van de Manchester-school te plaatsen, *den rechten weg heeft gekozen*, en dat wij het *moeten dank zeggen*, dat het zich

op die lijn, in die richting, en in dien loop heeft begeven, dien wij thans voor oogen hebben."

Ik zal de redevoering, voorzoover ik daarin dit *zevenvoudig pleidooi* ter verdediging van het Kabinet voerde, in de Bijlagen laten afdrukken, zoodat elk lezer van dit vlugschrift zich overtuigen kan, hoe ik metterdaad zóó breedvoerig, zóó principieel en zóó warm voor het Kabinet opkwam. Veel liever had ik, gelijk ten vorigen jare, een meer algemeen punt van Staatsbeleid te berde gebracht, maar opzettelijk achtte ik het ditmaal, met het oog op Juni 1913, geraden mij ter verdediging van het Kabinet aan te gorden, en hierin ging dan ook heel mijn niet zoo korte rede op.

Maar dan sta men mij ook toe, hierbij te voegen, dat ik ten deze voor niets minder dan voor een politiek raadsel sta. Nadat ik toch op 6 December dit uitgewerkte pleit voor het Kabinet had gevoerd, kreeg ik twee dagen later, op 8 Dec., (zie *Hand.* pag. 1185) van den Minister-President, ten aanhoore van heel het land, dit innemend bescheid: „De geachte afgevaardigde van Ommen moet niet te slecht over ons denken. De geachte afgevaardigde heeft somwijlen bezorgdheid, dat wij eigenlijk geen goede antirevolutionairen zijn. . . . . Laat mij den geachten afgevaardigde eerlijk dit zeggen. Dat vinden wij niet aangenaam, dat de geachte afgevaardigde telkens dit van ons betwijfelt. Dat is voor ons niet pleizierig. . . . . Als gij maar niet zoo slecht van ons dacht, dan zouden wij beter kunnen samenwerken. Wat ik aan den geachten afgevaardigde voorstel, is dan ook dit: Denk niet meer zoo slecht van ons, en werk met ons samen!"

Gaat nu toch niet heel de politiek voor u op haar kop staan, als ge na een zevenvoudig, warm, principieel pleidooi, gelijk ik *voor* het Kabinet leverde, zulk een vogelverschrikker thuis krijgt? Eerlijk gezegd, ik had van de Regeeringstafel een klein woordeken van dank verdiend. Niet alsof ik op die complimenten gesteld ben. Ze zijn vaak te zeer klatergoud. Maar als een Kabinet druk aan zulke hoffelijkheden, vooral bij leden der oppositie, doet, en ge hebt u dan extra ingespannen om het in heel een groote rede eens extra voor het Kabinet op te nemen, en ge krijgt dan in plaats van een goed woord van appreciatie, een tirade als ik daar pas uitschreef, te beluisteren, dan vraagt ge u toch af, of ge bijgeval in de omgekeerde wereld zijt terechtgekomen.

Maar, hoor ik reeds vragen, hebt ge dan die goedbedoelde redevoering misschien doorprikt met steekjens onder water, ge-

tint met geniepigheedjens, en met pillekens van 't bitterst allooi opgevuld? Ook hierover oordeele de lezer. Critiek kwam op enkele punten zeer zeker ook in mijn rede voor. Mag, moet dit niet? Treedt men in de Kamer op om louter van den aap met zijn prachtjongen te ginnegappen? Ik denk, niemand die het beweert. De Ministers zelven kennen er den parlementairen plicht te goed voor. Geen Minister mint de panegyriek. De vraag is maar, onder welk gezichtspunt bracht ik mijn bedenkingen te berde. Ik zei, zeer wel te verstaan, dat het Kabinet niet aan alle desiderata van de antirevolutionaire partij kon tegemoet komen, en sprak het onverholen uit, dat een antirevolutionair staatsman, ook al had hij voorheen een pertinente verklaring met zijn eigen hand onderteekend, daarom zeer wel als Minister in de onmogelijkheid kon verkeeren, om een door hem zelf geliefkoosd denkbeeld uittevoeren. Daarnaast stelde ik den plicht van de antirevolutionaire Kamerleden, om steeds voor de desiderata van hun partij op te komen, en besprak er kortelijk twee, de Zondagsrust en de Vaccinatie. Hier kon dus niets in liggen dat hinderde. Voorts stipte ik de behoefte aan, die bestaat aan een Slavischen leerstoel, wees op het ongewenschte om de theologische faculteit juist te Leiden te versterken, en ging nader op kondschap uit omtrent de meening van het Kabinet inzake het *Unie-rapport*. Ook dit kon geen steen des aanstoots zijn. Het was ál klein goed. En behalve het hiermeê aangestipte oefende ik slechts op tweêerlei punt critiek uit: 1e inzoover het werkplan van het Kabinet m. i. alles te veel naar het *vijfde* jaar drong, en 2e voor wat aanging de te weinige beslistheid van toon over de noodzakelijkheid, om de Invaliditeits-wet nog vóór de Stembus van 1913 aftedoen. Toch lette men er wel op, dat ook dit alles mijnerzijds niet anders was, noch kon zijn dan *stembus-muziek*, gelijk elk politiek speurder in mijn rede lezen kan.

Toeleg van heel die rede was, *om het Kabinet veilig over de bank van 1913 heen te helpen.* Mijn critiek op het Kabinet was pleidooi voor zijn levensverlenging. Voor vast wist ik, dat het Kabinet om koud ging, zoo de Invaliditeits-wet er niet kwam. Op dit punt nu leek mij de houding van het Kabinet te zwak. En het was daarom, en daarom alleen, dat ik niet alleen een beslister woord poogde uittelokken, maar zelfs mijn vast besluit te kennen gaf, om zelf in te grijpen zoo de goede kans dreigde verkeken te zullen zijn. Hierop nu viel niets aan te merken. Ik deed hier-

meê niets dan mijn plicht, die plicht opgevat als de roeping, om nu reeds het pad in 1913 voor het Kabinet vrij te maken.

Daaraan nu sloot zich tweeërlei electorale waarschuwing aan. Ik was van nabij bekend met de stemming, die onder de antirevolutionairen in den lande heerschte. Ik bedoel niet wat enkelen in kleiner kring beraden, maar spreek van de stemming in het land. Wetende nu dat dit niet de geestdriftige houding van weleer was, achtte ik mij geroepen, het Kabinet openlijk te waarschuwen, negatief en positief. *Positief*, dat het ontsteken van een vonkje geestdrift geen weelde zou zijn, en *negatief*, dat met name de Minister van Koloniën ons niet langer zoo *bejegenen* moest als hij deed. Kwaad bloed is zoo licht gezet.

En wat voerde ik toen ten laste van den Minister van Koloniën aan? Volgens den Minister-President (zie *Hand.* pag. 1135) „dat hij van de antirevolutionaire beginselen zou zijn afgeweken." Een verklaring, die Mr. Heemskerk niet pas in tweeden termijn gaf, maar reeds (zie bladz. 1085) in eersten termijn geponeerd had, mij zelfs uitnoodigende, „pertinent" te verklaren, dat ik mijn „grievend verwijt, als zou de Minister van Koloniën van de antirevolutionaire beginselen zijn afgeweken, niet handhaaf."

Toch was van „afwijking van de antirevolutionaire beginselen" door mij met geen woord gerept. Mijn bedenking in verband met de naderende stembus, sloeg uitsluitend op *de houding*, door den Minister van Koloniën èn voormaals èn nu weer tegenover sprekers van antirevolutionairen huize aangenomen. Letterlijk sprak ik:

„Nu nog een openhartig woord, waarvan ik geloof dat het goed is, dat de Regeering het hoort. De Regeering heeft, en dit is natuurlijk, niet aan alle wenschen van antirevolutionaire zijde kunnen voldoen. Dat vraag ik ook niet. Het karakter van een Coalitie is niet dat iedere groep als conditio sine qua non stelt dat voldaan moet worden aan wat haar partij wenscht. Maar wat ik wil is dit: men moet niet noch de eerste, noch de tweede, noch de derde groep kwetsen, en dit is geschied.

„Wanneer ik zie, hoe bij de Koloniale begrooting èn ten vorige jare èn ditmaal weer, van de zijde der Regeering een stem is uitgegaan en een houding aangenomen, die aan de overzijde, niet alleen hier, maar ook in de Pers met voetgetrappel begroet is en die in antirevolutionaire kringen zeer ernstig pijn heeft gedaan, dan vraag ik of het goed is, dat de Regeering niet,

waar het zulke vraagstukken betreft, *althans een wat zachtere houding* aanneemt; dat men althans voor ernstige bezwaren dezerzijds een woord van waardeering hebbe; dat men althans argumenteere en reden tegenover reden stelle; dat men niet doe wat nu reeds herhaaldelijk is geschied en verklaart: *sic jubeo sic volo,* zoo is mijn verklaring; en dat men zich niet beroepe op verklaringen van de Heeren Van Asch van Wijck en Idenburg, die hier niets met de zaak te doen hebben, omdat hun verklaringen de quaestie, die het thans gold, niet raakte, daar deze in de dagen dier verklaringen nog niet was opgeworpen."

Doch hierbij liet ik het niet. Toen bleek, dat zelfs de Minister-President mij een bedoeling toedichtte, die lijnrecht in strijd was met het door mij gesprokene, heb ik bij mijn repliek tegenover deze fabelachtige voorstelling nogmaals mijn duidelijke bedoeling naar voren gebracht. Men kan het lezen op blz. 1117 van de *Hand.* Zoo pertinent mogelijk verklaarde ik toen: „Er is mij ten laste gelegd, dat ik in hooge mate een van de Ministers zou hebben gekrenkt, en dat ik met name aan den Minister van Koloniën zou hebben verweten, dat hij de antirevolutionaire beginselen zou hebben verzaakt. *Daarvan is door mij geen zinsnede, geen zin, geen woord, geen letter gesproken.*" Daarop las ik mijn verklaring nogmaals letterlijk voor, en ging toen aldus voort: „Wat blijkt hieruit dus? Dat ik gepoogd heb, gevaren van het Kabinet aftewenden, en te waarschuwen voor een gevaar dat kon komen. . . . . Wanneer ik aan alle zijden in onze kringen kan waarnemen, dat er, ik zal niet zeggen ontevredenheid, maar dan toch niet-bevredigdheid heerscht . . . . is het dan een vijandelijke of een vriendschappelijke daad, wanneer ik, dat gevaar inziende, hier in de Kamer optreed om er tegen te *waarschuwen?*" En nog duidelijker besloot ik in dezer voege: „Wat dan ook hinderde en ontstemde, *was niet het zakelijke.* Wanneer de Minister van Koloniën eenvoudig gezegd had: ik ben het met uw gevoelens niet eens, ik ga een andere lijn op — dat had natuurlijk niet kunnen deren. Maar het was *de wijze waarop wij behandeld zijn,* die ons zeer heeft gedaan. Die kwam niet te pas. En ik zeg dit te meer, omdat de Minister van Koloniën tegenover alle andere partijen optrad zacht, vriendelijk en lief, zooals we dit van hem gewoon zijn, en het juist twee leden van de antirevolutionaire partij waren die, toen ze optraden, beiden den wind van voren kregen".

Over het feit dat er stuitende begripsverwarring insloop kan alzoo geen tweeërlei opinie bestaan. Natuurlijk hingen zoowel het incident als mijn advies, beide met de Koloniale problemen saâm, doch de *waarschuwing*, waarbij de storm van de zijde van het Kabinet losbrak, doelde *niet* op afwijking van de antirevolutionaire beginselen, maar eeniglijk en uitsluitend op de wijze van *bejegening*, die ons van de zijde des Ministers van Koloniën ten deel viel.

Door hier *niet* mee te rekenen, en het voortestellen als had ik niet in het belang van het Kabinet zelf *gewaarschuwd*, maar uit bitterheid in klacht verzaking van de antirevolutionaire beginselen verweten, heeft men het geheele geding *vervalscht*.

Klaag ik hierover, dan voeg ik er intusschen terstond eigener beweging bij, dat mijn verwijzing naar het debat van 1910 mij in mijn improvisatie verkeerdelijk ontviel. Ik had niet naar 1910, doch naar 1909 moeten verwijzen. De Minister van Koloniën was dan ook volkomen in zijn recht, toen hij in zijn verweer ampel zelfs op die feil wees. Hij had het korter kunnen doen, en zelf kunnen aanvullen dat 1909 moest bedoeld zijn, maar de fout blijft hier aan mijne zijde. Wie op jaren komt, lijdt meest aan geheugenzwakte het eerst. Hier kan ik gelukkig mijn geheugenfout herstellen, en met uitschakeling van 1910, terstond op het gebeurde van 1909 teruggaan.

§ 3. Uit het verkeerde loket.

Bij Koninklijk besluit van 11 Augustus 1909, no. 117, werd aan den heer Idenburg ontslag verleend als Minister van Koloniën, en in zijn plaats als zoodanig benoemd de heer J. H. de Waal Malefijt. Deze stond alzoo onmiddellijk na zijn benoeming voor de Indische begrooting, die reeds op 28 September in de Afdeelingen der Kamer ging. Wie nu weet, wat tijd met het in gereedheid brengen van zulk een veelomvattende begrooting te loor gaat, verstaat het welk een inspanning het den nieuwbenoemden Minister moet gekost hebben, in weinig meer dan éene maand hiermeê gereed te komen; iets wat ik bij de verdere beoordeeling van het voorval wel verzoek in 't oog te houden. Eigener beweging leg ik hier te meer nadruk op, omdat de ontvangst, aan den nieuwopgetreden dignitaris in de groote Pers te beurt gevallen, op ergerlijke wijze moedbenemend was; een omstandigheid die de ongelooflijke inspanning dier eerste weken nog voor hem verzwaarde. Een drietal proeven mogen volstaan om te doen zien, hoe niets-sparend men hem in het hoekje duwde. *Land en Volk* schreef: „Door niets is zijn benoeming, die elken vriend en tegenstander verbaasd heeft, te rechtvaardigen". De *N. Arnh. Cour.* ontzag zich niet op te merken: „De enkele malen dat hij beproefde een minder bescheiden rolletje te spelen, eindigde dit pogen in een *succès de rire*. . . . Uit zijn benoeming spreekt een minachting voor Indie, die niet kan nalaten ergernis te wekken. Zij is een benauwend staaltje van den buit voor de overwinnaars". En de *Nieuwe Courant* achtte

zijn ministerieel optreden te moeten signaleeren als dat van „een partijgenoot, wiens bestuurswerkzaamheden zich nimmer uitstrekten buiten de grens der provincie Utrecht. . . . Afgezien van de niet onbelangrijke omstandigheid, dat de heer de Waal Malefijt oogenschijnlijk geen enkelen titel voor oppersten raadsman der Kroon in het bestuur der Koloniën kan aanwijzen, deed hij ook nooit van zoodanige bekwaamheden of eigenschappen blijken, als het gemis van bijzondere kennis zouden kunnen vergoeden, zoo niet doen vergeten". Terecht merkte de *Nederlander* op, dat de Linker Pers „een stormaanval" op den nieuwen titularis had ondernomen, en „op onaangename wijze de geschiktheid van den nieuwen bewindsman in publieke discussie had gebracht". De redactie maande tot afwachten, en brandmerkte het afkammend pers-oordeel als „voorbarig en oppervlakkig". Van achteren is deze critiek van de *Nederlander* op deze perscritiek volkomen in het gelijk gesteld; wat echter niet belet, dat terugrekenend in Augustus 1909, ieder voelt, wat harde en spannende dagen de heer de Waal Malefijt moet doorleefd hebben, toen hij plotseling zulk een bijna niet te verwerken stof als de Indische begrooting te behandelen kreeg, die binnen één goede maand naar de Kamer moest, en toen hij bij dit alles nog bovendien aan zulk een schampere, aan zulk een boosvijandige, aan zulk een laaghartige critiek bloot stond.

Alleen hieruit verklaarde men het zich dan ook, dat in de Troonrede van 21 September 1909 in de Koloniale paragraaf met geen woord van de Christelijke belangen voor Indie melding geschiedde. In 1908 kon dit niet, omdat toen de positie van het Kabinet nog slechts een voorloopige was. Maar toen in Juni 1909 de stembus gesproken had, en beslister dan ooit voor Rechts had gekozen, had men toch ook voor de Koloniën op een Christelijken toon gehoopt. Men weet, wat de Troonrede in 1901, onder Minister Van Asch van Wijck, te hooren gaf. Daarin las men: „Als Christelijke mogendheid is Nederland verplicht, in den Indischen Archipel . . . . aan de Christelijke zending op vaster voet steun te verleenen." Nu vernam men van 't karakter als „Christelijke mogendheid" noch van de Christelijke zending ook maar een woord. Doch al stelde dit te leur, toch liet het zich verklaren. Het scheen blijkbaar te gewaagd, in een zoo ongunstig bezwangerde atmosfeer een niet strikt onvermijdelijk gevaar voor uitbarsting zelf in te leiden. Te meer viel het daarom tegen,

dat deze voorzichtigheid toch niet hielp. Al aanstonds toch vernam men uit het Voorloopig Verslag, welk een angsten voor Indie „de bekende godsdienstige gevoelens van den heer de Waal Malefijt" inboezemden, en hoe onbillijk-partijdig de oppositie tegenover den nieuwen Bewindsman optrad. Dit vrij laat ingekomen Voorloopig Verslag moest toen op staanden voet beantwoord worden, en reeds op 3 November kwam dan ook het antwoord hierop bij de Tweede Kamer in.

Nu zou ik om wat liefs wel willen, dat de tweede bladzijde van deze Memorie van Antwoord nooit het licht had gezien. Op die bladzijde toch kreeg men de onbegrijpelijke, de ieder onzer teleurstellende, en jammerlijk fatale verklaring te lezen die van dezen inhoud was: „De zending te steunen en te bevorderen om haar werkzaamheid als zoodanig ligt *niet* op den weg der Regeering." Ieder tast reeds in die eerste woorden de principieele tegenstelling met het Kabinet van 1901. Toen heette het in de Troonrede, gelijk ik zooeven opmerkte: „Als Christelijke mogendheid is Nederland *verplicht*, in den Indischen Archipel aan de Christelijke zending *op vaster voet steun te verleenen.*" Nu vernam met het vlak omgekeerde, dat de zending als zoodanig te steunen en te bevorderen, *niet* op den weg der Regeering ligt. Er stond niet bij: direct of rechtstreeks, neen, het stond er absoluut. De contradictie was volkomen. Wel werd ook in 1909 de zegenrijke werking van de zending dankbaar erkend, maar uitsluitend als een „zedelijk goed", „op den weg naar hooger cultuur." Van elken verplichtenden band aan den Christus werd alzoo het Koloniaal Bewind losgemaakt, en de Christelijke zending uitsluitend gewaardeerd als *middel*, kunnende dienen voor *cultuur*. En evenzoo werd wel erkend, dat op sociaal gebied de missionaire scholen, hospitalen enz. niet ter oorzake dat ze een missionair karakter droegen, van de subsidie zouden zijn uitgesloten, doch alleen zoo wel verstaan werd, dat ze hiermêe geheel op één lijn stonden met elk ander sociaal „particulier initiatief, dat zich met maatschappelijke werkzaamheid wil belasten". Omlijst was deze fatale uitspraak met op zich-zelf uitmuntende verklaringen ter mainteneering van godsdienstvrijheid, het zich onthouden van een agressieve politiek tegenover den Islam, en de belofte dat de beletselen die aan de verkondiging van het Evangelie in den weg staan, behooren weg te vallen; maar de fatale verklaring bleef niettemin wat ze was. Van Nederland als Christelijke Mogendheid

was met geen woord sprake, en de plicht der Regeering om als zoodanig aan de zending op vaster voet steun te verleenen, werd lijnrecht weersproken. We gingen weer achter 1901 terug. De vlag werd neergehaald. Alleen in de lading van het scheepke werd practisch heil gezocht. En onwillekeurig vroeg men zich later af, hoe men de Gouvernementeele verklaring, dat het Kabinet homogeen was met dat van 1901, kon valideeren.

Van R.-Katholieke zijde vatte men dan ook dadelijk vuur. *Het Huisgezin* schreef: „De Minister blijft zelfs beneden hetgeen Christelijk Nederland redelijkerwijs van hem mocht verwachten. Niet voor den particulier en diens geloovigen persoon, natuurlijk, maar voor den Minister, staan Heidendom, Mohammedanisme en Christendom op één lijn. De zending om de zending zal hij niet steunen. Voor Christelijke ooren moet dit eenigszins vreemd klinken . . . . Tot ons leedwezen moeten wij hetgeen Minister de Waal Malefijt inzake de zending zegt en doet, beiden onbevredigend achten." De *Maasbode* zette eerst uiteen, wat de drie partijen van Rechts in haar programma's omtrent de zending ten beste gaven, en liet daarop volgen: „Dit alles *staat diametraal tegenover* hetgeen de Minister van Koloniën ons in zijn Regeeringsantwoord komt mededeelen . . . . Wij vinden dit conflict tusschen de Regeeringsverklaring en de Koloniale en missionaire begrippen der gecoaliseerde Christelijke partijen zoo verbijsterend, dat wij liever eerst het parlementair debat afwachten, om te zien of er misschien rectificatie volgen zal." De redactie van *de Tijd* stelde het laatste voorop. Zij zou het voorbarig achten, reeds nu aan te nemen, dat de heer de Waal Malefijt zijn vroeger beleden beginsel overboord had geworpen. Bij de mondelinge behandeling zou de rectificatie wel volgen. Maar met dat al, zoo aarzelde zij toch geen oogenblik te verklaren, *„met dat al is het waar, dat de woorden, gelijk ze daar staan, de beginselverklaring bevatten niet van een Christelijk, maar van een liberaal Minister." Zij* kon daarom niet aannemen, dat de heer de Waal Malefijt het zoo gemeend had. De geïncrimineerde woorden konden niet van hem, maar moesten van een „liberaal denkend en voelend ambtenaar zijn, die toen hij die neerschreef, niet recht wakker was" . . . . en de Minister zal, „voor de Memorie de wereld inging, de fout van zijn ondergeschikte niet bespeurd hebben." In elk geval meende de redactie, dat

de Minister nog veel te leeren had, voor hij als een in alle deelen betrouwbaar Minister kon worden aangemerkt.

En niet alleen de Christelijke Pers rook lont, maar ook van liberale zijde wees men in de Pers op de teekenende frontverandering. De *N. Rott. Cour.* van 7 Nov. 1909 haastte zich te schrijven: „Men ziet dat hetgeen de Minister van Koloniën thans verdedigt, *vierkant tegenovergesteld is* aan hetgeen totnutoe als het antirevolutionair beginsel gegolden heeft".

Welke houding nam ik nu zelf ten deze aan? Bij het weerindenken van het toen gebeurde, zou ik haast zeggen: *ik was al te toegeeflijk*. In de Kamer viel ik den Minister met geen woord hard over deze niet genoeg te betreuren uitlating, en in de Pers nam ik het zelfs voor den Minister op, en poogde zijn houding te verdedigen. Erkennende dat de gegeven verklaring „niet bijster gelukkig" was geweest, was ik met *De Tijd* van oordeel, dat hier een ambtenaar, niet de Minister, de pen had gevoerd.

Men kon in *De Standaard* van 8 November lezen: „De Koloniale Memorie van Antwoord is in het praeciseeren van het Christelijk karakter der Overheid niet bijster gelukkig geweest. Het toegelichte standpunt is niet geheel het onze, (zachter uitdrukken kon ik het al niet!) Toch wijte men dit niet aan den Minister. Hem kent men uit zijn verleden te goed, om niet te weten hoe warm zijn hart voor de Christelijke belangen klopt. Doch zulk een stuk schrijft dan ook niet de Minister zelf." En nu meende ik met nog meer gezag dan *De Tijd*, daar ik zelf Minister was geweest, er op te mogen wijzen, hoe een ambtenaar van tegenovergestelde gevoelens vaak uitdrukkingen bezigt, die de Minister dan wel revideert, maar die toch altoos anders luiden, dan zoo hij ze zelf had geschreven. „Door hem zelf gesteld, zoo concludeerde ik, zou de verklaring heel anders geformuleerd zijn geweest." De Minister kon mij alzoo niets verwijten of ten laste leggen. Eer mocht ik rekenen op erkentelijkheid, dat ik in zoo critiek geval *het voor hem opnam*. Iets wat ik met gerustheid meende te mogen doen, omdat de heer de Waal Malefijt zich steeds bij de antirevolutionaire Koloniale politiek had aangesloten, en dit nog kort geleden als Kamerlid getoond had. Op 9 November 1908, toch niet meer dan één jaar vroeger, had de heer de Waal Malefijt zich bij het Indische debat o.m. ten taak gesteld, om op de juiste verhouding van het Gouvernement tegenover de zending met nog meer klem dan vroeger te wijzen, en dit niettegenstaande

hij toen als Minister tegenover zich had den heer Idenburg, die nooit een oogenblik van de antirevolutionaire lijn afweek. Het waren zijn eigen woorden, dat hij dit punt „met eenige klem" wenschte te bespreken, omdat z.i. de Regeering haar taak in Indie „nooit goed zou kunnen vervullen, als wij niet rekenen kunnen op den krachtigen steun en medewerking der zending."

Met wat de Regeering daarover in de stukken had aangegeven, was hij het dan ook van harte eens, maar „het was hem niet genoeg, hij moest er nog iets aan toevoegen." Dit namelijk: „Ik hoop dat de mededeeling van de Regeering, dat zij de zending niet rechtstreeks moet steunen, door niemand zóó zal worden opgevat, alsof de Regeering tegenover de zending een z.g. *neutrale* houding zou moeten aannemen . . . . Ik ben van meening dat de zending te allen tijde moet kunnen rekenen op den moreelen steun der Regeering . . . . Men wil liever alleen de Civilisatie; de Christianisatie, nu ja, als het moet, neemt men dan desnoods er bij." Voorts „meende hij recht te hebben hier te vragen, dat de Regeering zoo vaak het mogelijk is, van hare sympathie voor de zending zal doen blijken en haar moreelen steun zal verleenen aan de zending." Blijkbaar vond de heer de Waal Malefijt zelfs Minister Idenburg eer nog iets te zwak. Alles was er hem aan gelegen, dat de Regeering open voor haar plicht om steun aan de zending te verleenen, uitkwam. Van een op éen lijn stellen van de zending met ander particulier sociaal initiatief mocht geen sprake zijn. Er moest krachtige steun over en weer zijn. Krachtigen steun bood de zending aan het Gouvernement, op krachtigen steun van het Gouvernement moest de zending kunnen rekenen. Hij bewoog zich alzoo in 1908 nog geheel in de lijn van ons antirevolutionair program, en in die van de Troonrede van 1901. Had ik dan geen recht om, toen ik dien ongelukkigen passus in de Memorie van Antwoord las, tot mij zelven te zeggen: „Dat *kan* onze vriend de Waal Malefijt niet zelf geschreven hebben. Die fatale verklaring schreef een ambtenaar." Zelfs nu ben ik hier nog zóó vast en zeker van overtuigd, dat al zeî de Minister mij: „heusch, ze is van mij!", ik nog zeggen zou: „Lieve vriend, bedenk u nog eens, en zie de stukken nog eens na. Ge *moet* u vergissen!" Zeker, na verloop van jaren kan wijziging van inzicht intreden, doch *het is niet mogelijk*, dat dezelfde man, die in 1908 zóó sprak, nog eer een vol jaar om was, zoo vierkant anders was gaan schrijven. Mijn wijzen op

de ambtenaren was alzoo, evenals bij *De Tijd*, een oprechte poging om den Minister van die ellendige verklaring af te helpen, en het in dien zin voor hem op te nemen, dat aan verloochening van zijn steeds beleden overtuiging niet *mocht* worden gedacht. De booze verklaring stond er, zooals ze er stond, en zóó waren deze woorden onhoudbaar. Ze *konden* dus niet van hem zijn. En juist om het respect dat zijn beginseltrouw mij steeds inboezemde, denk ik dit nòg.

Hoe ben ik nu om dit mijn eerlijk woord, dat ik, om voor hem te pleiten, neerschreef, door mijn ouden vriend de Waal Malefijt, ik zeg niet beloond, — loon vraag ik niet — maar *bejegend?*

Ik qualificeer niet, en laat de qualificatie aan hemzelf.

Ik stem toe, hij was geprikkeld. Eerst door Dr. Bos, en daarop nogmaals door Mr. Troelstra. Op 10 November 1909 gaf Dr. Bos lucht aan „zijn verontwaardiging", dat men in *De Standaard* er op had durven aandringen, om bij de keuze van ambtenaren voor Indie er op te letten, of ze der zending vijandig of goedgezind waren. Doch dit was nog slechts de aanloop. Pas daarna kwam het eigenlijke. *De Standaard* had het zelfs onderstaan, den Minister van zijn ambtenaren te scheiden; en nu liet Dr. Bos den eisch hooren, dat de Minister „hier op deze plaats zou willen herhalen hetgeen hij heeft gezegd, en volkomen met zijn verantwoordelijkheid zal dekken, wat in de stukken door hem onderteekend, is neergeschreven" (*Hand.* pag. 143.)

Natuurlijk, met de fatale verklaring zelve was Dr. Bos het roerend eens. Ze was hèm uit 't hart. Hij zeî ervan: „dat ze volkomen correct was." Over het oordeel door *Huisgezin, Maasbode* en *Tijd* geveld zweeg hij bot. Ik alleen moest het ontgelden. Alleen *De Standaard* trof het pijlschot, en hoe volstandig men anders steeds de voorstelling afwees, alsof een Minister in het Kamerdebat ooit gehouden ware, repliek op beweringen van kranten te leveren, voor *De Standaard* werd door Dr. Bos een uitzondering gemaakt. Of dit geschiedde met het doel om *mij* te treffen, werd er niet bij gezegd. Maar in elk geval werd de Minister door hem uitgenoodigd, om in 't volle Parlement aan *De Standaard* de z. i. welverdiende afstraffing niet te doen ontgaan.

Mr. Troelstra prikkelde nog gevoeliger. Hij voelde een „stille kracht" werken, ook alweer in *De Standaard*, want in de Kamer had ik mij ganschelijk niet in het debat gemengd. Ook hij achtte de fatale zinsnee kostelijk correct, en gaf toe, dat *De Standaard*

den Minister van Koloniën eer verdedigd dan aangevallen had. Maar zulk een verdediging was mêe het smadelijkste dat zich denken liet, en hij twijfelde er dan ook niet aan, of de Minister zou zich voor zijn eigen waardigheid verplicht gevoelen, „om de hand die beschermend over hem was uitgestoken, met fier gebaar (niet aftewijzen, neen, maar) *aftestooten*" (*Hand.* pag. 152).

Beide Kamerleden hebben op die wijze den Minister, ik erkende het reeds, geniepig geprikkeld, belezen en verleid om mij op hoogen toon af te straffen. Zij hebben hem als voorgedaan, hoe hij tegenover mij doen moest. Zelfs deden ze dit beiden op zoo suggereerenden toon, dat ze blijkbaar poogden om hem onder de suggestie van hun blik en gebaar te krijgen.

En daarop heeft de Minister toen gesproken. Men weet hoe. Ik herhaal het niet. En na afloop trad toen Mr. Troelstra hem tegemoet, met den lauwerkrans om den arm, en had de heer de Waal Malefijt dit zijn huldebetoon in ontvangst te nemen: „Ik acht mij geroepen, zoo sprak de heer Troelstra, om op dit oogenblik den Minister *hulde te brengen voor de flinke en kloeke wijze waarop hij zoo even heeft gesproken*". En ieder in de Kamer begreep, dat dit was omdat de Minister in zijn repliek *mij* geheel verzaakt had. De Minister liet zich dezen lof *aanleunen* . . . en de liberale Pers gaf op dit huldebetoon van Mr. Troelstra luid applaus. In *De Telegraaf* kon men lezen: „Gebravo'd werd vooral, toen de Minister zich verdedigde tegen den Coalitie-kranten-aanval inzake zijn eigen standpunt tegenover de zending. Met kracht . . . . ja, hij zei het heusch . . . . met kracht protesteerde hij tegen het verwijt als zou 'n liberaal ambtenaar den zendingszin geschreven hebben, en de Minister erover heengegleden hebben. Een vuistslag op de tafel bezegelde deze woorden. De Kamer stond *paf*. . . . *Paf* van het *prompte* waarmeê het werd gezegd. Een vuistslag van dezen Minister, hoort, hoort!" Niet anders weerklonk de lofzang voor den eerst zoo onheusch bejegenden Minister in *de N. Rott. Cour.*, in *Het Vaderland*, in *de Nieuwe Courant*, en in *Het Handelsblad*. De Minister kwam, zag en overwon! En diezelfde pers, die hem bij zijn optreden meende niet diep genoeg te kunnen krenken, roemde thans eenparig en om strijd zijn flinkheid en cordaatheid. Hierin nu lág het criterium. Het was van liberale zijde te doen om de vlag, en om 't genot te hebben, dat een antirevolutionair Minister *mij* in den hoek zou duwen. En of de Minister nu bij het mondeling debat al nog zoo breed uithaalde over zijn Christe-

lijke sympathieën, om dit alles vertrok zich geen trek in de breede facie van de liberale partijfiguur. De Minister hield vol wat links zoo recht naar den smaak was geweest, en rechts, waarlijk niet mij alleen, had gestooten. Daar mocht geen tittel of komma aan vervijld worden, en het resultaat was, dat links gelijk kreeg en ik de kous op den kop. Hard zelfs ging de Minister, en dit geheel onnoodig, tegen mij in. Gelijk ik reeds opmerkte, verplichtte niets den Minister, om in de Kamer een dagblad te gaan bestrijden. Hij had dus geen woord van wat in *De Standaard* stond, behoeven te reppen. Nu hij ervan sprak, had hij het blad behooren te noemen en het blad niet als niet noemenswaard in „men" moeten oplossen. Er op komende, had hij geen onjuiste voorstelling mogen geven van wat ik geschreven had. Hij zei: „Een liberaal ambtenaar zou hebben gepoogd zijn denkbeelden tot uitdrukking te brengen, en de Minister zou het door hem geschrevene maar klakkeloos-weg hebben onderteekend." Twee beweringen, beide met de waarheid vlak in strijd. Van een *pogen* om liberaal te spreken, staat in de driestar, waartegen het scherpe woord ging, geen letter; het werd veeleer voorgesteld als een *vanzelfheid*; en van een „klakkeloos-weg overnemen" was zoo weinig sprake, dat ik juist op de moeilijkheid wees, die bij het *revideeren* zich moest voordoen. Voorts vernam men, dat de Minister tegen de (niet door mij gegeven, maar door hem mij toegedichte) voorstelling „met kracht moest protesteeren." En nu werd het nog erger; nu werd het voorgesteld als had ik beweerd, dat de Ambtenaren van het Departement zich aan deloyaliteit hadden schuldig gemaakt, en daartegen ging de Minister in met de pertinente verklaring, dat hij „niet anders dan loyale medewerking van zijn ambtenaren had ondervonden." Ze hadden zijne verwachtingen zelfs beschaamd, ja, „in alle opzichten overtroffen", en toen kwam het slot: „Eens vooral wil ik hier uitspreken, dat voor wat in de door mij onderteekende geschreven of gedrukte stukken staat, ik, Minister, de volle verantwoordelijkheid wensch te dragen;" iets dat sprak als een boek, en waartegen mijnerzijds geen tittel of jota in de Kamer gezegd of in mijn blad geschreven was. Kamer noch Pers herinnerden zich natuurlijk meer precies, wat dagen geleden in een *Standaard*-driestar gestaan had, en zoo bracht de Minister beiden onder den indruk, alsof ik metterdaad de ambtenaren van Kolonien beschuldigd had, en den Minister van de verantwoordelijkheid voor zijn

Memorie had willen ontslaan. Ik zal wat ik schreef, in de Bijlagen volledig doen afdrukken; dan zal men zelf kunnen qualificeeren de wijze waarop ik bejegend werd. Een bejegening, daarom te raadselachtiger, omdat de Minister pas sinds half Augustus, alzoo nog eerst drie maanden, Minister was, terwijl hij terecht poogde te zetten een oud-Minister, die een ervaring van ruim vier jaren achter zich had. Wat hij in zijn philippica tegen mij geheel voorbij zag, is het niet te loochenen feit, dat een Departementaal ambtenaar naar zijn beste weten en volkomen te goeder trouw handelen kan, en toch iets zóó kan uitdrukken, dat het zijn Minister in moeite brengt. Hoe dit mij-zelf, en dit nog op veel stuitender wijs, overkomen is, kan wie het na wil slaan, geïllustreerd vinden bij de behandeling in de Kamer, toen ik een wijziging in de Gemeentewet te verdedigen had.

De zaak lag dan ook zoo doodeenvoudig. Liberaal en Antirevolutionair waren sinds de dagen van Fransen v. d. Putte op het stuk van de zending practisch tot gelijke conclusie gekomen, maar elk als conclusie van een eigen principieele redeneering. Toen ik in 1874 voor het eerst in de Tweede Kamer optrad, had de Atjeh-quaestie, die toen juist opkwam, mij met den toenmaligen Minister van Koloniën in nadere aanraking gebracht. Ik meende het ten deele voor hem te moeten opnemen. Dit stelde hij op prijs, en zoo opende zich de gelegenheid, om ook het missionaire vraagstuk te behandelen. Krankheid noopte mij kort daarop het land te verlaten; maar in de korte maanden, waarin ik van April 1874 tot November 1875 bij de discussie tegenwoordig was, nam ik toch tienmaal aan de beraadslaging over Koloniën deel, en besprak viermalen het vraagstuk van de zending. Mijn toeleg daarbij was steeds, helder te doen uitkomen, dat wij ten deze *niet* de leuze der liberalen overnamen, maar reeds lang, eer het liberale stelsel aan de markt kwam, uit eigen beginselen onze gedragslijn hadden afgebakend. Ten bewijze hiervan verwees ik naar Hoornbeek's *Raet en Sorge voor Indie*, in 1624 uitgekomen, en waaruit ik dit stuk van diens program voorlas: „Voor alle wereld vrijen handel openen, matige tollen en belastingen heffen; uit de opbrengst hiervan allereerst een hoogeschool stichten en voorts alle vlijt aanwenden om de inlanders te onderwijzen, en hun door prediking der Christelijke Religie zoover te doen brengen, dat de inlanders zelve de opkomende geslachten onderwijzen konden" (*Hand.*, pag. 127 v.v.)

In aansluiting aan dit verleden ontwikkelde ik toen in onderscheiden redevoeringen het standpunt, dat ons Gouvernement in den Archipel behoorde optetreden als Overheid van een Christelijk-Europeesche natie, niet in louter-ethischen, maar in principieel-Christelijken zin, en dat het deze positie van de Overheid zelve was, die haar verhouding ten opzichte van de zending moest beheerschen. *Cultuur* was in die dagen nog het misleidende modewoord niet. Ieder voelde toen nog, dat uit een eigen levensbeginsel een eigen levensopvatting voortvloeit, en deze consequentie werd ook op de zending in Indie toegepast. Er moest daarom onzerzijds, bij alle waardeering van den steun, dien men ons onder Fransen v. d. Putte en Cremer inzake de Missie bood, prijs op worden gesteld, dat ons uitgangspunt niet zoek raakte, en het is uit dien hoofde, dat ik ook in *Ons Program* het door de antirevolutionaire partij ingenomen standpunt zoo breedvoerig heb uiteengezet. Van liberale zijde werd dit Koloniaal program herhaaldelijk gewaardeerd, en nooit werd ons van hun zijde het recht betwist, om, ook al gingen de Liberalen practisch met ons saâm, toch steeds zelf ons eigen standpunt te formuleeren. Zoo bewogen antirevolutionairen en Liberalen zich feitelijk in eenzelfde richting, maar beiden onder eigen formuleering; iets wat daarom moest en niet anders kon, omdat niet de Liberalen, maar wij de zending te leveren hadden. Het waken voor de vlag was alzoo geen bijzaak, maar besliste voor de toekomst. Nu was wat de heer de Waal Malefijt in zijn Memorie van Antwoord onderteekend had, de formule, *gelijk de Liberalen die geven*, en niet de formule die sinds 1874 *onzerzijds* steeds gehandhaafd was. Zelf heeft hij dit verschil steeds erkend, en zich daarom ook in 1909 met een technisch beeld pogen te redden. Hij sprak toch op 11 November 1909: „Men kan tegenover de zending tweeërlei standpunt innemen. Men kan zeggen: Ik wil de Cultuur en neem de zending op den koop toe. Zoo denken velen van links. Men kan ook zeggen: Ik wil de zending, en dan komt de Cultuur vanzelf. Dat zeg ik. De resultante van deze twee verschillende krachten is deze: Wanneer de zending helpen wil aan de oeconomische ontwikkeling, kan zij rekenen op steun van de Regeering; laat ons daaraan vasthouden!" (*Hand.*, pag. 174). Doch hoe goed ook bedoeld, dit beeld ging niet op. Het zou opgaan, zoo de zending product ware van geld alleen; maar dit is niet zoo. Hoofdzaak bij de zending is veeleer geloofsdrang, en het geld is slechts instrumenteel hulpmiddel. Zegt

men nu, dat de resultante alleen in geldelijke hulp van Overheidswege bestaat, dan schakelt men de hoofdzaak, die 't hier doen moet, eenvoudig uit. Zoo genomen als de Minister het uitsprak, geeft de resultante dan ook geheel en precies wat de Liberaal beweert, en sluit ons beweren uit. Er is dan ook geen sprake van, dat het *in casu* een onbeduidendheid gold. Voor wie belijdt dat aan den Christus gegeven is alle macht in hemel en op aarde, zoodat ook onze Archipel voor de Koningskroon van den Christus moet worden opgeëischt, *kan* het nooit waar zijn, dat de zending op geen anderen steun van Overheidswege recht heeft, dan waarop elk ander particulier initiatief aanspraak mag maken. De zending is om Christus' wil iets geheel eenigs, en moet als zoodanig ook door een Christelijk-Europeesche Overheid in onze Indiën worden geëerd.

Dit nu is de heer de Waal Malefijt geheel met mij eens, eens ook in zijn ambt. Daar behoeft niemand aan te twijfelen. Zakelijk is er geen geschil. Maar juist daarom had hij, toen op de mingelukkige uitdrukking, die onbedoeld de eer van de vlag verzaakte, in *De Standaard* nauwelijks critiek werd toegepast, en er slechts departementale vergissing in werd gezien, niet in gevolge het ultimatum van de h.h. Bos en Troelstra een ministerieele executie op mij mogen toepassen, die zelfs dan nauwelijks te rechtvaardigen zou zijn geweest, indien we niet als oude vrienden, maar als principieele tegenstanders tegenover elkander hadden gestaan. In elk geval, in de Kamer had ik geen woord over heel het geding gezegd. In de Kamer was alzoo deze afstraffing, die bovendien, gelijk ik heb aangetoond, op geheel onjuiste voorstelling van wat ik schreef berustte, door niets gemotiveerd. Iets wat daarom vooral ontstemmen moest, omdat de Minister andere Kamerleden zoo innemend en sparend bejegende. Slechts op twee gevallen wijs ik hier. Dr. de Visser beweerde op beslisten toon, dat het Gouvernementsonderwijs *niet* neutraal mocht zijn, terwijl het standpunt van den Minister hier vierkant tegenover staat. Toch werd op dit zeggen van Dr. de Visser met geen woord critiek geoefend. Hij werd gespaard. En bij Dr. Bos ging het zelfs nog verder. Ook deze had oppositie gevoerd en hiervoor ontving hij zelfs *den dank* van dezen Bewindsman, onder de bijvoeging dat men elkaar in de Kamer niet ontmoette om elkander „lievigheden te zeggen" (*Hand.* pag. 170). Plaats ik daar nu tegenover de mij te beurt gevallen bejegening, terwijl ik met

geen woord in de Kamer geopponeerd had, en in de Pers zelfs verdedigend voor den Minister was opgetreden, dan zal men de ontstemming, die dit bij vele antirevolutionairen veroorzaken moest, verstaan. En dit te meer, daar deze bejegening mij in een Kamer werd aangedaan, waar ik op dat oogenblik de eer had een der Clubchefs te zijn en als leider der geheele antirevolutionaire partij optrad.

Toch heb ik mij geheel bedwongen. Ik heb geen woord teruggekaatst. En dit niet alleen; maar toen de Indische Begrooting was aangenomen, schreef ik met mijn eigen hand in *De Standaard* van 20 November: „We mogen den Minister van Koloniën gelukwenschen met de verdediging van zijn eerste begrooting. Hij stond voor een zware taak, daar hem slechts enkele maanden ter voorbereiding gegund waren. Toch mag nu reeds geconstateerd, dat de min-gelukkige indruk bij zijn optreden is weggenomen. De algemeene indruk blijft, dat de Minister gebleken is zijn taak niet alleen *aan te durven*, maar *ook aan te kunnen*". Zelfs nam ik, wat de fatale verklaring betreft, de explicatie van den Minister over, en voegde er bij, dat onder ons natuurlijk niemand aan 's Ministers Christelijke beginseltrouw behoefde te twijfelen. Ik aarzel dan ook niet, hier de vraag te stellen, in wat opzicht ik den Minister vriendelijker had kunnen behandelen dan ik deed, tegelijk met deze andere, of de bejegening, die ik van mijn ouden vriend de Waal Malefijt ondervond, hieraan al dan niet beantwoordde. In het zakelijke verschilden we geen haar. Daar kon geen twijfel over bestaan. Maar daarover klaagde ik op 9 December 1911 ook niet. Mijn klacht liep over *de bejegening*. Daarover alleen. In die bejegening school voor het Kabinet zelf gevaar. En niet om eerherstel te zoeken, maar om als trouw wachter te *waarschuwen*, sprak ik toen uit, wat ik in 1909 achtte te moeten verzwijgen. *Negentienhonderd dertien*, toen nog ver, was nu al nader komende. En het geding lag immers zoo doodeenvoudig: Voor Links en voor Rechts lag in twee loketten op het Kabinet een eigen formuleering van het Zendingvraagstuk. En in een onbewaakt oogenblik was onder een Minister van Christelijken huize uit het verkeerde loket getrokken *de formuleering van Links*.

§ 4. Het gele gevaar.

Iets korter kan ik zijn over het Chineesche vraagstuk, dat door den heer Van Hoogstraten werd te berde gebracht; een durf die ook hem op een niet al te vleiende bejegening van den Minister te staan kwam. De weinige notitie, hieraan in de Pers geschonken, is alleen daaruit te verklaren, dat hierbij geen politieke antithese in het spel was, en dat over de Chineezen in onzen Archipel ook door wie overigens Koloniale partijgenooten zijn, vaak zeer verschillend wordt gedacht. Zelf zou ik niet gaarne alles onderschrijven, wat de heer Van Hoogstraten over dit interessante vraagstuk verluiden liet. Steeds meer toch ontving ook ik den indruk, dat we naar het door hem bepleite standpunt niet meer terug kunnen. En gaarne erken ik mijnerzijds dat, hangende de inmenging van Peking, die reeds onder Li-Hung-Chang drukkend werd, maar vooral de laatste jaren een lastig karakter begon aan te nemen, het geraden is door geen overprikkelde uitlatingen onzerzijds den argwaan, die men jegens ons koestert, te verscherpen. Te zeggen, dat „de vreemde Oosterling den inlander veel meer kwelt dan een tiental epidemieën", ging zeker veel te ver. De sluwe slimheid van den Chinees was geen verzinsel van den spreker. Die wordt veeleer algemeen erkend. Maar toch staat het ons niet vrij, alleen op deze zijn gevaarlijke eigenschap te wijzen, zonder er bij te voegen, dat hij in den regel ook andere eigenschappen bezit, en daaronder enkele van uitnemend allooi. In zake de overige punten door den heer Van Hoogstraten besproken: de waardeering van het beleid van den Gouverneur-Generaal, de stichting des Desa-scholen, het

technisch onderwijs, de ontwikkeling der Priaji's, het studeeren van inlanders in Nederland, en de daarvoor benoemde Commissie, ga ik van harte met den heer Van Hoogstraten meê, maar inzake de Chineesche quaestie was zijn betoog, als ik mij zoo mag uitdrukken, ook mij min of meer *hors de saison*.

Op zichzelf was er dan ook niets op aan te merken, dat de Minister zijnerzijds in deze aangelegenheid een woord van waarschuwing liet hooren. Volstrekt noodig was het niet. Had de Minister de zaak ongemerkt, stilzwijgend laten passeeren, dan kan ik niet aannemen op wat wijs men onder de Chineezen uit het gesprokene door den heer Van Hoogstraten aanleiding zou hebben kunnen nemen, om dit in Indie op ons land, of bij de onderhandelingen met onze Regeering op onze diplomatie te wreken. Maar ik geef toe, dit had de Minister zelf te beoordeelen; en achtte hij een woord van protest niet achterwege te mogen laten, dan zou ook hierover onzerzijds geen klacht gevallen zijn, mits het binnen zekere perken ware gebleven, maar .... juist dit liep zoo heel anders. De heer Van Hoogstraten had 69 regels gebruikt om zijn grief te uiten; de Minister besteedde er 77 aan om hem terecht te zetten. Het ging van dik hout zaagt men planken. Het begon al aanstonds vrij kras met de verklaring, dat de Minister „*geheel met hem van gevoelen verschilde*", en dat „de gedragslijn, die hij, Minister, ten aanzien van de Chineezen wenscht gevolgd te zien, zich beweegt in een richting *diametraal tegenovergesteld* aan die, welke de heer Van Hoogstraten zou wenschen dat hij insloeg". Nu zou men zoo zeggen, daarmeê kon de heer Van Hoogstraten het doen. Maar neen, de Minister liet er terstond op volgen: „Hierbij kan ik het evenwel niet laten". Ook zoo zou hij vreezen, dat het door den heer Van Hoogstraten gesprokene, zelfs „na de refutatie van de Regeeringstafel," nog een verkeerden invloed zoude kunnen hebben. Hij constateerde daarom nog eens opzettelijk, dat „de onderdanen van Chineesche afkomst te beschouwen zijn als *voortreffelijke onderdanen* van het Nederlandsche Gouvernement". Het was zoo, in Montrado hadden we 60 jaar geleden veel last van de Chineezen gehad, maar dit nam niet weg, dat de Chineezen die nu onze onderdanen zijn, „onderdanen zijn, *waarop we mogen prijsstellen*". De verzachting in het wegen- en passenstelsel aangebracht, was oorzaak geweest dat een regen van telegrammen was overgekomen om trouw en

dank te betuigen. Maar uit die telegrammen bleek dan ook de absolute onjuistheid van wat de heer Van Hoogstraten beweerd had. De Minister mocht dit niet laten passeeren. Zijn beweren was geheel onjuist. Hij gaf toe dat er nog altoos een regeling was, maar zoo oordeelde de Minister, als die er niet was, *„zou het waarschijnijk nog minder in den smaak* van den heer Van Hoogstraten vallen". En zelfs hiermeê was 't nog niet uit. Aldus toch besloot de Minister: „En nu wil ik van deze plaats *er nog aan toevoegen,* dat het Chineesche element een element is, *dat niet genoeg is te waardeeren*" . . . En toen kwam het: „Ik hoop hiermede *te niet te hebben gedaan* den verkeerden indruk dien ik zou vreezen dat de redevoering, die de geachte afgevaardigde van Utrecht *tot mijn leedwezen heeft meenen te moeten houden,* in Indie zou hebben teweeggebracht". (*Hand.*, pag. 706).

Dit laatste moest, gelijk men ziet, de voorstelling geven, alsof de heer Van Hoogstraten een redevoering uitsluitend over de Chineezen had gehouden; wat *niet* zoo was. De redevoering van den heer Van Hoogstraten beslaat in de Handelingen 283 regels, en van deze bijna 300 regels waren slechts 69 aan de Chineesche quaestie gewijd. De vijf overige onderwerpen die de heer Van Hoogstraten behandelde, gaf ik boven reeds aan. Vooral zijn pleidooi voor den Gouverneur-Generaal was sympathiek. Doch dit alles werd met één pennestreek als 't ware geschrapt en nu scheen het alsof alleen de Chineezen het gelag hadden betaald. De heer Van Hoogstraten had geargumenteerd; in het ministerieel tegenvertoog was als bespreking van zijn argumenten niet anders dan de opstand in Montrado aan het woord gekomen; en voorts kreeg men niets dan verzekeringen, zonder eenige argumentatie, omtrent het onderdaanschap der Chineezen, zelfs verzekeringen dat ze nog meer vrijheid moeten erlangen. Met name over het hoofdargument vernam men geen woord. De Chineezen teerden op den inlander en verrijkten zich te zijnen koste, had de heer Van Hoogstraten geklaagd, en met geen syllabe zelfs werd dit weersproken, zoodat alles neerkwam op de vier malen herhaalde verzekering, dat de Chineezen zulke *voortreffelijke,* zulke beste, zulke uitnemende onderdanen waren; en dit werd telkens gezegd zonder een zweem van reserve. Een overvloedigheid van lof, die ik te minder begreep, omdat volgens den Minister zelf, de Regeering nog altoos zekere beperking in de vrijheid van hun beweging in stand houdt. Men hield ze dus nog in het oog.

Iets wat men toch niet doen zou, zoo er niets meer op hen viel aan te merken. Van waar dan nu zulk een door niets getemperd in de hoogte steken van de Chineezen, alsof er geen vlek of rimpel aan hen was? Ook Kamerleden velden over de opinie van den heer Van Hoogstraten een niet te zacht oordeel; met name deed dit de heer Thomson. Doch hij was althans billijk, en wees zelf op de schaduwzijde, die van het optreden van de Chineezen in onze Koloniën onafscheidelijk bleek. „De Chineezen, zoo begon hij te erkennen, hebben les défauts de leur qualités. Ze zijn sober, spaarzaam en energiek, en dan spreekt het van zelf, dat bij de aanraking met andere personen, die niet dezelfde eigenschappen bezitten, zij moeten overwinnen. Het is wel jammer voor ons, dat de inlanders, in het bijzonder de Javanen, die eigenschappen niet bezitten, doch men kan daartegenover nu niet eenvoudig zeggen, dan moeten de Chineezen maar worden uitgesloten uit de gemeenschap".... Zelf erkende hij met den heer Van Hoogstraten, „dat de Chineezen soms treurige practijken uitoefenen, als houders van opiumkitten, pachters van pandjeshuizen, van slagerijen en pasars, van clandestine dobbelhuizen enz. Ik erken dit, zei hij en betreur het in hooge mate." En eerst daarop volgde dan een opsomming van hun goede qualiteiten in veel dat ze ons ten goede deden. Maar zelfs van zulk een billijk afwegen van het goede èn het kwade was in het pleidooi van den Minister geen sprake. Hij had voor de Chineezen *louter lof*. Niet één enkele reserve werd voorbehouden!

Of dit, afgezien van het pijnlijke voor den heer Van Hoogstraten, uit politiek en diplomatiek oogpunt van de gewenschte bedachtzaamheid getuigde, waag ik te betwijfelen. Nu toch loopt men kans, dat als 't vroeg of laat weer tot onderhandelingen komt, elke door ons wenschelijk geachte voorzichtigheidsmaatregel zal worden afgewezen, met verwijzing naar dit officieele woord van den Minister van Koloniën; iets wat nog heel anders bedenkelijk kon worden dan het gesprokene door het lid voor Utrecht II. Reeds nu toch ligt immers de conclusie voor de hand, dat *alle* nog bestaande vrijheidsbeperking op staanden voet behoort te worden afgeschaft, overmits nu immers officieel vaststaat, dat de Chineezen in niets bij onze beste onderdanen achter staan. Stellig ging m. i. de afgelegde verklaring dan ook te ver.

Maar nu ter zake.

Op 11 October 1909 gaf ik zelf in *De Standaard* een korte

uiteenzetting van de Chineezen-quaestie, die ik thans moet aanvullen. Het Chineezen-vraagstuk toch is geen uitsluitend Nederlandsch Koloniaal, maar een algemeen Zuidzee-probleem, dat zich in Noord- en Zuid-Amerika, op de Philippijnen, in Australië, aan de Kaap, ja, waar niet al, even goed voordoet als bij ons. Dit komt voort uit de tweëerlei omstandigheid, dat 1° in de Chineezen vanwege hun overtalrijkheid rustelooze drang tot emigratie werkt, en dat 2° hun emigranten in den regel een superieure positie innemen tegenover de bevolking met welke zij in concurrentie treden. Ook voor mij was er in de Chineezen steeds veel dat aantrok. De hooghouding van het vaderlijk gezag beheerscht heel hun huislijk leven. In hun ontwikkelde klassen geeft zin voor eerlijkheid den levenstoon aan. Physiek zijn ze taai. Aan arbeid hebben ze lust. Ze zijn niet verkwistend. Hun gevatheid en slimheid maakt ze sterk op de markt. Maar juist door deze bijeengevoegde eigenschappen zijn ze voor een menschenslag van inferieur kaliber concurrenten waaraan geen weerstand is te bieden. Gemengd onder mindersoortige inboorlingen maken ze zich in minder dan geen tijd van de geldmarkt meester, trekken den meesten handel aan zich, en verstaan uitnemend de kunst, om winst te slaan uit de zucht naar pronk en opschik, die aan alle lagerstaande volken eigen is. Zelfs zijn ze volstrekt niet alleen onder de gekleurde rassen geducht, maar haast meer nog zijn ze onder de blanken in Amerika en Australië dermate gevreesd, dat schier allerwegen de toeleg werkt, om de immigratie van de Chineezen tegen te houden. De Constitutie van Californië gaf reeds in 1879 aan het Staatsbestuur het recht om de Chineezen te bannen en hun immigratie te beletten. Op 17 Nov. 1880 werd een verdrag door de Vereenigde Staten met de regeering te Peking over deze aangelegenheid gesloten, waarbij de immigratie wel niet verboden, maar toch zeer beperkt werd. Doch ook dit bevredigde niet, en 1 October 1888 verbood een Landswet kortweg alle vestiging van Chineezen in de *United States*. Veel hielp dit niet, want de Chineezen landden eenvoudig in Canada en Mexico en kwamen zoo, binnen door, toch in het land. Wat men ook poogde en ondernam, geheel te keeren bleek de immigratie niet; maar de wil om aan de Chineezen-immigratie een eind te maken, bleef te Washington op den voorgrond staan. Ook Canada's pogen, in gelijke richting ondernomen, leidde niet tot het gewenschte resultaat. Australië slaagde er evenmin als Nieuw-Zeeland in, om het kwaad

geheel af te wenden. Rusland slaagde eenigszins beter. Maar toen de Amerikanen van de Philippijnen bezit hadden genomen, was het ook daar toch hun eerste werk, om 't gevaar dat van de zijde der Chineezen dreigde, zooveel doenlijk aftewenden. Ook Mexico, en na Mexico de Staten van Midden- en Zuid-Amerika, werden op zelfbehoud bedacht, en nog op dit oogenblik kan men zeggen, dat in alle Staten en Koloniën die door de Zuidzee besproeid worden, de Staatsmanswijsheid der Landsbesturen meer op wering dan op lokking van de Chineezen bedacht is. Archibald R. Colquhoun, die in zijn degelijk werk: *The mastery of the Pacific*, London 1902, ook aan het Chineezenvraagstuk voortdurend zijn aandacht schonk, wijst er op, hoe men eerst, bij gebrek aan arbeidskracht, de Chineezen als welkome gasten begroette, „but by degrees they became undesirable citizens, in more way than one, and it is impossible to get rid of them," pag. 32. Wat tot ons overkomt zijn niet de Chineezen van de beste soort, maar meest het mindere genre, „and this half breed Chinese is a dangerous person, bright, restless, intrigueing, and untrustworthy, and the rapid growth of his class would raise (for the Phillippines) a very serious difficulty" (pag. 107). Te Singapore is gelijke ervaring opgedaan. De Chinees kwam er arm en pronkte al spoedig met zijn verworven schat (p. 225). De moeilijkheid is maar, dat men er zonder de Chineezen niet komt, en dat ze eenmaal genaturaliseerd, al meer toongevend in het publieke leven worden (pag. 253). Zelfs Formosa lijdt er onder (p. 362). Alleen in de Straits-Settlements, waar reeds in 1867 naturalisatie mogelijk werd, leidde de uitkomst, althans vroeger, tot minder bezwarende verhoudingen. Ook L. H. W. van Sandick, in zijn *Chineezen buiten China*, Den Haag 1909, geeft schier alomvattend en gedocumenteerd de houding aan, door schier alle gegadigden tegenover de Chineezen-immigratie aangenomen. Op bladz. 11 somt hij zelfs de onderscheiden uitzonderingswetten op, die inzake de Chineezen-immigratie in Columbia, Ecuador, Panama, Costa-Rica en Mexico uitgevaardigd zijn; geeft voorts *the exclusion-act* voor de Philippijnen, en wijst op de maatregelen tot zelfs in Zuid-Afrika, op Nieuw-Zeeland, enz. tegen de Chineezen genomen. Wie van dit alles kennis neemt, kan zich dan ook moeilijk onttrekken aan den indruk, dat verreweg de groote meerderheid der Staatslieden, die heden ten dage in dit geding te beslissen hadden, steeds het oog geopend hielden, en nog houden, voor

het zeer wezenlijk gevaar, dat een te sterke Chineezen-immigratie ontegenzeglijk met zich brengt. Dat ook onze vaderen dit gevaar niet licht hebben geacht, toonen de Indische ordonnantiën, en de heer Sandick wijst er zelf breedvoerig op, hoe nog in later tijd de heer Mr. Margadant en Mr. D. Fock bleven waarschuwen. Zelfs de heer Mr. P. H. Fromberg, in zijn „*De Chineesche beweging op Java*" erkent: „Het zal wel waar zijn, dat Chineezen van de omstandigheden geprofiteerd hebben"; wat hij dan verontschuldigt met een beroep op de hebzucht als ingeboren trek van de menschelijke natuur, om voorts voor algeheele emancipatie van de Chineezen te pleiten. Ook de heer Sandick neigt hier toe, en staat lijnrecht over tegen de vroegere opvatting, die in den Chinees een bloedzuiger van den Javaan zag; maar hoe vrijgevig hij ook de positie van de Chineezen in onzen Archipel wil regelen, toch stelt ook hij den stelligen eisch dat verdere immigratie van Chineezen op Java niet moet worden toegelaten. Wat uit Fiekkien en Kwantong naar Java komt, zijn z.i. meest „arme, berooide, weinig ontwikkelde immigranten, en dus geen elementen die kunnen medewerken aan de geestelijk-materieele opheffing van den Javaan" (p. 195).

Breeder behoef ik hierover niet uitteweiden. De heer Scheurer, die Indië kent, legde er niet minder dan de heer Van Hoogstraten nadruk op, dat de Chinees teert op den Javaan. „Wanneer men, zoo sprak hij, in Indie komt, zal men zien dat de eerste de beste Chinees, al heeft hij slechts een kapitaal van f 25.— waarmede hij handelt, den eenvoudigen Javaan exploiteert, die hem alles achterna draagt". Zelfs verweet hij aan de heeren Thomson c.s.: „Zij hebben een pleidooi gevoerd voor *den kapitalist* in Indie, den Chinees; het zij mij vergund op te komen voor *den arme*, den niet-kapitalist, den inlander". Lees en herlees ten overvloede wat in 's heeren COLIJN'S prachtwerk *Nederlands Indie*, Deel I, blz. 270—281, door Dr. Hendrik P. N. Muller over de Chineezen in onzen Archipel ten beste werd gegeven, en ge zult ook hier soortgelijk oordeel vinden, als ik zelf ten beste gaf; *Gastvrij, maar steeds voorzichtig!*

Het aangevoerde volstaat dan ook om te bewijzen, dat de heer Van Hoogstraten volstrekt in zijn opinie niet alleen staat; dat veeleer de overgroote meerderheid der Staatslieden, die in het Chineezen-vraagstuk onder eigen verantwoordelijkheid een beslissing hadden te nemen, zich met hem op soortgelijke lijn bewogen en nog

bewegen ; en dat er alzoo niet het minste recht aan de zijde van den Minister was, om hem ten toon te stellen als had hij zich bezondigd aan het bepleiten van een onzinnig iets. Immers alleen in dat geval heeft men het recht, om iemand in zijn aangezicht publiek te zeggen, dat men hoopt en vertrouwt elken indruk van zijn woord „*te hebben te niet gedaan*". Een uitdrukking die te zonderlinger neerkwam, omdat, vooral na de jongste regeling, van zelf onderscheid had moeten gemaakt worden tusschen de Chineezen die thans onderdanen zijn, en die heel andere Chineezen die op contract en slechts tijdelijk zijn aangeworven, d. i. tusschen de Peranakans en de Singké's. Doch zelfs hierop werd niet gezinspeeld en van de slechts tijdelijk onder ons ressorteerenden werd ganschelijk niet gerept.

Dat de positie, waarin wij vroeger de Chineezen terugdrongen, rechtvaardiger regeling eischt, en dat het in de toekomst zelfs noodzakelijk kon blijken, zoo de Chineezen op de manier der Japaneezen ons Europeesch recht overnemen, op dien weg nog verder voorttegaan, komt ook mij voor; en dit zal *kunnen*, mits die betere regeling steeds gepaard ga met andere maatregelen, die gevaar dat dreigen kon, ondervangen. Van de Chineezen geldt, wat van alle volk doorgaat, dat niet al wat Chinees heet, over één kam is te scheren. Er zijn onder de Chineezen uitnemende elementen, die ik zelf met open armen wil inhalen, maar er is ook halfslag onder, en daartegen moet men steeds op zijn hoede zijn. Zoo is het bij alle immigreerende massa's. Neem slechts de Italianen in de Vereenigde Staten, waaronder de Nihilisten en Anarchisten verre van zeldzaam zijn. Maar van den Chinees dreigt om zijn superieure qualiteiten wat physieke taaiheid en mentale handigheid betreft, dit gevaar voor de inlanders in *bijzondere* mate. Met gelijk gevaar worstelt men in Roemenië, Rusland, Polen en Turkije bij het optreden van de Joden, de Grieken en de Armeniërs, en wel in climax, naar het bekende zeggen, dat een Griek gelijk is aan twee Joden en dat een Armeniër voor twee Grieken telt. Zoo nu kan zonder overdrijving ook gezegd, dat een Chinees het van drie Javanen wint. Hierdoor wordt de Chinees rijk, en wint dan nog in sociale positie door de milddadigheid waaraan hij een klein deel van zijn vergaarden schat waagt. Doch gelijk zelfs Koning Carol van Roemenië er zich wel voor wachtte, om uit theoretischen vrijheidszin zijn volk aan de exploitatie der immigranten uit Oostenrijk-

Hongarije over te leveren, voegt ook ons zekere reserve ten opzichte van de immigratie uit China. Java is van het Chineesche element oververzadigd en nieuwe immigratie is op Java niet noodig. Daarentegen moet helder worden ingezien, dat in tal van nog niet geëxploiteerde streken in de Buiten-bezittingen, de hulp van de Chineezen niet mag worden afgewezen, maar veeleer dient gezocht. Spoedig worden ze „skilled labourers" en werken met vaste hand door; ze deinzen voor niets terug, en zijn niet duur. Zulk een element nu kan een Archipel als de onze niet missen. Met de inlanders alleen komen we er niet. De Javaan verhuist liefst niet, zelfs niet naar Sumatra. Een wering van het Chineesche element zou daarom voor Sumatra, Borneo en andere nog niet genoeg geëxploiteerde streken eenvoudig op een vonnis van socialen dood neerkomen. Niet derhalve uit overweging van de gelijkheid aller menschen — een leuze die volstrekt onwaar is — maar uit het feit dat in Oost-Azië naast en bij elkander twee streken liggen, de ééne met te weinig en de andere met te veel inwoners, en zoo ook de éénе met inwoners gespeend aan de onmisbare physieke en mentale krachten, die juist de andere overvloedig bezit, is geen andere conclusie te trekken, dan dat de Chinees ons, ook als immigrant, mits buiten Java, althans een tijdlang onmisbaar is. En onderscheidt men hierbij nu scherp tusschen de afstammelingen van de immigranten uit vroeger eeuwen en de immigranten van onzen tijd, dan kan en zal het niet moeilijk vallen, een gewenschte oplossing van het Chineezen-vraagstuk uittevinden, die aan de soms strijdige eischen van het heden en van de toekomst voldoet. Slechts wachte men zich voor een half dwepen met de Chineezen in onze Oost, waartoe meer dan één thans overhelt, en in zooverre was het waarschuwend woord van den heer Van Hoogstraten, ook al heb ik zelf ernstige bedenkingen tegen de wijze waarop hij zijn protest inkleedde, verre van geheel misplaatst. Nog pas hoorden we van het wapperen met de revolutievlag, en kort daarna van relletjes en opstootjes, vrij lastig voor de politie, in een Chineezenwijk op Sumatra, waaromtrent de *Sumatra Post* opmerkt: „De politie heeft al sinds eenigen tijd op allerlei wijze ondervonden, dat er in de houding van de Chineezen iets meer zelfbewustzijn is gekomen, dat licht in overmoedigheid dreigt over te slaan". Ook de *Deli-courant* schreef van „een opstootje dat zich reeds ernstig liet aanzien." Uit Soerabaya kwam later nog veel boozer gerucht. Men las

op 24 Februari in de *Nieuwe Courant*, gelijk later bleek wel wat overdreven, niets minder dan dit:

„Uit de door de bladen ontvangen telegrammen blijkt, dat de Chineezenopstootjes te Batavia en te Soerabaja, vooral die in laatstgenoemde stad, veel ernstiger zijn dan het nietszeggende regeeringstelegram van gisteren deed vermoeden. Onze correspondent te Batavia seinde ons heden: „Wegens de gisting welke er onder de Chineesche bevolking te Soerabaja heerscht, zijn cavalerie, infanterie en artillerie gerequireerd. De staat van beleg is afgekondigd. In Soerabaja ligt een vrij aanzienlijke troepenmacht: 1 bataljon infanterie, 1 eskadron cavalerie en 1 batterijartillerie; bovendien heeft men er schutterij. Plaatselijk commandant is de luitenant-kolonel A. P. van de Siepkamp; commandant van de schutterij de majoor J. Koch, oud-officier van het leger, R. M. W. O. Ten overvloede beschikt men er over marinetroepen: ter reede ligt Hr. Ms. wachtschip *Koning der Nederlanden*, onder bevel van den kapitein-luitenant ter zee C. H. de Lussanet de la Sablonière. Dat er desniettegenstaande aanzienlijke versterkingen zijn gerequireerd en de staat van beleg is afgekondigd, wekt den indruk, dat de toestand er reden tot bezorgdheid geeft. Uit de berichten uit de Straits bladen (zie onder Koloniën in het Tweede Bijblad) blijkt, dat er ook onder de lagere Chineesche bevolking in de Straits Settlements een zeer oproerige geest heerscht als een gevolg van de omwenteling in China." En in gelijken toon werd omtrent de *Straits Settlements*, waar het anders zoo rustig was, gemeld: „Uit Ipoh wordt aan de *Pinang Gazette* geseind dat de Chineezen van alle standen daar zeer brutaal en ongematigd optreden, als gevolg van de vrijheidsprediking der revolutionaire dogmen. Verscheidene taukeh's die hun staart nog niet afgesneden hadden werden ernstig aangevallen en er hadden reeds enkele botsingen met de politie plaats. Gisterenavond poogde een groote volksmenigte een arrestant van de politie te ontzetten."

Gelukkig vermeldde de *Staatscourant* op 24 Februari dit telegram van den Gouverneur-generaal: „Macao- en Keh-Chineezen te Soerabaja veroorzaakten 17 dezer ongeregeldheden en vernielden den inboedel van den kapitein-Chinees. Een poging tot vernieling bij den majoor-Chinees werd door de politie verijdeld. Het doel was hen te dwingen de Chineesche republikeinsche vlag te hijschen. Van den twintigsten af bedreigden de bonden de Chineesche winkels met plundering indien zij niet sloten. Bij

die gelegenheid zijn velen gearresteerd, een gedood en twee gewond. De actie werd door onruststokers voortgezet. Het grootste deel van den Chineeschen handel, bewerende de Macaoërs te vreezen, sloot de zaken. Thans zijn slechts enkele zaken heropend. Overigens is het rustig. Verscheidene onruststokers zijn opgevat, anderen worden opgespoord. De staat van beleg is niet afgekondigd. Het karakter der onlusten is een anarchistische beweging der Macao- en Keh-Chineezen en in geen direct verband met de vlag staande, aangezien van het uitsteken van de republikeinsche vlag te Soerabaja door de politie geen notitie genomen was." Ernstig genoeg, maar de orde was dan toch hersteld. En toen kwam weder het onpleizierige telegram uit Nanking: „Het republikeinsche kabinet heeft heden over de beweerde slechte behandeling van Chineezen door de Nederlandsche overheid op Java beraadslaagd. De telegrammen melden, dat drie personen werden gedood en honderden gearresteerd en in de gevangenis gezet zonder eenigen vorm van proces, omdat zij den afstand van de dynastie vierden. Soenjatsen heeft Joeantsikai over dit onderwerp ingelicht. Men gelooft, dat het kabinet voornemens is scherp op te treden en erover denkt de onmiddellijke intrekking van het verdrag met Nederland te vragen en de onmiddellijke terugroeping van den Nederlandschen gezanf. De verontwaardiging onder de leden van het kabinet is groot. Zij zeggen, dat de Chineezen op Java zijn behandeld als wilde beesten. Zij verzekeren, dat ongeveer een half millioen echte Chineezen thans op Java wonen en bijna zeven millioen van gemengd ras. Verklaard wordt, dat deze laatsten met de Chineezen sympathiseeren. Deze zijn onderworpen aan de potitiewet, die arrestatie en gevangenschap zonder voorafgaand onderzoek toelaat, terwijl er geen hooger beroep is".

Er is welbezien op die „voortreffelijke onderdanen" dan toch meer af te dingen dan de Minister scheen te vermoeden. Niet ten onrechte schreef de heer Nederburg in de *Nieuwe Courant* van 4 Maart: „Het is dan ook reeds zoover gekomen, dat — althans naar mijn overtuiging — het gouvernement niet meer in alle opzichten op zijn Chineesche ambtenaren, de zgn. officieren der Chineesche natie (luitenant-Chinees, kapitein-, majoor-Chinees) aan kan, daar er onder zijn, die openlijk de zijde der jong-Chineezen houden, dit heimelijk doen of, met hen koketteeren; uit overtuiging of uit vrees, dat laat ik daar". En eene niet minder ernstige waarschu-

wing ligt in het hier volgende, dat blijkens de *N. Rott. Cour.* van gelijken datum aan de *Singapore Free Press* van 7 Febr. werd ingezonden, *nota bene* door twee Straits-Chineezen, en die, in vrij krasse termen, o.m. dit inhield: „In deze correspondentie wordt de regeering van de Straits gewezen op 't dreigende gevaar dat de steeds toenemende revolutionaire geest, in 't bijzonder onder de Kantoneezen oplevert, en ten sterkste wordt aangedrongen op tijdige en zeer krachtige maatregelen, om de orde te bewaren en de wetten gehoorzaamd te zien, waartoe vlugge rechtspraak, lijfstraffen, neerschieten en verbannen, als de éénige afdoende middelen worden aanbevolen. Er wordt op gewezen hoe, vooral in Zuid-China, waarvan de meeste Chineezen in de Straits komen of afstammen, onder 't ruwe en bandelooze volk, revolutie eenvoudig beschouwd wordt als „verzet" tegen al wat „overheid" is, onverschillig eigen of vreemd; dat diezelfde geest in den laatsten tijd sterk wordt overgeplant naar alle andere landen waar Chineezen zich hebben gevestigd, en dat zich die in de Straits meer en meer uit door: *a.* 't brutaal gedrag in 't bijzonder van Kantoneesche bedienden, riksjawkoelies en winkeliers; *b.* verzet en uitdagend optreden tegen de politie; *c.* de ernstige moeilijkheden in den laatsten tijd voorgekomen bij 't in qurantaine stellen van schepen uit China met groote dekladingen koelies; *d.* de meer en meer voorkomende aanslagen op Europeesch personeel op rubberondernemingen en tinmijnen in de Federated Malay States; *e.* openbare toespraken of redevoeringen (in 't Chineesch) in de volksparken en andere publieke gelegenheden, zelfs door vrouwen, betreffende de revolutie, waarbij 't voornemen zelfs wordt aangekondigd om, zoodra de provincie Kwang Tung maar genoegzaam goed geoefende militairen heeft, de Engelschen uit Hongkong en de Portugeezen uit Macao te verjagen, teneinde beide plaatsen weer bij 't Chineesche rijk te kunnen voegen! Verder wordt er op gewezen dat toegevendheid van regeeringswege door 't ruwe domme volk slechts als „zwakte" wordt beschouwd. Volgens de *Singapore Free Press* kunnen de kanton-Chineezen zich inderdaad op zekere groote feiten, vroeger en later in China volvoerd, beroemen, vandaar hun overmoed, doch men is in de Straits van opinie, dat die buitengewone ijver, dáár niet op zijn plaats is, en ze beter doen naar hun eigen land terug te keeren of daarheen moeten worden verbannen, wanneer

ze tot losbandigheden wenschen over te gaan, en alvorens ze de meer vreedzame stammen óók tot openbaar verzet hebben geprikkeld. De belangen van de Engelsche en Nederlandsche koloniën zijn, wat de Chineezen betreft, zóó nauw verbonden, dat 't voor beide van 't uiterste gewicht is om, waar dat noodig is in kwesties zooals zich die in den laatsten tijd hebben voorgedaan, op gelijkmatige, krachtige, vastberaden en verstandige wijze in te grijpen en vol te houden, en zich niet door dreigementen te laten afschrikken." Kan men, na van dit alles nota te hebben genomen heusch nog vol houden, dat er geen wolkje aan de lucht is? Want let wel, hier is niet enkel sprake van de Singké's, maar ook van Peranakans, die zich door de Singké's laten intimideeren. Vergete men toch nooit, dat de Chinees zich ver boven den Javaan verheven voelt, en dat niet alleen uit Peking maar evengoed uit Kwantong en Fiekkien — ditmaal gold het Chineezen uit Macao — deze geest van verzet kan worden aangemoedigd.

Dat nu de Minister, die ten deze de verantwoordelijkheid draagt, desniettemin oordeelde het door den heer Van Hoogstraten gesprokene niet zonder een tegenbewering, zelfs niet zonder een woord van ernstig protest, te mogen laten voorbijgaan, eerbiedig ik onvoorwaardelijk. Vooral na het verdrag met Japan, was in elk geval onze vroegere wijze van Chineezen-behandeling niet langer houdbaar. Maar al heb ik, in dien zin genomen, voor wat dit punt aangaat, niets aan te merken, ook hier blijft *de wijze van bejegening* toch stooten. Indien een Kamerlid, vooral zoo een bevriend en geestverwant Kamerlid, optreedt met een u niet sympathiek gevoelen, doch waarin hij de Staatslieden van schier alle Zuidzee-Staten achter zich heeft, dan staat een Minister van tweeën één te doen: dan moet hij zich òf bepalen tot de korte repliek, dat hij in zijn gevoelen niet deelen kan, óftewel hij moet argument tegenover argument stellen, de waarschuwing waardeeren en in zijn toon van bejegening verzachting zoeken voor het pijnlijke van het verschil. Maar met niet anders te komen dan met de verklaring, dat de Chineezen, die nu nog pas zoo te Soerabaya uitkwamen, o, zoo „voortreffelijke onderdanen" zijn; voorts alle zakelijk argument onaangeroerd te laten; en dan een bevriend Kamerlid zóó te bejegenen als hier geschied is, schijnt mij toch weinig conform den goeden parlementairen adat.

Ik begrijp, dat een Minister juist tegenover een vriend en geestverwant „minder complimenten maakt", als ik mij zoo mag uit-

drukken. Zoo gaat het in 't dagelijksch leven ook vaak toe. Doch dan is het ook eisch, dat het *vertrouwelijke*, het *intieme* van de bejegening vergoede en aanvulle wat men in den betoogvorm te kort schiet.

Wijselijk heeft de heer Van Hoogstraten van repliek afgezien. Repliek zou lang en breed betoog hebben gevorderd, en daarvoor ontbrak, ditmaal vooral, de tijd ten eenenmale. Maar gevoeld is daarom hetgeen hem was aangedaan, niet alleen door hem-zelf, maar ook door anderen. Het was weer een antirevolutionair, met wien de Minister meende korte metten te kunnen maken. En nu Dr. de Visser mij tegen wil en dank, repliek heeft afgeperst, mocht ik ook over dit tweede incident niet heenglijden. Wel toch wekte het geen Persrumoer, daar het geen twistappel tusschen Rechts en Links raakte, maar gelijk ik in de Kamer reeds aanstipte, gaf 't mee aanleiding tot mijn stembus-signaal aan het Kabinet.

§ 5. Wat in Azië broeit.

En nu de Indische Begrootingsdiscussie van 1911.

Bij deze discussie heeft de Minister op 22 November een uiteenzetting van zijn standpunt inzake de zending gegeven, zóó principieel juist en zóó geheel zich aansluitende aan het standpunt, in 1901 door het toenmalig Kabinet ingenomen, dat opnieuw volkomen mijn overtuiging bevestigd werd van het *zakelijk* geheel *onberispelijke* in zijn standpunt. Zonder aarzeling stelde hij den eisch, dat het Gouvernement zou optreden als *Christelijke Regeering.* Hij protesteerde tegen het denkbeeld van den heer Snouck Hurgronje, om de Gouvernementsschool in Indië op humanitairen grondslag te doen rusten; en hij kwam voor het neutraal karakter dier school met beslistheid op. Hij bestreed de meening, alsof de bevolking afkeerig was van een particuliere Christelijke school. En daarnaast voerde hij met ernst het pleidooi voor de stipte handhaving der conscientievrijheid en tegen al wat zwemen kon naar *drijven* of *opdringen.* Geen klavier van ons antirevolutionair program liet hij onbespeeld. Volkomen terecht is tegenover hen, die er van spraken alsof in het geding, dat oprees, principieel verschil tusschen het Kabinet en mij aan den dag ware gekomen, dan ook opgemerkt, dat er zakelijk *geen verschil,* laat staan *geschil,* welk ook, bestond. Wel verre van daar viel er ook op 22 November over niets anders te klagen dan over de *bejegening,* die ik ook nu weer *niet* qualificeer.

Om dit te bewijzen, roep ik tweeërlei getuige op: ten eerste den Minister zelf, en ten tweede de Pers.

Door mij was in mijn rede van 22 November als sleutel voor

de oplossing van de ernstige moeilijkheid, waarvoor we op Java stonden, verwezen naar Groen van Prinsterer's adagium : „De particuliere school regel, de Gouvernementsschool aanvulling". Ik kom hierop nader terug, thans stip ik dit hoofdpunt slechts aan.

Was de Minister dit nu niet met mij eens ?

Ongetwijfeld.

Ziehier toch, hoe hij zich ten slotte, op 30 December, (doch ook toen eerst), in de Eerste Kamer uitliet. Hij stelde zich toen, zoo sprak hij, „*geheel*, op dit standpunt, *dat de bijzondere school als regel moet worden aangenomen, terwijl de openbare school aanvulling is.* Ik heb gewezen, zoo ging hij voort, op gevallen, waarin het particulier initiatief groot, op andere gevallen waarin het zeer klein is. Doch aan den regel doet het niets af. Ik kan dus niet toegeven, dat ik *dit gewichtig beginsel* heb prijsgegeven".

Dit was beslist, duidelijk, vriendelijk gezegd . . . edoch, niet aan mij, maar aan het adres van den heer Van Deventer.

Ik daarentegen kreeg op 22 November over geheel hetzelfde thema iets gansch anders te hooren. Van het adagium van Groen van Prinsterer werd toen volstrekt niet gezegd, dat de Minister het met mij aanvaardde, doch alleen: „Ik moet bekennen dat deze leuze mij zeer sympathiek is". Hij zei er echter volstrekt niet bij: voor Indie. Maar wel kreeg ik te hooren, dat deze leuze „in Suriname zeer goed was te aanvaarden". Voor enkele streken in Indië, speciaal op de Buitenbezittingen, evenzeer. „Maar, Mijnheer de Voorzitter, *voor Java*, zoo ging de Minister voort, *kan ik die leuze niet toepassen*".

Nu was er in mijn desbetreffende rede *uitsluitend van Java* sprake geweest. Dit *kon* niet anders, omdat in de lezingen van Prof. Snouck Hurgronje niet anders dan over Java gehandeld was. Ik kreeg dus een volstrekt *fin de non recevoir.* Mijn vondst leek prachtig, maar voor Java was ze niets waard. Daar moest men blijven voortgaan, gelijk het tot nu toe geschied was.

Vergelijk daarmeê nu het bescheid, op 30 December aan den heer Van Deventer gegeven, en men gevoelt de rechtdraadsche tegenstelling. Op 22 November is hem Groen's leuze op zichzelf wel sympathiek, maar in casu van nul en geener waarde, daarentegen op 30 December drukt ze *geheel* zijn standpunt uit. Ware nu het bescheid, dat op 30 December loskwam, even beslist op 22 November gegeven, er zou natuurlijk geen different zijn opgedoken. Het zou al als van een leien dakje zijn gegleden. Maar tot zelfs in zijn eerste rede op 30 December nam de Minister nog zoo zonder-

ling juist de averechtsche positie in, dat de accurate verslaggever van *Het Handelsblad* op 31 December schreef: „Wat de Minister heden over het Indisch onderwijs heeft gezegd, was, al scheen hij 't zelf niet te beseffen, zoozeer in strijd met Dr. Kuyper's eisch: Bijzonder onderwijs regel, openbaar onderwijs aanvulling, *dat het van a tot z door een liberaal had kunnen zijn gesproken*".

Krasser kon het toch al niet.

En nu mijn tweede bewijs, dat uit de Pers.

Reeds eer de Minister op 22 November aan het woord kwam, was hij in een orgaan der liberale Pers opgeroepen, om even beslist als in 1909, *tegen Dr. Kuyper* positie te nemen, en men twijfelde er niet aan, of hij *zou* dit ook doen. Er werd den Minister dus een val gezet. Er moest weer ruzie gestookt, en het geschiedde onder herinnering aan de „cordate" manier waarop de Minister in 1909 tegen Dr. Kuyper van leer was getrokken. Opzettelijk wees ik daar den Minister nog op. Meer dan hij in de journalistieke wereld thuis, scheen een waarschuwing mijnerzijds hier geen weelde. Men mocht er den Minister niet laten inloopen, en dit ware van zelf onmiddellijk voorkomen geweest, zoo hij mij op 22 November geheel hetzelfde geantwoord had, wat hij den heer Van Deventer in laatsten termijn antwoordde op 30 December. En nu lag hierin het pijnlijke, dat hij juist *het tegendeel* deed, en dat nog den eigen avond en den volgenden morgen heel de liberale Pers jubelde over de „flinkheid", waarmee hij ten tweeden male den chef der antirevolutionaire club had tegen gestaan. Den avond te voren nog hielp de Pers mee, om den Minister te prikkelen. Zoo las men toen in *Het Handelsblad*: „De heer Kuyper heeft den Minister te verstaan gegeven, dat hij nu niet weer, als twee jaren geleden, paganistische misstappen moest begaan . . . . Pas dus goed op, heer Malefijt. Gij weet nu waaraan gij u hebt te houden". En hoe nu *na* zijn rede van 22 November? Toen kon men 's morgens bijv. in *De Nieuwe Rotterd. Cour.* lezen: „Hoe zal thans wel de gemoedsgesteldheid van den afgevaardigde voor Ommen zijn? Zal hij zich zelven trachten diets te maken, dat ook ditmaal slechts in schijn minister de Waal Malefijt *aan de zijde van de vrijzinnigen staat?* De fantasie van Dr. Kuyper vermag veel, maar voorshands betwijfelen wij toch, of hij tot dit kunststukje van zelfbedrog in staat is. Want op de meest afdoende wijze heeft de Minister èn op het stuk van de verhouding van Gouvernement tot Christelijke religie, èn ten aanzien

van de Mekka-vaart, èn betreffende het onderwijsvraagstuk, het standpunt verdedigd, dat *aan de linkerzijde het eenig juiste scheen.* Hij heeft niet alleen *den spot gedreven* met 's heeren Kuyper's gramschap over de paganistische woorden uit den jare 1909 („ik zal maar veel citaten van vorige ministers voorlezen, omdat ik mij zelf wel eens minder gelukkig uitdruk", zei minister de Waal Malefijt zoo langs zijn neus weg), neen, hij deed meer, hij legde met de grootste openhartigheid eigen inzichten inzake regeeringsbeleid bloot, en toonde in 't bijzonder met klem van redenen *de absurditeit van de Indische onderwijspolitiek van den afgevaardigde voor Ommen aan.*" „Het welbekende adagium : „de bijzondere school regel, de openbare aanvulling" is mij zeer sympathiek en kan in 't Westelijk halfrond ook zeer wel worden aanvaard. Aldus zette minister de Waal Malefijt zijn beschouwingen over deze zaak in. Maar terstond daarop bleek, dat hij zich zeer wel van zijne verantwoordelijkheid als bewindsman bewust was en er niet aan dacht, de Indische belangen aan enghartige partijpolitiek op te offeren. In Indië, waar bijna geen Christenbevolking wordt aangetroffen, waarvan 't initiatief inzake scholenbouw kon uitgaan, is er — de minister toonde het duidelijk aan — *met die antirevolutionaire leus niets aan te vangen*".

Een enkel citaat als het bovenstaande is bewijs te over, dat de heer de Waal Malefijt, wel verre van nu voor heel het land te toonen, dat zijn politieke vrienden *rechts* en niet *links* zitten, integendeel opnieuw voet gaf aan het vermoeden, dat hij er prijs op stelde, zich scherp tegenover ons, antirevolutionairen, te stellen, en zelfs „den spot te drijven" (zie het citaat uit *De N. Rott. Crt.)* met mijn voorslag. In Indie is tusschen *De Locomotief* en *het Soerabayasch Handelsblad* dan ook zelfs publieke strijd gevoerd over de vraag, of de heer de Waal Malefijt niet *liberaal* was geworden. *De Locomotief* betwistte dit ; maar zijn collega kon zich niet inbeëlden, dat een Minister zich zóó tegenover de antirevolutionairen kon stellen, en dan toch zelf antirevolutionair zijn. En uit het niet te loochenen feit, dat dezelfde liberale Pers, die hem eerst naar beneden trok, hem thans bewierookte, leidde de redactie af, dat hij dan ook wel zelf *liberaal* zou wezen.

Nu ware hierop niets aan te merken geweest, indien de Minister metterdaad het liberale gevoelen aanhing en principieel tegen het mijne over stond. Dan ware het niet anders dan een eerlijke strijd van meeningen geworden, die men had kunnen uitvechten.

Maar wat onverklaarbaar blijft en ontstemmen *moest*, is, dat de heer de Waal Malefijt, die op 30 December zich nòg krasser in *mijn* zin en geest uitdrukte, dan ik het in November zelf deed, en die dus zakelijk *in niets* van mij verschilde, op 22 November mij op zulk een wijze te woord stond, dat heel de liberale Pers hier en in de Oost er om handklapte. Dit *moest* zeer *zeer* doen.

Toch heb ik zelf later ingezien, dat de Minister, verdiept als hij in zijne zware Begrooting was, op dat oogenblik niet aanstonds kon vatten, wat mijn voorslag eigenlijk bedoeld had; dat ik daarom beter had gedaan, met den Minister over dien voorslag vooraf te confereeren; en dat, ook al blijft zijn houding onverklaarbaar, toch niet behoeft te worden aangenomen, dat hij bedoelde, *naast* de oppositie en *tegenover* mij te gaan staan. Niet dieper op mijn voorslag ingaande, heeft hij daarin, gelijk ik nu vermoed, niet anders gezien dan een goedgeefsche toespeling op wat ons hier lief was, voor Indië, en daarom gemeend mij te kunnen afwimpelen met mij kort-af toetevoegen: „Dat kan niet, de gevallen zijn daarvoor te ongelijk!" Doch, hoe dit ook zij, voor de derde maal was de Minister van Koloniën nu oorzaak geworden, dat de Liberalen van alle gading in Kamer en Pers hém in de hoogte staken, en zijn antirevolutionaire vrienden en geestverwanten met een deuk *maior* naar beneden dompelden. Bij de Indische Begrooting was hierop niet meer terug te komen. De veel te gespannen verhouding verkreeg een meer algemeen karakter. Bleef 't zoo, dan kon 't in 1913 kwaad loopen, en daarom heb ik toen bij het algemeen debat over de Staatsbegrooting, waarin ik aan de Stembus van 1913 toekwam, gemeend een openhartig woord te moeten spreken. Repeteerde zich toch, wat nu reeds *driemalen* geschied was, vlak voor de Stembus een volgend jaar nogmaals, dan kon het noodlottige gevolgen hebben. Daarom sprak ik nu, eer het te laat was.

En nu de zaak zelve, waarom het ging, en die voor mij nog onverzwakt en onverminderd haar hoog ernstig karakter blijft behouden.

Azie is in gisting gekomen. Het sliep en is wakker geworden. Een reeks van eeuwen was het voor Europa gezwicht. Thans wil het zijn zelfstandigheid hernemen. En *Azie voor de Aziaten!* is de leuze geworden, die in het hart van den meer ontwikkelden Aziaat de schier uitgedoofde vonk van geestdrift

doet opgloren. Veel was hier niet voor noodig, want de Aziaat voelt zich als de meerdere. Azie is het grootste werelddeel. Tot Azie behoort meer dan de helft van ons menschelijk geslacht. Het is meer dan dubbel zoo sterk bevolkt als Europa. En wel erkent de Aziaat, dat Europa allengs, vooral technisch, op zijn werelddeel een geduchten voorsprong verkreeg, maar die voorsprong is in te halen. Toont niet Japan nu reeds, hoe ter dege flink hoofd en hand van den Aziaat er zich toe leent om ons na te bootsen? En dit technische nu daargelaten, voelt de Aziaat zich èn om zijn verleden, èn om zijn inborst als verreweg boven ons staande. Uit Azie stamt ons menschelijk geslacht. Uit Azie kwam alle hoogere religie. Intellectueel moge althans een deel van Europa hooger staan, maar wat persoonlijke inborst aangaat, wint de Aziaat het in hooger ernst. Ook de Christus, en met Hem alle organen der heilige Openbaring, waren geen Europeanen, maar Aziaten. Het is uit dien hoofde alleszins verklaarbaar, dat er niet anders noodig was dan Japan's glorieuse overwinning over het machtige Rusland, om heel Azie wakker te schudden. Geen halve eeuw nog had Japan voor zijn technische cultuur-ontwikkeling gebezigd, en hoezeer in bevolking nog geen derde zoo sterk als Rusland, had het aan den Europeeschen Overheerscher, binnen een jaar tijds, te land en ter zee, zijn overmacht doen gevoelen. Dit historische feit heeft aan heel Azië de vraag op de lippen gelegd: Wachter, wat is er van den nacht? — in het klaar besef, dat een nieuw morgenrood over Azie op zou gaan. Dit is gevoeld in China, in Perzie, in Engelsch-Indië, in het rijk der Osmanen, en, zij 't al iets zwakker, ook in onzen Archipel. Er leeft een besef op, alsof Europa's overheersching haar einde tegemoet gaat. Maar eer Europa verzocht zal worden Azië te ruimen, wil men zich verrijken met wat Azië vooralsnog mist en alleen Europa, naar den Westkant toe, of ook Amerika geven kan. Daarom begeert men thans overal aansluiting, associatie, aan den Europeaan, om wat hij thans nog op den Aziaat vóór heeft, van hem over te nemen. En is men eenmaal technisch en Cultur-mässig zijns gelijke, zoo niet zijn meerdere, geworden, dan gaat straks de onafhankelijkheidsbanier heel Azie door omhoog, en zal de ure om te scheiden gekomen zijn.

Men versta dit niet verkeerd. Bedoeld is niet, dat zulk streven reeds nu in aller bewustzijn tot klaarheid zou zijn gekomen. In rassen en volkeren werken soms jarenlang vooruit wortelmotieven, die eerst veel later in het algemeen bewustzijn tot klare uitdrukking

komen. Thans vinden deze Aziatische verwachtingen nog pas haar praeludium in enkele Japansche, Chineesche, Indische en Perzische fantasiën. Maar wat die enkele organen zeggen, vindt weerklank, en binnen korter tijd dan men vermoed had, begint het spel dezer Aziatische idealen ook op Java de hoogere klasse te bekoren, terwijl ze van heel anderen kant ook de Chineezen in onzen Archipel onrustig maken. Vandaar de schier gelijktijdig, als vrucht van deze Aziatische beweging, in onderscheiden deelen van Java opgekomen vraag om toch beter onderwijs te ontvangen; om toch onze taal zich meer eigen te kunnen maken, en zich daardoor den toegang tot de wereldcultuur ontsloten te zien; en om, gelijkwaardig met ons ras ontwikkeld, het gedecentraliseerde bestuur op Java zich als inlanders te zien toevertrouwd. Er is een leergierigheid ontwaakt, die vroeger ongekend was, en wat er broedt in den ontwaakten geest, bracht Kartini's correspondentie op voor allen verrassende wijze zoo bekoorlijk aan het licht. De Javaan bleek veel minder laag te slaan, dan velen vermoed hadden. Er roerde zich wonderveel in zijn geest, dat aantrok. Natuurlijk was het ook hier geen zilver zonder schuim, maar in 't gemeen genomen, kondt ge toch met den Javaan niet in nadere aanraking komen, of ge moest hem lief krijgen. En nu hij zelf om hooger ontwikkeling schier smeekte, werd in meer dan één kring in Nederland de drang wakker, om aan zoo nobele begeerte te voldoen. Allereerst in de Zendingskringen, maar toch ook weer in die kringen niet alleen. Ook het Gouvernement begon een roeping te gevoelen De Koloniale vrienden in Nederland voelden onder alle partijen genegenheid opkomen om hulpe te bieden. Van conservatieve mokkerij hiertegen hoorde men niet dan uiterst zeldzaam. En zoo was het geheel natuurlijk, dat ook een man als de hoogleeraar Dr. Snouck Hurgronje, die zijn leven aan de studie van den Islam, vooral in verband met onze Koloniën, gewijd had, en door deze studiën zoo onschatbare diensten aan onze Koloniën had bewezen, zijn stem ten deze hooren liet en met een uitgewerkt advies voor het publiek trad.

Het is dit advies dat hij ten beste gaf in zijn vier voordrachten, die later bij Brill te Leiden onder den titel: *Nederland en de Islam* het licht zagen. Ik hechtte aan dit advies te meer waarde, daar deze hoogleeraar niet alleen in den *Staatsalmanak* als officieel adviseur van de Regeering staat aangeteekend, maar ook overmits met name deze Minister nog op 17 November 1910 met zekeren nadruk in de Tweede Kamer (zie *Hand.*, bladz. 279) had verklaard:

„Dr. Snouck Hurgronje is de bekwame adviseur omtrent Mohamedaansche zaken, dien de Minister in zulke aangelegenheden pleegt te raadplegen." Gelijk ik nu in de Tweede Kamer 't aangaf, zijn deze zijne vier lezingen in hoofdzaak kostelijk van inhoud, en spreekt er tot op zekere hoogte, zoo al geen sympathie, dan toch waardeering voor de zending uit. De schrijver is nooit een fel partijganger geweest, en evenals bijna alle hoogerstaande schrijvers van liberalen huize, erkent ook hij volmondig de goede uitwerking, die in onderscheiden deelen van den Archipel van den missionairen arbeid te constateeren valt. Ook behoort hij niet tot hen, die, moeten de Javaansche kinderen buitenshuis onder dak gebracht, het onverschillig acht bij welk soort gezinnen ze worden ingekwartierd. Veeleer komt hij er voor uit, dat hij alsdan aan Christelijke gezinnen de voorkeur geeft. Wat daarentegen de scholen zelf betrof, moest hij wel tegen wil en dank partij kiezen, en toen was het zijn oordeel, dat de zending niet in de bestaande behoefte voorzien kon; dat het Gouvernement de vereischte scholen zelf had te openen; en dat deze scholen haar onderwijs moesten doen rusten op *humanistischen* grondslag.

Hiertegen nu zou, indien hij en zijn geestverwanten zelf de gewenschte scholen wenschten op te richten, niets zijn in te brengen; maar dit bedoelde het gegeven advies niet. Dit advies beoogde veel meer, dat de door hem gewenschte scholen van het Gouvernement zouden uitgaan, en alzoo onder gouvernementeelen ijk juist datgene zouden bieden, wat voor hem en zijn geestverwanten uit hun beginsel voortvloeide. Hiertegen nu moest van zelf elk antirevolutionair zich verzettten. Naar onze overtuiging mag het Gouvernement noch voor, noch tegen welke richting ook op zijn scholen partij kiezen, juist omdat de Overheid *aller* is. Opende de Regeering zelve scholen, dan konden deze niet anders dan neutraal zijn, d. w. z., dan mocht er noch modern, noch Roomsch-katholiek, noch ethisch, noch orthodox, noch Mohammedaansch godsdienstonderwijs gegeven worden, maar moest thuis de zorg voor het te geven godsdienstonderwijs worden overgelaten aan de ouders of voogden der schoolgaande kinderen. Werd nu die neutraliteit uitgelegd in den humanistischen zin, dan sprak het vanzelf dat men kreeg wat Groen van Prinsterer noemde: *de secteschool der modernen.* Men zou dan de ellende van onzen schoolstrijd uit Nederland naar Java overbrengen. De kweekelingen van deze scholen zouden van hun

eigen religie vervreemd worden, zonder er een andere, positieve religie voor in de plaats te krijgen. Onverschilligheid op het stuk van religie zou vrucht en regel worden. In naam zou 't al Mohamedaansch blijven, maar losweekend van den Islam. En tenslotte zou de Javaansche aristocratie het toonbeeld geven van dat uitgehold Mohamedanisme van vele gemoderniseerde Turken, die in naam den Islam vasthouden, maar door prijsgeving van het wezen ervan zichzelf verachtelijk maakten. Tot wat uitkomst zulk een wezenlooze religie leidt, kan men ten deele in streken van ons eigen land, maar veel droever nog in de groote centra van het Islamisme zien. Gingen we zelf de Priayi's in dezen geest opvoeden, zoo zou van hen het bederf op den Javaanschen kleinen man overgaan, en de finale zou niet anders kunnen wezen dan een algemeene degeneratie van Java's dichte bevolking in sociaal, ethisch en religieus opzicht. De Zendingsdirector Gunning zegt 't zoo terecht in zijn pas verschenen *Regeering en Zending*, dat een inlander „een leven zonder godsdienst zelfs niet denken kan" (p. 18). Vermoedelijk zou de aristocratie, door haar sympathie voor het Hindoeïsme, nog in het Paganisme terugglijden, maar de gemeene man zou zelfs dit niet kunnen, en zoodoende zou geestelijke verwording eindigen met op Java toongevend te zijn. De Aziatische beweging, die op zich zelve zoo schoone beloften in zich draagt, zou op die wijs voor Java tot een vloek worden. En het is door dit pijnlijke vooruitzicht, dat vanzelf de vraag zich stelde, of de beweging die onmiskenbaar komende is, en de daardoor opgekomen zin voor hoogere cultuur niet in beter spoor kon worden geleid.

Op die vraag zocht ik een antwoord, en het is niet dan na ernstige overweging, dat ik meende, dat althans meer dan in 't advies van den Leidschen hoogleeraar, heil voor Java te zoeken ware in het te hulp roepen van de particuliere onderwijskrachten. Een gedachte die ik, om er een grijpbaren vorm aan te geven, opzettelijk in het kleed van Groen van Prinsterer's adagium stak. Dit toch kon de attentie trekken en op die manier de zaak op gang brengen. Zeg iets in een logisch onberispelijken, maar niet pakkenden vorm, en het is, eer de week om is, reeds vergeten. Maar steek het in een kleed van eenigszins opzienbarende snit en tint, en ge prent de gedachte, die ge op den voorgrond wilt schuiven, vast in het geheugen. Aan dien vorm dank ik het dan ook, dat het groote publiek het denkbeeld terstond gevat heeft en dat het nu reeds druk van alle zij is besproken. Zoo zelfs dat de Minister op 30 December er zich

ten slotte niet zonder hartstocht, ik zeg niet in zijn eerste, maar dan toch in zijn slot-speech, krampachtiger dan ik zelf, aan vastklemde.

Vraagt men mij nu, waar ik deze gedachte uit opbouwde, dan kan mijn antwoord uiteraard alleen hem voldoen, die zich met mij door het *Pro Rege* laat beheerschen. Is aan den Christus gegeven alle macht in hemel en op aarde, dan komt Hem ook Java toe, en is het voor een iegelijk die Hem belijdt, plicht en roeping zich bij elken keer in de gelegenheden van de Javaansche bevolking aftevragen, wat winste hieruit te trekken is voor de zaak van Christus, onzen Heere. En sterk vooral geldt die eisch thans, nu een eiland als Java met zijn dertig millioen inwoners aan een zoo beslissend keerpunt in zijn historie is toegekomen, dat de nieuwe beweging onder dit volk het òf voor altoos van den Christus kan afsnijden, oftewel de poorte voor Hem ontsluiten zal.

Immers, wordt de ook op Java zich openbarende Aziatische beweging door ons Gouvernement, onbedoeld maar onvoorzichtelijk, in den weg van het Humanisme geleid, dan is Java weg ; maar, kan omgekeerd deze beweging gebruikt worden om de Javaansche aristocratie met het Evangelie in nadere aanraking te brengen, dan kan de toekomst een ongedacht gewin zijn. De vraag was dus maar : Is er een wijze van doen uit te denken, die zonder iemands vrijheid aan te tasten, onder strikte eerbiediging van aller conscientievrijheid, en zonder van het Gouvernement te vergen wat het als Overheid niet geven kan, de dorst naar cultuur bij de Priayi's op zulk een manier kan bevredigen, dat de school waarom men thans roept, in hoofdzaak van de vrienden der zending uitga. En na nu dit hoog ernstig probleem zooveel in mijn macht stond, tot op zijn wortel te hebben doorgedacht, kwam ik tot de slotsom, *dat dit ja kon;* doch alleen dán kon, indien het Gouvernement de particuliere school in beginsel aanvaardde als regel en zelf slechts aanvulde wat tekort schoot.

Van drie kanten tegelijk is men mij toen daarover aangevallen, mij tegenwerpend, dat ik iets onzinnigs wilde, want dat op Java zoo goed als alle particulier initiatief ontbrak ; en vooral Dr. Bos ergerde zich hieraan, daar hij mij den toeleg toedichtte om de aanvulling van Gouvernementswege te laten wachten tot over tal van jaren gebleken zou zijn, wat het particulier initiatief al dan niet vermocht. Tot deze rescontreering miste hij parlementair gesproken, het zedelijk recht. De door mij aangeheven leuze had een historische beteekenis, en was, gelijk ieder weet, door Groen van Prinsterer voor heel ons land uitgeroepen in 1868, toen we

op alle bijzondere scholen saam nog geen 100.000 leerlingen telden, tegenover de circa 330.000 van thans. Nog geen derde. En zelfs nu, na 47 jaren, gaat het getal der scholieren bij de Openbare school dat der leerlingen van de bijzondere school nog altoos zoo verre te boven, dat het nog steeds 560.000 tegenover 330.000 staat. Zal nu iemand daarom zeggen, dat Groen van Prinsterer in 1868 een onzinnigheid uitspeelde, en moet niet veeleer, wie de historie der laatste vijftig jaren kent, erkennen dat Groen juist door dat uitroepen van het *necopinata per contraria* ons thans de realiteit van zijn leuze driemaal nader heeft gebracht? En als men mij dan hierop het nader bescheid geeft „Dat is ook zoo, maar hier te lande waren ten minste de Christelijke gezinnen aanwezig, uit wie de aandrift voor de Christelijke school kon opkomen, en in Indië ontbreken juist deze bij uw leuze onmisbare elementen zoo goed als geheel", — dan heb ik mijn antwoord niet ver te zoeken. Immers ik heb niet gezegd, dat het particulier initiatief in hoofdzaak *uit Java zelf* moest opkomen, ik wist veeleer met volkomen zekerheid dat 't grootendeels juist *niet* in Java zou te vinden zijn, maar uit het Moederland zou moeten immigreeren, en hierbij steunde ik op het machtige feit van de zending, die met name op Java zeer breed vertakt is.

Er was dus niets van aan, dat mijn leuze op Java geen toepassing zou kunnen vinden. Wie dat tegen mij inriep, vergat de zending. Zeker, het zou kosten, maar hier had ik den kenner van Java, den heer Colijn, achter me, die in zijn *Onderwijspolitiek en Zending* — een toespraak op 5 Mei 1910 gehouden — blz. 22, het uitsprak, dat het Gouvernement, als het 't onderwijs door particulieren laat geven, dan ook *de volle kosten* van dat onderwijs vergoeden moet. Zeer terecht wees de heer Colijn er op, dat men op Java niet spreken kan van een *ouderrecht*, waarop de particuliere school te baseeren zou zijn. Het Gouvernement heeft voor het onderwijs te zorgen, maar het Gouvernement zelf heeft dan ook te beoordeelen, of het dit onderwijs zelf zal geven, dan wel door anderen zal laten geven. Bij gevaar voor prikkeling van het Islamitisch fanatisme geeft de Overheid 't dan zelf. (blz. 25). Voor het overige daarentegen is ook zijn opinie, dat de Overheid, „waar de Zending het onderwijs als zulk een belangrijken hulpdienst beschouwt, *het onderwijs dan ook aan de Zending moet overlaten*" (blz. 25). Stel nu, dat aanvankelijk slechts éen zesde van de vereischte scholen een particulier karakter kon dragen, terwijl

vijf zesde nog openbare scholen bleven; of erger nog, neem, gelijk ik in de Kamer deed, om een *zeer* laag cijfer te stellen, slechts elf Christelijke scholen op de honderd, zoodat er 89 zouden zijn aan te vullen; dan nóg zou de leuze die ik ophief, altoos naar Groen's voorgang, volkomen waar blijven, en zou het er voor alle Zendingsbesturen saâm slechts op aankomen, om in de stichting van een elf- à zestiental scholen te voorzien. Voor die scholen vroeg ik 4/5 restitutie in de kosten, zoodat er, na inning van het meest vrij-hooge schoolgeld, 's jaars door elkaar, niet meer dan *f* 2000.— per school viel bij te passen. En nu wil ik toch gevraagd hebben, of alle onze missiën saâm, die nu reeds zes ton offeren, voor dit groote doel geen *f* 32.000 's jaars zouden kunnen saâmbrengen? De heer Colijn vroeg zelfs dit niet, maar wilde algeheele vergoeding van kosten; geen *subsidie*, maar *restitutie* van alle uitgaven zonder uitzondering, zoodat 't alleen zou aankomen op *stichting* van de school, op een *voorschot*, en op 't kiezen van personeel. Natuurlijk zou van dwang op zulke scholen geen sprake mogen zijn. Maar dit mag toch niet, want door dwang weert ge, en ons Christelijk beginsel lokt juist op geestelijk gebied door vrijheid. Kon op die wijs van Protestantsche zijde in een zestiental scholen worden voorzien, dan mag ondersteld, dat de Roomsch-Katholieken er een vijftal voor hun rekening zouden nemen. Veel kan men, zeer zeker, van de inlandsche aristocratie nog niet verwachten, maar ik houd het toch niet voor ondenkbaar, dat ze over heel Java een drietal scholen stichtte, terwijl als vierde participant de Humanisten hier te lande, die nu reeds de Kartini-school in de maak hebben, op andere twee scholen zouden te stellen zijn. Met deze 16 + 5 + 3 + 3 zou men reeds ruim een vierde van de eerste reeks scholen uit het particulier initiatief zien opkomen, en zou men in Indie voor de realiseering van Groen's opgeheven leuze reeds verder zijn dan wij hier te lande tien jaren na 1867 stonden.

Nog een andere factor komt hierbij in aanmerking. In het aangegeven stelsel volgt uit het beginsel volstrekt niet, dat wat eenmaal een openbare school is, aldoor een openbare school moet blijven, mits men steeds indachtig zij aan het uitgangspunt, dat in Indie niet de ouders der schoolgaande kinderen, maar het Gouvernement de zaak beslist. Ik zeg niet, dat er niet later een toestand kan aanbreken, waarin evenals hier te lande ook het ouderrecht meê zal hebben te spreken; maar voorshands is dit nog niet het geval. De Regeering heeft vooralsnog uittewijzen, waar wel

en waar niet het particulier initiatief te vorderen is. Waar ze oordeelt dat dit nog niet kan, moet ze zelve de school openen. Acht ze daarentegen dat het particulier initiatief reeds doel zal treffen, dan moet ze aan de particuliere school de voorkeur geven, en zelfs dan voor deze plaats maken, als ze reeds zelve met een openbare school opgetreden was. Finantieel maakt dit, althans op het standpunt dat de heer Colijn aanwees, geen verschil. En voor het Gouvernement kan er winste in liggen, zoo het steeds meer inziet, dat de godsdienstlooze school, de eenige die de Regeering geven kan, vooral voor een Oostersche bevolking niet kan voldoen. Ook hierom sneed de opmerking van Dr. Bos in de Tweede Kamer, alsof de Regeering in mijn stelsel met het openen van scholen zou moeten wachten tot de kracht van het particulier initiatief uitgeput was, geen hout. Voldoet de Regeering toch ook voor de particuliere school de bouwkosten, dan kan ze voor elke plaats waar ze een particuliere school gewenscht acht, éen jaar respijt geven, en is in den loop van dat jaar geen particulier aanbod ingekomen, tot eigen inrichting overgaan ; terwijl dan in den loop van dit jaar het schoolgebouw alvast kon neergezet worden, om na afloop òf aan het bestuur eener particuliere school te worden toegewezen, òf anders door de Regeering zelve in gebruik te worden genomen, Zoodoende zou er zelfs niet de allergeringste vertraging voorkomen en de vrees van Dr. Bos ten eenenmale beschaamd worden. Het verzet tegen Groen's leuze van humanitaire zijde is dan ook alleen daaruit te verklaren, dat men in de humanitaire kringen tot zich zelf zegt: „Wat zullen we drukte maken? Als het, bijna zonder uitzondering, alle Gouvernementsscholen blijven of worden, dan worden het vanzelf scholen in onzen geest. Scholen in naam neutraal, maar feitelijk op humanistischen grondslag, en dan levert, zonder dat we een vinger uitsteken, de Indische school, die van de Regeering uitgaat, vanzelf propaganda voor onze denkbeelden!" Dit is ook zoo, Gouvernementscholen kunnen zelfs niets anders dan „moderne sectescholen" worden, en juist dit mag op het standpunt, waarop de Overheid in Indie als Christelijke Overheid heeft op te treden, zoolang er een andere uitweg valt aan te wijzen, niet worden gedoogd. Voor de Regeering als Christelijke Overheid mag de kerstening van Indië geen onverschillige zaak zijn. Ze moet die niet alleen gaarne zien, maar ze ook zijdelings waar ze kan, bevorderen. Allereerst met het oog op de inlandsche bevolking, maar

ook voor het Gouvernementeel belang. Uit ervaring toch weet de Regeering dat gekerstende inlanders steeds aan haar zijde staan, en ook dien steun voor haar gezag mag ze niet onderschatten. Wetende hoe een Oosterling, van alle religie ontdaan, nog aanmerkelijk dieper zinkt dan een Europeesch atheïst; gedurig ontwarende hoe de inlander, voorzoover hij van den Islam losweekt, terugvalt in heidensche phantasieën; en zich zelve buiten staat gevoelende, om op haar eigen scholen een op religieusen grondslag rustende opvoeding aan de inlandsche jeugd te geven; — moet ze uit beginsel, met graagte, en niet als gunst, maar als voorziening in een dringende behoefte, de hulp aanvaarden die het particulier initiatief haar komt aanbieden, om in haar plaats te doen, wat ze zelve niet doen kan. Op haar, d.i. op de Regeering, blijft de verantwoording rusten voor wat ze ten deze *doet*, maar ook voor wat ze ten deze *nalaat*. Zij heeft te beoordeelen, op wat plaats en in wat streek overdoen van het onderwijs gevaar zou kunnen opleveren. Zij heeft toetezien dat de particuliere scholen aan de wezenlijke behoeften van den inlander geheel beantwoorden, en er zich door inspectie van te vergewissen dat dit zoo blijve. Al wat naar aanranding van de conscientievrijheid ook maar zweemen zou, heeft zij afteweren. Voor klachten van ouders of voogden moet ze een open oor hebben. De splitsing van de ééne school in meerdere scholen van onderscheidene confessie mag ze op dezelfde plaats niet in de hand werken. Veel prudentie en zeemanschap zal bij de leiding van deze zaak moeten voorzitten, maar hoeveel moeite dit ook oplevere, als Overheid zal ze niet mogen rusten zoolang het haar niet gelukt is, aan de gewenschte cultuur van den Javaanschen adel een religieusen grondslag te verzekeren.

De bedenking dat de Javaansche adel, die bijna geheel den Islam belijdt, uit Mohammedaansch fanatisme hiertegen gekant zou zijn, legt tegenover dezen eisch geen gewicht in de schaal. De Minister van Koloniën zelf gaf dit volmondig toe, en nog nimmer heb ik iemand uit Indie, of uit wat Mohammedaansche streek ook, gesproken, die het hiermeê niet volkomen eens was. Verneemt men hier of daar eenige klacht, dan is ze door Kolonisten of ambtenaren van Nederlandsche herkomst aan den inlander ingefluisterd en gesuggereerd. Natuurlijk is de mogelijkheid niet uitgesloten, dat een iets te sterk gefanatiseerde Hadji, door zulk een influisteraar opgezet, in zijn naaste omgeving een groot woord doet hooren, maar van een georganiseerd fanatisme, dat

tegen een Christelijk-getinte school in gloed zou ontstoken worden, valt over heel Java niets hoegenaamd te bespeuren; en waar plaatselijk iets van dien aard gisten mocht, ried ik zelf voorshands tot onthouding. Wat ik persoonlijk van den Islam in Turkije, Klein-Azië, Syrië, Palestina, en op de Noordkust van Afrika, tot in Khartoem, zag, stelt mij ten deze gerust. Het is van algemeene bekendheid, dat het Islamitisch fanatisme in geen land ter wereld meer overprikkeld is dan in Klein-Azië. In Anatolië klopt het hart van den Turkschen Islam. Welnu, in dat Anatolië is een onderwijs als hier bedoeld wordt, meerendeels nog altoos in handen van de Fransche missiën, en in de laatste jaren zijn het vooral de Italiaansche missiën, die aan de Franschen hier concurrentie aandoen. Met name te Smyrna is pas kort geleden een door de Italiaansche Regeering ondersteunde school, wij zouden zeggen: een school eerste klasse, geopend, waarvan het prachtige gebouw op de zeekade ieder imponeert, terwijl naast deze Fransche en Italiaansche scholen in het bijzonder die der Amerikaansche missiën over grooten invloed beschikken. Te Beyroeth is van Amerikaansche zijde, gelijk men weet, zelfs een missionaire Academie voor hooger onderwijs geopend. Concurreerende Staatsscholen voor den Islam staan hier bijna niet tegenover. De bevolking nu maakt van alle deze scholen gretig gebruik, en de kinderen worden zelfs aan het onderwijs in de religie volstrekt niet in den regel onttrokken. Men geeft dit onderwijs veelal ook in plaatvorm. In de Fransche scholen bezigt men daarvoor *Le Catéchisme en images*, uitgegeven te Parijs, in de Rue Bayard. Een plaatwerk in twee deelen, waarop de kinderen gelijk ik zag, zelfs happig waren. Is nu zoo de toestand in het hyperfanatieke Klein-Azië, wat wil men ons dan vertellen, dat een Christelijke School op Java geen bezoek zou krijgen, waar de Mohammedaansche laag niet dan uiterst dun bleef? De scholen dusver van Christelijke zijde op Java geopend, hebben dat ook allerminst over gebrek aan bezoek te klagen. Er is altoos eer plaats tekort, dan plaats over.

Reeds op zichzelf ben ik daarom niet geneigd, om voor dat looze schrikbeeld uit den weg te gaan; maar ik ben dit te minder, nu men van allen kant hoort, dat de roep om Hollandsch meer uitgebreid lager onderwijs onder de Javaansche aristocratie steeds meer algemeen wordt, en nog steeds wint in kracht. Het is gegadigden volmaakt onverschillig wie dit beter onderwijs hun brengen wil, als ze het maar krijgen, en krijgen liefst van meet-

af in het Nederlandsch gezet en tevens den toegang openend tot min of meer hooge betrekkingen. Op zulk onderwijs vlassen de Javanen van hooger stand; ze zien er uit alle hoeken naar uit. Ge behoeft ze niet aan te sporen om er hun kinderen heen te zenden, zoodra de school maar geopend is. Veeleer staan ze elders met hun kinderen op een school te wachten dat ze toch komen moge. Bij zulk een gesteldheid der geesten zijn ze in het minst niet kieschkeurig. Waar ze bij minder sterke begeerte misschien nog onderscheid zouden maken en zeggen: deze school niet en die school wel! — is nu elke school hun lief, mits ze hun kinderen maar vooruit brengt. Bezorgdheid dat hun kinderen den Doop zullen zoeken en van den Islam afvallen, kennen ze daarbij niet. Ook deert vreeze ervoor hen niet al te sterk. Al moge toch de heer Bogaard te ver gaan, met den Islam voor $^9/_{10}$ uit Java te willen wegcijferen, toch blijft het waar dat de Javanen, ook na de actie die van El-Azhar en Zuid-Arabië uitging, volstrekt niet in den Islam zijn ingegroeid noch ermeê doorzuld. Maar afgezien hiervan staat 't toch ook voor hun bewustzijn vast, dat een Mohammedaan van zijn hooge religie niet tot de lagere Christelijke religie zal afdalen; een overtuiging die in heel de Islamitische wereld algemeen is en waaruit de onvruchtbaarheid van welke missie ook onder de Mohammedanen zich verklaart. Bijna overal is het een ploegen op rotsen. Enkelingen komen over, maar met een zoo onbeduidend cijfer, dat ze zich schier overal in de massa verliezen. Niet dat ze niet van Jezus willen hooren. Hun eigen geloof stelt Issa als Godsgezant hoog. Alleen maar, boven alles, en zoo ook boven Jezus, staat Mohammed, en het denkbeeld om van Mohammed op Jezus, die zooveel lager stond en vroeger leefde, terug te vallen, komt niet in hen op. Teruggaan van Mohammed op Jezus is voor hun besef, wat 't voor ons besef zou zijn om van Jezus terug te gaan op Mozes. En zoomin men anders dan bij hooge uitzondering hoort van een Christen die Jood werd, evenmin hoort men op Java anders dan als hooge exceptie van een Islamiet die zich doopen liet. Ik heb dit ook elders toegelicht; en wel is het mij door de Zendingsmannen betwist, maar eenig bewijs van het tegendeel is nog niet door één van hen aangevoerd. Men heeft uit niet één Islamitisch land kunnen wijzen op een eenigszins belangrijken overgang tot de kerk van Christus. Ook in onzen Archipel is het groote missionaire succes in de niet-Mohammedaansche Buiten-bezittingen verkregen, maar bleef nog steeds op Java onze winste uiterst gering.

Inlandsche Christenen zijn er op Java, als vrucht van alle missiën uit alle eeuwen saâm, nog altoos niet meer dan 24.700 op de ruim 30 millioen. Op de Buiten-bezittingen zijn er dit tenminste 443.000 op de 7 millioen. Ook dat kon veel meer zijn; maar nog geen 25.000 op de 30 millioen van Java is om bij te treuren, vooral zoo men bedenkt, dat dit de vrucht is van een geaccentueerden Zendingsarbeid die meer dan honderd jaren loopt.

En werpt men mij nu tegen, dat bij deze overtuiging geheel de poging, om door het toekennen van den voorrang aan het Christelijk initiatief op een kentering van de Javaansche aristocratie aan te sturen, haar doel mist, dan zij het mij vergund hierop vierderlei te antwoorden. Ten eerste, dat zoo er eenige groep van den Islam is, op wier religieusen ommekeer nog hope ware te bouwen, de Javaansche adel hiervoor meer dan eenige andere groep in aanmerking komt èn om haar gedeeltelijke herkomst uit Indië, èn om haar oppervlakkige adhaesie aan den Islam. Ten tweede, dat zoo er ooit een poging daartoe slagen kan, thans het oogenblik gekomen is om die aan te wenden, nu de Priaijis zelven, uit dorst naar onze cultuur, gewillig zijn om hun kinderen eigener beweging aan de Christelijke school toetevertrouwen. Ten derde, dat een ongebruikt laten voorbijgaan van dit eenig gunstig oogenblik èn op de Zendingsvrienden èn op de Christelijke regeering een verantwoordelijkheid zou leggen, die voor de Christelijke conscientie nauw te dragen zou zijn. En ten vierde, dat, waar blijkens de stellige voorzeggingen in de Schrift, de kerstening der volken aan de wederkomst van den Christus zal voorafgaan, en zoovelerlei almeer op die komst als naderende wijst, er ook met gansch buitengewone gebeurtenissen, die aanstaande konden zijn, te rekenen valt.

Vooral massa-bekeeringen zijn meestal periodiek van aard. In de 7e en 8e eeuw heeft de Islam in minder dan geen tijd heel een reeks van Christelijke Kerken voor zich weggevaagd en in zich opgeslorpt. Denk slechts aan Syrie, Klein-Azië, Egypte en geheel de Noordkust van Afrika, waar eens Conciliën zijn gehouden van honderden kerkvoogden, en waar toch binnen minder dan een halve eeuw het Christelijk element zoo volstandig verdreven was, dat alleen de Kopten in Egypte bij het kruis standhielden. Thans daarentegen is deze zegetocht van den Islam op het terrein der Christelijke kerk reeds eeuwenlang tot staan gekomen. Geen Christenland wordt meer Mohammedaansch. Zoo nu kon 't ook hier zijn. Ondenkbaar is het niet, dat, in omgekeerde orde, de machteloosheid van de Kerk

tegenover den Islam, die nu eeuwen aanhield, omsloeg in een periode van zegepraal, en waar Java hiervoor meer dan eenig ander Islamitisch land de kans schoon laat, voegt het ook ons om met die mogelijkheid te rekenen. Het Hinduïsme is geen openbaringsgodsdienst, maar als natuurlijke godsdienst warmer en inniger van karakter dan de Islam, en het Hindu'sch overblijfsel in den Javaanschen adel kon een overgang naar het Hoogste bevorderen.

Nu versta ik, dat dit viertal argumenten elke bewijskracht mist voor wie niet met mij op het standpunt van de Heilige Schrift staat, maar even vast staat het voor mij, dat wie eenmaal met beide voeten zich op dit standpunt heeft vastgezet, niet anders oordeelen kàn. Van de zijde der zending heeft men dan ook het gevaar, dat in het advies van Prof. Snouck Hurgronje stak, terstond ingezien, en bij alle waardeering voor wat het ons aan inlichting bracht, er een waarschuwende stem tegen doen hooren. Reeds in Augustus ging een ernstige waarschuwing van den heer B. M. Alkema er tegen uit, ruim twintig bladzijden groot, in het orgaan van de Nederl. Zendingsvereeniging en kort daarop werd dit overgenomen in de *Banier, Christelijk Weekblad voor Nederl.-Indië,* van de maand December. Ook de Minister kwam er voor uit, dat hij 't volstrekt niet in alle deelen met zijn adviseur eens was. Niemand onzer is dit. Bij niet één der drie Rechtsche partijen. Zijn advies loopt, werd het gevolgd, uit op een wennen van den Inlander-aristocraat aan de radicale denkbeelden van het Nederlandsch Humanisme, gelijk dit reeds in de correspondentie van Kartini te ontdekken viel, en bij minder edel gestemde geesten dan Raden Adjeng Kartini was, al spoedig nog verder zou gaan. De Regeering in Indië zou, volgde ze dit advies, haar neutrale positie in Indië ten eenenmale inboeten en grootpropagandist voor het Nederlandsch Radicalisme in Indië worden. De zending zou zich het gras voor de voeten zien wegmaaien. De tegenzin tegen de Dompers zou uit ons land naar Java worden overgebracht. En wel verre van ons de beloofde *Associatie* te brengen, zou het verband dat onzen Archipel aan het Moederland bindt, in minder dan twee menschenleeftijden geheel losscheuren.

Het is niet waar, dat de Aziatische beweging die gaande is, den Inlander verlokt om zich duurzaam aan het land onder Nederlandsche vlag aan te sluiten. Deze beweging bedoelt niet anders dan om ter eerste instantie van onze taal en de door ons geopende school gebruik te maken, teneinde de cultuur van Europa

machtig te worden, maar even onverbiddelijk om, is eenmaal dit doel bereikt, „und hat der Mohr seine Schuldigkeit getan", zich van ons te vervreemden en uittegaan op zelfstandigmaking van Indie en op nadere aansluiting niet aan ons, maar aan de Aziatische Groot-machten. Zeker, ze willen associatie, maar uitsluitend om partij van ons te trekken en hun voordeel te doen met wat wij op dit oogenblik meer dan zij bezitten en wat ze door ons ook zelven machtig kunnen worden. En nu weet ik wel, dat men zich vergrijpen zou aan het bestaansrecht van de volken in Indie, zoo men hen ten eeuwigen dage tot onderworpenheid aan ons gezag zou willen doemen. Ook in hun toekomst kan een belofte van vrijmaking verscholen liggen en steeds moet onze voogdij er op zijn ingericht, om den pupil eenmaal tot meerderjarigheid en daarna tot zelfstandigheid op te leiden. Doch nooit mogen we ons bij het staren in dit verschiet aan valsche overwegingen van rasassociatie overgeven, en, zal eens Indie vrij worden, dan moet het niet zijn verarmd en verdord door een allen geest degenereerend Radicalisme, maar opbloeiend onder en verrijkt met het nooit verouderd altoos verjongend, eeuwig-jeugdige Evangelie.

Ter bereiking van dit laatste nu is het niet eens noodig, dat de Christelijke school, waarop de Overheid haar opvoedende taak overdraagt, in eigenlijken zin een Zendingsschool zij of van een geordende missie uitga. De school voor meisjes uit den Javaaanschen adelstand te Djogja staat op zichzelve en is niet door de missie gesticht, en de *Vereeniging voor Christelijk Hollandsch onderwijs ten behoeve van de inlandsche bevolking in Nederlandsch Oost-Indië,* gaat in de toelichting op haar Statuten eer te ver, door er zelfs nadruk op te leggen dat ze niet bedoelt rechtstreeks missionaire scholen in het leven te roepen. Op bladz. 11 toch zegt ze met zoovele woorden: „Intusschen, wij willen geen eigenlijk Zendingswerk. Uitdrukkelijk stellen wij den eisch, dat onze scholen niet door Zendingscorporatien worden opgericht. Wij willen op onze scholen de leerlingen met het Evangelie bekend maken, meer niet. Wij willen thetisch, niet polemisch optreden. Wij zullen den Islam niet aanvallen; vooreerst omdat wij daardoor geheel onnoodig tot tegenstand prikkelen, maar ook omdat wij op onze scholen wel het zaad des Evangelies zoo ijverig mogelijk willen uitstrooien, maar den wasdom geheel aan God willen overlaten. Proselieten-makerij is een leelijk woord, maar met onze scholen staan wij principieel op een stand-

punt, dat alle gedachte daaraan uitsluit." Zelfs op de vraag: „Zal dit leiden tot overgangen?" antwoordt het Bestuur: „Wij weten het niet. Maar het doel is ook niet, om bekeerlingen te maken, doch slechts dit, dat het Evangelie vrij en onbelemmerd zijn loop hebbe." Helder doorgedacht is dit zeker nog niet. Wie zaad uitstrooit, doet dit toch met de bedoeling, dat het ontkieme en vrucht drage. Wie zelf in het Evangelie gelooft, en zich moeite geeft om het bekend te maken, kan dit toch niet anders doen dan met de bede in het hart, dat wie dorst naar het eeuwige leven, drinken moge uit de Fonteinen des Heils. Maar zooveel blijkt dan toch, dat men uiterst voorzichtig wil te werk gaan, en dat de voorziening in de behoefte aan Christelijke scholen voor de Priaiji's zeer wel bevrediging kon vinden, ook al stond zulk een school *naast* de zending, zonder zelve van haar uittegaan.

Van *concurrente* missionaire scholen kan ik in dit verband gevoegelijk zwijgen. Het kan zijn, dat er, ook waar het Gouvernement zijn eigen school heeft, voor zulk een concurrente school toch plaats is, maar dan subintreert ze in geen geval voor de Gouvernementsschool, en moet het geheel ter beoordeeling van het Gouvernement staan, of ze subsidie zal erlangen, ja dan neen. Een enkele vindt dit vreemd, maar het is 't niet. De toestand staat met wat hier te lande zich voordoet, *niet* gelijk. Hier te lande kunnen ouders er recht op hebben, te eischen, dat er voor hun kinderen een eigen school kome, zoo de eenige school die er is voor hunne kinderen, niet bruikbaar blijkt. Bijv. Roomsch-katholieke ouders in het Noorden, in zoover ze op hun dorp niet anders is dan een confessioneel-Gereformeerde, of ook Protestantsche ouders in het Zuiden, zoo er in de plaats hunner inwoning niet anders is dan een bijzondere R. K. school.

Maar in Indie is, gelijk ik reeds opmerkte, van zulk ouderrecht geen sprake. Het zijn lieden uit het Moederland, die zulk een extra-school ten behoeve van inlanders willen oprichten, en dan moet de Regeering beoordeelen of dit gewenscht is. Is er nu sprake van een groote stad, dan kan zij alle concurrentie toelaten. In een kleine stad daarentegen, waar éen school volkomen voldoende is, kan het haar overbodig voorkomen. In dat geval belette ze wel de opening van de school niet, maar verleene haar dan toch geen steun. Het ware volstrekt ondenkbaar, dat ieder, die maar wilde, allerwegen in Indie een school kon oprichten, met vaste aanspraak op geldelijken steun. Dit zou er

toe kunnen leiden, om in eenzelfde plaats tien, twaalf kleine scholen te doen verrijzen, en de kosten voor het Gouvernement te verdrievoudigen. Ten deze moet alzoo veel aan het goedvinden van het Gouvernement worden overgelaten, maar met de zaak waarop 't hier aankomt, heeft de quaestie van deze *concurreerende* scholen niets te maken. Voor wat de generale behoefte aan scholen der eerste klasse voor inlanders, met het Nederlandsch als voertaal, betreft, beginne het Gouvernement met te beoordeelen, of er geen overwegend bezwaar bestaat om het particulier initiatief te laten optreden, dan wel, of de Regeering, waar dit niet kan, zelve school moet houden. Kiest ze nu 't eerste, dan subintreert die particuliere school voor wat anders het Gouvernement zelf zou moeten geven. Vandaar dat het dan ook in de *volle* kosten kan voorzien. Finantieel scheelt dit haar niets. En nu is hierbij tweeërlei stelsel mogelijk; of dat men zegt: Als zich geen bijzondere redenen voordoen, plaatst het Gouvernement allerwegen zijn eigen school en laat eerst bij uitzondering de particuliere subintreeren, oftewel dat men zegge: „Als geen bijzondere bezwaren zich voordoen, laat het Gouvernement de particuliere school voorgaan en trede zelf slechts op, waar dit òf uit gemis aan initiatief niet kan, òf ook met het oog op den geest der bevolking gevaar kon opleveren. En staat zoo het geding, dan zegt een enkele van Links, dat het tweede, wij antirevolutionairen dat het eerste stelsel te kiezen is, en dit nu poogde ik uittedrukken door te spreken van het bijzonder onderwijs als regel en van het Gouvernementsonderwijs als aanvulling. Een leuze die, gelijk men ziet, volkomen op den toestand past, volstrekt niet alleen voor de Buitenbezittingen, maar met name ook op Java, en die dan ook, gelijk men zien zal, steeds meer algemeen toepassing zal vinden.

Te meer nu legde ik hier in de Kamer nadruk op, omdat er van de zijde van Dr. de Visser c.s. een geheel ander gevaar dreigde, dat men mij veroorlove hier met een kort woord ter toetse te brengen. Ook de bemerkingen van Dr. Kromsigt beschouwe men als hierbij ingelascht. Gelijk van zelf spreekt, zagen ook deze heeren van meetaf helder het gevaar in, dat uit het advies van den Leidschen hoogleeraar dreigde. Een zoo goed als volstrekte binding van het onderwijs 1e klasse voor den Javaanschen adel aan de neutrale Gouvernementsschool, en dus aan het Humanisme, gelijk Dr. Snouck Hurgronje wilde, zou bij den invloedrijken stand der Priaijis op moderne verwildering van den geest en op nonactiviteit-stelling van

de zending uitloopen. Er op bedacht om dit dubbele gevaar te keeren, achtten deze heeren het toen veiliger, op Christianiseering van de Gouvernementsschool aan te dringen. Dan ware men op eenmaal van alle moeite af. Men kreeg dan zonder strijd of moeite, zelfs bijna zonder inspanning, al wat men wenschte. Ook van Roomsch-Katholieke zijde ontvingen ze voor dit denkbeeld gedeeltelijken steun. Doe de neutraliteit van de Gouvernementsschool te niet, geef op die school zelve Christelijk onderwijs, en ge zijt er. Wel stuitte dit denkbeeld, gelijk de heeren niet onbekend kon zijn, voorhands af op de bepalingen van het Reglement, die neutraliteit voorschrijven, maar dit Reglement ware immers te wijzigen, en in afwachting hiervan kon het Gouvernement water in zijn wijn doen. Neutraliteit is een zoo rekbaar begrip. De vraag was alleen maar, of onze Overheid, in de positie waarin ze grondwettelijk verkeert, tot het geven van Christelijk onderwijs op haar scholen het recht bezat, en zoo ja, of ze in staat was het te verstrekken. Beide deze vragen nu kunnen m. i. niet anders dan in ontkennenden zin beantwoord worden en daarom achtte ik het mijn plicht, in mijn redevoering van 20 November, voorzooveel mij aanging, voor dezen uitweg den slagboom te laten vallen.

Gevat en schijnbaar ter zake dienend, wees Dr. de Visser er toen op, dat de Overheid ook hier te lande in bepaalde gevallen haar neutraal standpunt vaarwel zegt en bijv. in de gevangenissen en op de tuchtscholen godsdienstonderwijs en prediking verstrekt. Niemand weerspreekt dit, maar de gevallen staan niet gelijk. In gevangenissen en op tuchtscholen heeft de Overheid te doen met personen die *in haar macht* zijn gesteld en die de vrije beschikking over zichzelf verloren hebben. De Magistraat is over deze personen met een soort *voogdij* belast, en het is in deze qualiteit, dat de Overheid zoo goed zoo kwaad het gaat, in elke zich openbarende behoefte voorziet. Ten deele gaat ditzelfde bij leger en vloot door. Bij de categorie van afhankelijke personen geldt van de *geestelijke* behoeften geheel hetzelfde wat geldt van de *lichamelijke* behoeften. In het gemeen mist de Overheid elke bevoegdheid om voor haar onderdanen te bepalen, wat op hun middagsdisch zal worden voorgezet, maar voor al *deze* afhankelijke categoriën is het de Overheid, die het menu opmaakt en kost schaft. En juist evenzoo nu is het de Overheid, die op geestelijk terrein in de behoefte, die zich bij deze van hun vrijheid beroofden voordoet, moet voorzien. Dat de Overheid

hierin soms te ver gaat, heb ik meer dan eens aangetoond. Onze vaderen deden ook bij deze categoriën van personen de kerken meer tot haar recht komen, al geef ik toe dat dit eertijds, bij het bestaan van een Staatskerk, gemakkelijker te regelen viel, dan thans, nu de Overheid al spoedig met drie, vier gezindten te doen krijgt. Maar in elk geval is uit dit aangegeven voorbeeld nooit de minste conclusie te trekken op den inlandschen adel van Java. Deze categorie van personen is geheel vrij en onafhankelijk, en zij bevindt zich allerminst, gelijk de bovengenoemde categoriën, in Staatsmacht. Nog een tweede onderscheid komt hierbij. Als er sprake is van tuchthuizen e. a. heeft men in den regel te doen met personen, die in hun eigen persoon zekere aanwijzing met zich brengen van de gezindte, waartoe ze behooren. Het is zoo, het getal der kerkeloozen neemt toe, maar gemeenlijk valt nog altoos te constateeren, of de personen van deze afzonderlijke categoriën Hervormd, Roomsch, Gereformeerd, Joodsch of Luthersch zijn, en het is in deze qualiteit dat de Overheid een aanwijzing bezit, op wat wijs in hunne behoeften zal te voorzien wezen. Maar ook dit valt bij den inlandschen adel op Java geheel weg, zoodra men er op wijst als grond om het verstrekken van *Christelijk* Onderwijs te rechtvaardigen. Dan toch weet men niet anders, dan dat de Priaiji's Mohammedanen zijn, en zou hun dus juist géén Christelijk onderwijs mogen verstrekt worden. Men ziet hieruit, hoe weinig zulk een verwijzing naar zoo geheel ongelijksoortige gevallen tegen nadere toetsing bestand is.

Natuurlijk stond vooral Dr. Kromsigt veel sterker, toen men de vraag opwierp, nu pas weer ook door Ds. Volter opgenomen, of men dan toch op de Gouvernementsscholen geen Christelijke jonge mannen als onderwijzers kon aanstellen. Men bedoelt dan, dat iemand van Christelijke persoonlijkheid, ook al is hij gebonden in wat hij doceeren mag, toch altoos een Christelijken levensadem van zich kan doen uitgaan, en dat ook dit goud waard kan zijn. Dit beamen we natuurlijk ten volle. Hoe dikwijls is het niet gezien, dat een Christelijke dienstbode voor de kinderen van het ongeloovig gezin, waarin ze diende, tot zegen werd. De Indische *Banier* maant wel Ds. Volter, „zich toch niet te misleiden met de gedachte, dat het neutrale onderwijs „*niet*-neutraal" wordt, als er hier of daar een Christelijk onderwijzer werkzaam is. (No. 5 Januari, pag. 7, 2e kolom). Doch hoezeer we dit beamen, begeeren we toch op het denkbeeld van de hh. Kromsigt

e. a. onzerzijds vollen nadruk te leggen. De persoonlijkheid kan van beteekenis zijn. Er is voor mij dan ook geen sprake van, dat Christelijke onderwijzers zouden zijn uit te sluiten. Biedt zich een Christelijk onderwijzer aan, dan zou hij in mijn oog zelfs zonder bedenking voorkeur hebben. Waar ik tegen waarschuwde, was alleen de illusie, alsof een ingaan op die gedachte iets ook maar in den bestaanden toestand zou veranderen. Een Christelijk onderwijzer op een neutrale school is een gemuilbande waakhond. Daarom trekt zulk een positie den jongen man, die warm voor zijn Heere en Koning valt, niet aan. Misschien zou hij er zich nog toe leenen, zoo hij elders geen plaatsing kon vinden, maar heeft hij de keus tusschen een school, waarin hij vrij uit mag spreken, en een andere waarin hij alleen zwijgend getuigen mag, dan kiest hij vanzelf de eerste, zoo hier als in Indie. Dit maakt, dat men op de duizend onderwijzers van Indië zulk een Christelijk onderwijzer slechts als een witten raaf vindt. Veel meer dan éen op de honderd niet. Is zulk een Christelijk onderwijzer op een neutrale school, waarop hij een modern hoofd boven zich en twee, drie geheel ongeloovige collega's naast zich heeft, dan wordt zijn positie zoo gegeneerd en aanstootelijk, dat hij er zelf hoe eer hoe beter uitloopt. Daarbij komt dan het gevaar, dat geldelijk voordeel en uitzicht op spoedig pensioen zoo licht in verleidenden zin werken. Reden te meer, waarom een jong man, die bezield is met heilige aandrift om de kinderen tot Jezus te brengen, zich wel driemaal bedenken zal, eer hij in zulk een impasse inschuift. Professor Dr. Woltjer wees in de Eerste Kamer zoo terecht op het gevaar dat hierin schuilen kan. Ook hij acht, dat een enkele, door in een openbare school op te treden, misschien ten goede kan werken, en ontraden wil hij het niet altoos, maar, zoo gaat hij voort: „Dit te maken tot een stelsel en te zeggen tot de Christelijke onderwijzers: Gaat naar Indie om te dienen op de Gouvernementsscholen, dit zou ik zeer bedenkelijk achten, bedenkelijk niet 't minst voor de onderwijzers zelf, die zich wagen in een omgeving, waarvan zij den invloed, op zich zelf niet kennen." Ook het onderwijzers-weekblad ried het inslaan van dezen weg zoo beslist mogelijk af. Desgelijks deed Dr. Scheurer.

Doch afgezien hiervan legt, wie de Gouvernementsschool Christelijk wil maken, aan de Regeering de taak op, 1º om paedagogisch uittewijzen wat zij onder Christelijk verstaat; 2º bij de keur

van onderwijzers zich te vergewissen dat ze een in dien zin Christelijk man voor zich heeft; 3° bij de verschaffing van boeken toe te zien dat ze Christelijk zijn; en 4° door haar inspectie te waken, dat het onderwijs in dien aangegeven zin Christelijk blijve. Paedagogisch is er geen algemeen Christelijk onderwijs mogelijk. Roomsch onderwijs is anders dan Protestantsch onderwijs, orthodox onderwijs anders dan evangelisch, ethisch weer anders dan confessioneel. Welk recht zou nu de Overheid hebben om uit deze categoriën van onderwijs een keuze te doen, de éene categorie te ijken en de andere uittesluiten, en door welke organen zou zij keuze en inspectie moeten uitoefenen? Te zeggen: bedoeld is alleen dat de Christelijke zedekunde den toon aangeve, helpt evenmin. Ethiek alleen maakt onderwijs in paedagogischen zin niet Christelijk, en wat nog meer zegt, over de Ethiek loopen de meeningen steeds meer uiteen. Men weet hoe voor meer dan éen, ook deugd en ondeugd stuivertje gaan wisselen. En is het zoo reeds hier, veel sterker klemt dit nog voor Indie, waar onder de Europeesche Kolonisten zeer zonderlinge ethische denkbeelden in omloop zijn en de Mohammedanen met hun huwelijksdenkbeelden lijnrecht tegen de Christelijke ethiek in zake het huwelijk overstaan. En ook al mocht men nu aannemen, dat al deze principieele en practische bezwaren te boven waren te komen, dan nog zou men altoos blijven staan voor de hoofdvraag, die van zelf het uitgangspunt beheerscht, de vraag namelijk, met welk recht en naar wat maatstaf het Gouvernement in Indie voor Roomschen tegen Protestanten, voor evangelischen tegen orthodoxen enz. partij zou kunnen en mogen kiezen. Dit zou dan geheel afhangen van Gouvernementeele willekeur, en het Gouvernement tot beslissingen verlokken, die geheel buiten zijn terrein liggen. Een Staat zonder Staatskerk is tot zulk een keuze eenvoudig ten eenenmale buiten machte, en de Staatskerk wenscht niemand terug. Toch geloof ik niet, dat dit punt tot duurzaam verschil aanleiding zal geven. Antirevolutionairen zoowel als Christelijk-historischen stellen zich afwijzend tegenover het advies van den Leidschen hoogleeraar en erkennen beiden van neutraal onderwijs geen heil te verwachten. Daar nu ook de voorslag van antirevolutionaire zijde gedaan er toe leiden kan, om voor de neutrale Gouvernementsschool een beslist Christelijke school te doen subintreeren, schijnt het komen tot overeenstemming op dit punt mij zeer wel mogelijk, en dit

te meer, zoo de Regeering hier te lande en het Gouvernement in Indie hierin vast gaan, dat ze de openbare school zich niet anders dan neutraal kunnen denken, maar erop uit zijn, voor de openbare neutrale Gouvernementsschool de particuliere Christelijke school te laten subintreeren. Ik blijf daarom gelooven, dat we o zooveel nader bij elkander staan, dan 't oppervlakkig leek.

Zij het mij geoorloofd hieraan nog toetevoegen, dat in verband met de scholen voor de inlandsche aristocratie vooral de *desa*-school niet uit het oog mag worden verloren. Dat dit punt door Dr. Snouck Hurgronje minder op den voorgrond werd geschoven, begrijp ik. Het was hem in de eerste plaats om verwerkelijking van de associatie-gedachte te doen. Maar denkt men de zaak door, dan springt het in 't oog, dat de *desa*-school bij de algemeene regeling niet vergeten mag worden. De adelstand vormt op de ruim dertig millioen van Java een verdwijnend gering cijfer, en een ommekeer in de gezindheid die zich tot dit kleine groepje bepaalde, zou voor Java, als geheel genomen, bijna zonder beteekenis blijken. Er moet daarom, zal het hoofddoel dat men nastreeft, bereikt worden, van twee kanten tegelijk op de bevolking van Java worden ingewerkt; van boven af door den adelstand tot hooger cultuur te brengen, en van beneden uit door de massa der lagere standen in de *desa*-school een eerste middel tot ontwikkeling te geven. Deze twee paedagogische ac iën moeten zich naar elkander toe bewegen, en ook bij de *desa*-school moet het Gouvernement zich zooveel mogelijk terugtrekken, om het initiatief, mits onder Gouvernementsche inspectie, uit de inlandsche bevolking zelve te laten opkomen. Dien weg gaat het dan ook op; en al moge het eigen initiatief vooralsnog onder de bevolking te kort schieten, toch vordert het en zal eerlang nog verder komen, temeer daar de Regeering hier met vaste hand op aanstuurt. De inwonende kracht van het particulier initiatief vaak niet genoeg geëerd te hebben, is de fout waarop we in Indië, vooral van officieele zijde, gestuit zijn. De Zendingsdirector J. W. Gunning zegt 't zoo juist in zijn geschrift: *Het inlandsche onderwijs in de Minahassa*, op blz. 12: „De groote fout van den maatregel van den President Janssen was, dat hij het particulier initiatief, niet alleen in het Ned. Zendingsgenootschap, maar ook onder de bevolking fnuikte, inplaats van het aan te wakkeren."

Zoo beveelt zich steeds meer van alle zijden het particulier

initiatief aan als *de* groote kracht, die onzen Archipel vooruit moet brengen. Ook nog uit anderen hoofde Dr. Snouck Hurgronje beoogt m.i. een associatie, die zou moeten leiden tot oplossing in hoogere eenheid van twee ethnologisch geheel uiteenloopende elementen. Het rasverschil kan daarbij niet tot zijn recht komen. Het onderscheiden type verbleekt en wordt tenslotte onherkenbaar. De historisch ver uiteenloopende bergpaden lossen zich in een Westersche chaussée op. En de Oosterling houdt op Oosterling te zijn. Is dit gewenscht? Mag men hierop aansturen? Mij lacht het niet toe. Feitelijk toch zou er niet een nieuw *hooger* type uit de twee ondergaande typen opkomen, maar het Oostersche type zou geheel te loor gaan, en ons type zou in vervalschten vorm aan de Indonesische bevolking worden opgelegd. De geborenen uit Europeesche kolonisten en een Javaansche vrouw staan, als rassoort, van hun persoonlijke beteekenis geheel afgezien, beneden elke bevolking van echt ras. Nu laat ik daar, of zulk een overgang van type, alleen langs intellectueelen weg, mogelijk zou zijn en gewenscht zou blijken, maar in elk geval staat vast, dat deze metamorphose alleen zou plaats hebben bij de aristocratische elementen en dat de groote massa der bevolking er geheel buiten zou staan. Zoo zou het kopstuk van het Javaansch beeld naar ons toerollen en het geschonden lichaam van het beeld zou hoofdeloos overblijven. De adel zou zich aan ons assimileeren, maar de millioenen der Javaansche bevolking zouden haar natuurlijke leiders verliezen, uit hun organisch verband worden gerukt en ten prooi worden van de vreemde, meer karakter behoudende Oosterlingen, die zich onder hen nestelden. Er zou hierin hetzelfde gevaar dreigen, dat op kerkelijk terrein voor Indie te wachten staat, zoo men aan de inlandsche Christenen niet een kerkelijk leven *naar hun aard* weet te geven, en van den inlander de zelfs niet helder in te denken associatie vergt aan onze kerkelijke vormen en Confessioneele resultaten uit de 17e eeuw. Laat wie Oostersch in oorsprong is, zich in Oostersche vormen ontwikkelen en de uitkomst zal toonen, dat èn het Christendom èn onze Westersche cultuur, beiden rijk genoeg in levensenergie zijn, om telkens nieuwe, aan de ethnologische verbijzondering zich aansluitende, typen uit zich te doen voortkomen.

§ 6. Eerste Gelui.

Gevoegd bij wat mij in 1909 van den Minister van Koloniën overkwam, en bij hetgeen den heer Van Hoogstraten als „correction *sans merci*" was toegediend, *moest* de ontvangst aan mijn bespreking van zoo hoog ernstig vraagstuk ten deel gevallen, bij ons, antirevolutionairen, wel de vraag doen opkomen, wat deze Minister, zelf volbloed antirevolutionair, toch tegen ons voor had. Alle overige Ministers behandelden ons normaal, niet zelden voorkomend, altoos hoffelijk, soms uiterst vriendelijk. Wel heeft *De Nieuwe Courant* bij Landbouw, in haar nummer van 22 December, opgemerkt, dat Minister Talma den heer De Vlugt „niet zeer vriendelijk" terecht had gezet, maar dit prikkelde geen oogenblik en was meer aan jacht dan aan stroefheid te wijten. Wat, zoo vroeg men zich af, mag dan toch de oorzaak zijn, dat alleen de Minister van Koloniën, en nu reeds voor de derde maal, ons, antirevolutionairen, op een wijze bejegent, die in Kamer en Pers opspraak verwekte en begroet werd als een zich voegen naar de *pia vota* van Links, gepaard aan een rauwelings afstooten en op den kop tikken van zijn naast-staande vrienden. Dit was vroeger reeds tweemaal voorgekomen, en nu gebeurde het weer, en weer met hetzelfde euvele gevolg, dat Links den Minister toejuichte en wij in onze schulp hadden te kruipen. Dit nu zou niet zoo zeer hebben gedaan, bijaldien het, gelijk in het geval-de Vlugt, een bijzaak had gegolden; maar als zulk een bejegening u wordt aangedaan in een quaestie *die uw diepste levensovertuiging* raakt, en dat wel zulk een quaestie die de *antithese* tusschen Links en Rechts betreft, dan vraagt ge u toch

onwillekeurig af, waar dit heen moet. En toch, dit vreemde in de bejegening viel ook voor de derde maal niet te verbloemen, en driemaal is toch scheepsmansrecht. Het gold hier een vraagstuk, waar de toekomst van Indië aan hangt. Het was dringend noodig, met het oog op dit hoog ernstig vraagstuk, den Minister te hooren over het gevaar, dat dreigde, zoo het advies van den Kolonialen adviseur ingang vond. We mochten niet overrompeld worden. Met het oog daarop deed ik een leuze aan de hand, die m.i. tot een oplossing leiden kon en tevens om zijn bekendheid kon pakken. 'k Vroeg voor dit denkbeeld de aandacht, volstrekt niet met het oog op de Minahassa, en veel minder nog met het oog op Suriname, want van dit alles was geen sprake. Het advies van den Leidschen hoogleeraar betrof *uitsluitend Java, en Java alleen.* En daarop kreeg ik nu ten antwoord, geen ingaan op de quaestie, geen bespreking van het Leidsche advies, geen argumentatie die tegen argumentatie kwam over te staan, zelfs geen toezegging van overweging, maar kortaf dit, *dat van mijn denkbeeld op Java geen oogenblik sprake kon zijn, want dat 't niet kon worden toegepast.* En heel het liberale land vond dit kortweg me afschepen meesterlijk. Zelfs vroeg men, wat wel in mijn gemoed moest zijn omgegaan, toen ik met dat kort bescheid naar huis ging. Men had er schik in, en ontstak zelfs wierook voor den kranigen Minister. Van Christianiseering van de 1e klasse scholen zou nu geen sprake meer zijn. Die scholen zouden neutraal-humanistisch blijven, en mij waren mijn stoutigheden afgeleerd. Twee vliegen in één klap.

Ging dan mijn klacht over de mij aangedane bejegening te ver? Ik meen nog van niet, en deed dit in mijn repliek aan den Minister gevoelen, maar ook in zijn dupliek bracht hij geen zweem van verzachting aan. Schier alle sprekers in tweeden termijn kregen nog een kort, lief bescheid, *ik kreeg geen woord meer.* Het bleef voor mij bij het scherp bescheid in eersten termijn. Wat ik had aangeprezen, bleek zelfs geen overweging waard te zijn. Goed elders, kon het op Java (en daar alleen hadden we het over) niet worden toegepast. Een afscheping van het antirevolutionair advies ten derden male, dáárom te pijnlijker, omdat dezelfde Minister over anderer advies zoo vriendelijk en innemend sprak. Ik wees boven reeds op zijn repliek aan Dr. Bos. Ziehier hoe hij den heer van Deventer de pil verguldde. Er was sprake van de school te Ngawi, en nu zei de

Minister, dat de Gouverneur-generaal 's heeren van Deventer's advies daarover „*zeker op hoogen prijs zou stellen*". De heer Kraus kreeg te hooren : „Ik wil den geachten afgevaardigde de verzekering geven, dat de zaak mijn volle aandacht heeft en dat ik er wel aan denk, *een schrede in de door hem aangewezen richting te doen*." Op blz. 138 heet het : „Om blijk te geven van mijn goede gezindheid, *zal ik iets nader op de zaak ingaan*"; op bladz. 138 : „Ik wil gaarne toezeggen dat ik daarover met de Indische Regeering *in overleg zal treden*" ; dan weer : „*Ik hoop* dat het denkbeeld mij door de heeren aan de hand gedaan, niet op onoverkomelijke moeilijkheden *zal stuiten*." En in de volgende kolom : „Ik zal doen wat mogelijk is om de zaak te bespoedigen, en *hoop dat de geachte afgevaardigde hiermeê tevreden zal zijn*." En zoo gaat 't heel de discussie door. Voor ieder een waardeerend, vriendelijk woord, innemend tot voor den felsten tegenstander, en alleen wij, arme antirevolutionairen, de heer Van Hoogstraten en ik, moesten het ontgelden. Toch liet ik bij de Koloniale discussie elk woord van protest achterwege. Ik heb, zoolang ik aan de politiek deelnam, jaar in jaar uit, aan nog wel harder bejegening blootgestaan, en werd hierdoor sinds lang pachyderm. Het pijnlijkst was alleen, dat het nu geen tegenstander was, die 't mij aandeed, maar een jaren-oud vriend en geestverwant. Ik zweeg dus. Maar toen ik bij de algemeene beraadslagingen over de Staatsbegrooting weer het woord had, om het Kabinet te verdedigen en de Stembuscampagne voor 1913 in te luiden, scheen mij, al improviseerend, een ernstige waarschuwing toch niet overbodig, en zoo kwam ik toen op mijn tik aan de klok over Koloniën.

Dat ik de stembus inluidde, valt niet te weerspreken. In mijn rede ging aan mijn waarschuwing de verwijzing naar de stembus van 1913 vlak vooraf, ik ging over de stembus door en besloot er mede. Feitelijk was heel mijn rede *stembusmuziek*, maar vooral aan het slot bleef het niet alleen zoo, maar wees ik er opzettelijk met zoovele woorden op. Eerst was het *à bon entendeur mi mot suffit* geweest, maar nu liet ik de stembusbeier met voller resonantie klinken. De trein zou wel pas in 1913 afrijden, maar reeds nu toch begon het levendig op het station te worden. Het was dus voor een *Eerste gelui* het als vanzelf gegeven oogenblik.

Wat ik nu zeî, kwam hierop neer: 1° dat ik niet vroeg dat het Kabinet aan alle antirevolutionaire wenschen voldoen zou, want dat dit niet kon; maar wel vroeg: Wil ons niet kwetsen; 2° dat

nu ten derden male tegenover ons een houding was aangenomen, die links applaus had uitgelokt en ons pijn moest doen; 3° dat ik de Regeering verzocht althans een wat zachter houding te willen aannemen, ook voor onze bezwaren een woord van waardeering te willen hebben, en reden tegenover reden te stellen; en 4° dat ik haar bad, zich niet tegenover ons te beroepen op de gewezen Ministers Van Asch van Wijck en Idenburg, wier voorgelezen verklaringen niet *konden* slaan op het onderhavig geval van 22 November, omdat dit geval toen nog niet bestond. Vooral op het laatste legde ik nadruk. Beide gewezen Ministers hadden steeds verklaard, zich bij ons Koloniaal Program aan te sluiten, en zelfs na mijn aftreden was ik door den laatste nog meer dan eens geraadpleegd. Van verschil met hen kon dus geen sprake zijn, en daarom voelde ik zoo de juistheid van wat *De Tijd* reeds in 1909 opmerkte, dat het beroep van den Minister van Koloniën op deze beide voorgangers reeds daarom niet opging, omdat, al bezigde hij dezelfde woorden, er toch uit de vroegere verklaringen, wat ons aanging, een geheel andere geest sprak.

Ziedaar alles.

Meer is door mij niet gezegd, terwijl het verband, ik herhaal dit nogmaals, stringent bewijst, dat ik in het minst geen *klacht* inbracht over *persoonlijke* grieven, maar uitsluitend wees op 't gevaar, dat in zulk een bejegening, als nu weer ondervonden, hield ze aan, voor de Stembus kon schuilen. En in plaats van nu één vriendelijk woord, dat ontspannen kon, kreeg ik toen te hooren, dat ik „in hooge mate krenkend" was geweest; dat men mij het recht betwistte om zoo iets te durven zeggen; en dat, zonder éene uitzondering, alle Ministers saam mijne waarschuwing hoogelijk afkeurden.

Let wel, ge klaagt over eene u aangedane bejegening, en nu legt men er nog eens dwars de karrewats overheen. Nu begreep ik, al ben ik oud-Parlementariër, hier eerst niets van, en pas later, bij meer nadenken, heb ik mij deze ministerieele *Tohu wa bohu* verklaard. Ik zag 't toen in dezer voege in: Geen der Ministers behalve de Minister van Koloniën herinnerde zich waarop mijn zeggen gedoeld had. Daarvoor hadden ze al die jaren de *Handelingen* over Koloniën moeten lezen, en dat doet geen Minister, als het zijn eigen Departement niet raakt. Dat deed ik zelf, toen ik Minister was, ook niet. Dat doet niet éen Minister. Daar heeft men kortweg geen tijd voor. De heeren waren uit dien hoofde volstrekt niet op de hoogte van

de zaak. Ook Mr. Heemskerk niet. Ze hadden alleen bitter met hun collega te doen, en toen sprak, zooals het altoos gaat, het *collegiaal gevoel*, en kreeg de heer de Waal Malefijt de toezegging, dat de Premier het wel voor hem goed zou maken, en dat vonden de andere heeren toen naar behooren. Zoo verklaart zich de zaak best. Maar op 't oogenblik stond ik er perplex van. Ons, antirevolutionairen, had men tot driemalen toe in politieken zin ernstig zeer gedaan. Ten bestwil van het Kabinet wees ik hierop, niet vroeger, maar nu pas, omdat het kopje van 1913 reeds om den hoek kwam gluren, en nu heette het, dat ik, ik weet niet wat misdrijf van *lèse majesté* had begaan, door wat keer op keer ons aangedaan was ook maar even te releveeren. Hierop *mocht* ik niet zwijgen. Nu het zoo hoog liep, moest ik er haring of kuit van hebben, en ik vroeg het woord voor *een persoonlijk feit.*

Dit kreeg ik, en toen deed ik drieërlei. Naar eisch van *Christelijke* polemiek begon ik *met mijn leed te betuigen*, over 't woord „*kwetsen*" dat blijkbaar den Minister gedeerd had, en trok het in. Naar eisch van *recht* toonde ik met de stukken aan, dat ik den Minister niet, gelijk men goedgevonden had te zeggen, van ontrouw aan zijn beginselen beschuldigd had. Maar ook ten derde, naar eisch van *parlementaire waardigheid*, betuigde ik, dat het Kabinet, 't welk de vierschaar over mij gespannen en mij eenparig tot zondebok gedoemd had, nu met open vizier voor den dag behoorde te komen en even pertinent moest uitspreken, of al dan niet in dit tot zondebok doemen een vredebreuk met de antirevolutionaire partij was bedoeld.

Reeds onderwijl ik dit vroeg, zag men het gelaat van den Premier schalks vertrekken. Geen quaestie van vredebreuk! Het was niets dan eenigszins tragisch getinte oratorie geweest. Toen hij in zijn repliek aan dit punt toekwam, liet dan ook op eens de spanning hem en mij los. Het werd nu al in echt-Heemskerkiaanschen stijl gekleed. Niet meer hard, maar goedhartig-toeschietelijk. De suggestie voor het „in hooge mate krenkend" van den vorigen dag was van het te impressionable karakter van den Minister van Koloniën uitgegaan. Vooral voor hem was het aangevoerde „*hoogst smartelijk*" geweest. „Laat mij het ronduit zeggen, aldus ging de Premier voort, een ieder die het karakter van den Minister van Koloniën kent, begrijpt dat 't voor hem *bijzonder smartelijk* was. Zijn karakter brengt mede, dat als iemand van hem zegt — al was het niet met zoovele woorden gezegd dat

hij van de antirevolutionaire beginselen is afgeweken — hij dit bijzonder *smartelijk* vindt." We vernamen dat de Minister van Koloniën *„zich dit aantrok."* „Dat hij *er verdrietig onder was."* „Dat is de zuivere, de eenvoudige waarheid", aldus besloot de Premier. „Daarop hebben toen de andere Ministers het voor hun collega opgenomen. Ze konden niet velen, dat hier gezegd zou zijn dat hij niet goed antirevolutionair was, zonder dat zijn collega's het voor hem opnamen". Tenslotte introduceerde de Premier zich zelf en de overige Ministers als „de met hem medevoelende collega's." Maar voor het overige was er niet aan gedacht, over mij een verdict te vellen, of ook maar een booze bedoeling bij mij te onderstellen. De uitdrukking, waarin mij mijn recht tot spreken betwist werd, liet de Premier *„als te scherp geweest"* los. En het eind van het geschil liep uit in het verzoek, of ik toch voortaan niet te slecht van de Ministers wilde denken.

Natuurlijk was ik door dit uit sentimentsfluweel gestrikte pleidooi tot aan den onderkant van mijn gemoed vermurwd. Als men er mij opmerkzaam op maakt, dat ik te doen heb met iemand, die tegen zoo iets niet tegen kan, dan voel ik mij door zulk een sentiments-aai plots ontwapend. In korte dupliek begon ik daarom met mij zelf aan te klagen, als hebbende allicht door een te irriteerend woord den Minister zeer gedaan; sprak van *rixae amantium*, die straks tot te inniger verstandhouding leiden; dankte den Minister van Koloniën voor zijn vriendelijke repliek; beloofde correctie op een chronologische vergissing in *De Standaard;* gispte ironisch den ondank van den Premier, die, waar ik in heel mijn rede, en nog wel op zeven hoofdpunten het Kabinet juist warm verdedigd had, mij tot grief maakte dat ik te slecht van het Kabinet dacht; en eindigde met te zeggen, dat wel nog altoos het feit er bleef liggen van de explosie van gejubel bij de Linksche heeren, doch dat ik mij ook dit met wat goeden wil toch zeer goed aldus kon verklaren, dat de Minister van Koloniën te streng *ingespannen* door het debat, de strekking en bedoeling van mijn te weinig toegelichte woorden niet op 't eerste hooren dadelijk gegist had. Ik had er toen bij moeten zeggen, dat ik hiermee zelf had moeten rekenen, maar in haastige improvisatie ontglipte dit mij, en spoedde ik mij naar de finale verklaring, dat ik met het nu gesprokene woord *volkomen genoegen nam;* dat ik voor het gesprokene zelfs dankte; dat nu alles voor mij vervallen was wat mij gehinderd had; en dat ik

er nu zelf in roemde weer te kunnen spreken van *pays* en van *vreê*.

Was dan ook, toen het debat over het persoonlijk feit reeds gesloten en ik al weg was, Dr. de Visser niet, mijn taalbeeld geheel verfomfaaiend, op de zaak teruggekomen, dan ware heel dit incident hiermee de wereld uit en de vrede beklonken geweest. Maar onbedoeld blies Dr. de Visser de smeulende kool weer aan, en thans kon ik niet zwijgen. Er zou oud zeer zijn blijven zitten, en dat mocht niet. Het heilig belang waarom het ging, stond daarvoor veel te hoog. Met het advies van den Leidschen hoogleeraar kon geen belijder van den Christus vrede hebben. Ook zonder de minste partijbedoeling in zijn advies te onderstellen, is het aan geen den minsten twijfel onderhevig, dat, werd het gevolgd, van geen kerstening van Indië ooit meer sprake zou kunnen zijn. Zoo ooit, dan gold hier een *Hic et nunc* Er moest een stem van waarschuwenden ernst ook in ons Parlement vernomen worden, en al mengde zich hier voor mij veel troebels in, toch verheug ik er mij in, dat juist deze persoonlijke vertroebeling der zaak er het hare toe bijdroeg, om aller aandacht er op te vestigen. Een min prikkelende speech, zonder meer, ware spoedig in het vergeetboek geraakt, en met den klank van het stemgeluid weggestorven. Nu hield mijn critiek op Dr. Snouck Hurgronje's advies de beide Kamers en de Pers althans eenige oogenblikken bezig, en sprak er meer en meer hooge ernst in het uitgaande woord.

Gelukkig staat het te dezer zake in den Indischen kring niet wat wij zouden noemen Rechts tegen Links, ook al valt niet te ontkennen, dat meer dan één van Links juist ditmaal op de Indische Schoolquaestie het stempel van onzen moederlandschen schoolstrijd poogde te drukken, ja, dat dit zelfs reeds naar Indië begon over te slaan. *Voor* de kerstening van Indië, onder koloniaal gezichtspunt, verklaarde zich ook nu, gelijk moeilijk anders kon, al wat Rechts positie nam; zoowel de antirevolutionaire, als de Roomsch Katholieke en Christelijk historische groep. Ook in de Eerste Kamer spraken de hh. Woltjer en Bavinck zich met de meeste beslistheid uit. En aan de Regeeringstafel was het waarlijk niet anders. Het moge den Minister van Koloniën eenigen tijd hebben gekost om zich geheel uit de administratieve banden los te wikkelen, maar zijn advies op den laatsten dag van het debat in de Eerste Kamer liet geen den minsten twijfel over, en met hem staat heel het Kabinet aan onze zij. Iets waarvoor men

zich niet op de Minahassa behoeft te beroepen, maar Java zelf in heeft te sluiten, en niet behoeft te wachten op de *daden* van het Kabinet, maar ook door zijn *woord* zich gesterkt kan gevoelen.

Onder de Christenen in Indië denkt men niet anders. Onze Indische *Banier* erkent in haar nummer van 12 Januari, dat al het min aangename dat zich in het debat mengde, niet weg neemt dat Dr. Kuyper terecht heeft gewaarschuwd tegen het gevaar, het *groote* gevaar, dat dreigt door te groote uitbreiding van het gouvernementeel onderwijs. Alsook, dat de redactie *volkomen accoord gaat* met mijn verwijzing naar de leuze: „Bijzonder onderwijs regel, openbaar onderwijs aanvulling." De redactie acht wel, dat ik het onderwerp niet volledig besprak, wat ik uiteraard grif toegeef, maar met mijn zetregel gaat ze *volkomen accoord*. Er is niemand onder de Belijders van Christus noch hier, noch in de Oost, die niet het dreigend gevaar voelt, en niet erkent dat de uitweg om er aan te ontkomen, is aangewezen. Ook de Pers immers van Christelijke zijde hiertelande liet een eenparig geluid hooren. *De Zeeuw* merkte in haar nummer 108 zoo terecht op, wat Dr. Snouck Hurgronje wil, „vindt niet alleen bij Dr. Kuyper, *maar bij alle antirevolutionairen verzet*." En even juist schreef ook *De Rotterdammer*, dat er over het gevaar dat dreigde, en het van Christelijke zijde begeerde, onder Christenen geen geschil bestond.

Maar hierbij blijft het niet. Onder de Koloniale specialiteiten staat men, sinds het krachtig optreden van Fransen v. d. Putte en Cremer, ook van Links practisch geheel aan denzelfden kant, en zelfs meer dan een, die hier te lande nog altoos aan de openbare school voorkeur geeft, voegt zich in Indie bij ons, om met ons voor de zending het pleit te voeren, ja, en dit vooral vergete men niet, er zelfs voor te offeren. Van die zijde zag men klaarlijk in, dat bij een zoo religieus geteekend volk als dat van den Archipel met een irreligieus onderwijs niet te vorderen viel; dat wij, om de inlanders vooruit te brengen, hun geen andere religie brengen konden dan de Christelijke; dat de hiermeê genomen proeven uitmuntend aan de verwachtingen beantwoord hadden; dat kerstening tegelijk cultuur bracht; en dat kerstening bovendien dit niet te versmaden voordeel bood, dat het de inlanders aan Nederland bond. Steeds heb ik daarom ook zelf de meening voorgestaan, dat we inzake de zending met Links moesten saamwerken;

dat de met zooveel moeite verkregen eenheid van practisch inzicht niet meer mocht worden losgelaten; en dat het overbrengen naar Indië, van een schoolstrijd gelijk Nederland dien doorworstelen moest, een ramp voor ons zoowel als voor Indië zou wezen.

Al de jammer is nu maar, dat zeer enkele liberalen hiertelande, en in bond met hen een klein deel der Indische pers, het accoord dat vroeger zoo gelukkig tot stand kwam, pogen te verbreken en er naar beginnen te watertanden, om ook in Indie, met een daar vooral onmogelijke neutrale school, de Christelijke actie tegen te staan en de Gouvernementsschool als het paard voor het modernisme en humanisme te spannen. Het gevaar van Dr. Snouck Hurgronje's voordrachten is nu juist, dat hij, zonder dit te bedoelen, deze jammerlijke actie in de hand werkt. Er was accoord. Antirevolutionairen en Liberalen hadden op dit punt de wapens neergelegd, en alles liep wel. Waarom dan nu weer de krijgsklaroen geblazen en de vrede verstoord? Immers — en dit repliceerde ik aan den heer De Beaufort — „als gij van Links met uw Nederlandsche Schoolpolitiek naar Indie trekt, dan *moeten* we u wel achterna reizen en ons tegenover u teweer stellen". En nu kan het niet genoeg betreurd, dat met name de heer Van Deventer tot het overgaan op deze gedachte aanleiding gaf, gelijk Dr. Woltjer er in de Eerste Kamer dan ook nadrukkelijk op wees, hoe het de heer Van Deventer was, die tot den bedenkelijken zij-aanval van het Humanisme tegen het Evangelie adviseerde (*Hand.* blz. 128). Ook in zijn *Kartini* in *De Gids* spreekt zich gelijke neiging uit, om Dr. Snouck Hurgronje's advies in anti-thetischen zin tot leus te verheffen (blz. 14, 15, 17, 27). *De Locomotief* in Indie dreef dit in haar No. 262 nog verder in een serie artikelen: „*De Indische Schoolstrijd*;" en de Indische editie van *Het Vaderland* van 15 Januari l.l. wees zelfs niet zonder welgevallen op toenemend Mohamedaansch verzet, onder het echt-politieke opschrift: *De reactie.* Tegen dit streven nu heeft èn Dr. Woltjer èn Dr. Bavinck, en na hen de Minister van Koloniën, terecht protest ingediend. De groote winst, die het verleden ons bracht, hierin bestaande, dat Anti-revolutionair en Liberaal, inzake de zending thans éen lijn trekken, mag niet worden prijsgegeven, en zoolang het even kan, moet op de oude harmonie in dit opzicht altoos weêr worden aangestuurd. In dit accoord toch was 't door Fransen v. d. Putte en Cremer ons nooit euvel geduid dat *wij* aandrongen op een actie

uit Nederland als Christelijk-Europeesche Mogendheid, en was omgekeerd door ons nimmer geëischt dat zij *ónze formule* zouden overnemen. Zoo behielden we beiden onze eigen terminologie, om practisch bij gelijk resultaat uit te komen, en de fout van „de fatale verklaring" was maar, dat in de toenmalige Memorie van Antwoord juist de *liberale* formuleering van de ons beide gemeene gedachte, en *niet* de antirevolutionaire boven de handteekening van een *Christelijk* Minister geboekstaafd stond.

Wat thans *nieuw* moet worden gevoeld is alleen dit, dat de roep die om hooger en beter onderwijs onder de Priaiji's uitging, een element in het debat bracht, waarop eertijds door niemand gerekend was. Nu toch staan we voor het feit, dat op breede schaal aan de aristocratie op Java meer uitgebreid lager onderwijs moet worden verstrekt, en dat ons hiermede vrij plotseling de uiterst moeilijke vraag overvalt: Moet dit onderwijs van Overheidswege en alzoo neutraal zijn, oftewel is er een vorm te vinden, die er toe leiden kan, om niet alleen de Nederlandsche taal, maar tegelijk de Nederlandsche, d. i. de Christelijke religie op Java ingang te doen vinden als grondslag voor de gewenschte cultuur. Dat het eenige moeite gekost heeft, om tot het zuiver stellen van deze vraag te geraken, en dat er zelfs eenig geharrewar aan de constateering van onze eenheid op dit punt voorafging, was het hoog gewicht van het probleem ten volle waard. Bij de oplossing van zoo ingewikkeld en diep ingrijpend probleem gaat schier altoos zekere pijnlijk aandoende spanning vooraf. Toch leert de uitkomst dat dit ten slotte zich vindt. Overweging tegen overweging opgewogen lost zich soms zoo verrassend in overeenstemming van uit hooger gezichtspunt op. De practijk doet welhaast haar rechten gelden, en noodzaakt de twistenden, om waar ze, uit bitteren zin, liefst zoover het kon uiteenliepen, toch weer, eer ze er zelven op bedacht zijn, tot elkander te naderen. Onvoorziene bijomstandigheden komen in zoo gunstig oogenblik zoo vaak te hulp, om een nog altoos hangend geschilpunt te vereffenen. En mag de leiding dan in vaardige handen berusten, dan zij het *finis coronat opus* in stil vertrouwen ingewacht.

Wel verre van het Kabinet te prikkelen, rust daarom veeleer op de mannen van Links, die practisch met ons accordeerden, evengoed als op de mannen van Rechts de onafwijsbare verplichting om, met het Kabinet in bond, aan het uiterst moeilijk probleem, waarvoor we ons geplaatst zien, de voor

Nederland en Java beide meest belovende oplossing te geven.

Voor den Minister van Koloniën zal het een eere en hooge zelfvoldoening zijn, zoo onder zijn bewind en leiding hiertoe het eenig goede spoor mag worden ingeslagen. De voorstanders der zending zullen in manschap en in gave offervaardig worden bevonden, om, zoodra de poorte hun voor deze nieuwe campagne ontsloten wordt, als trouwe wachters op hun post te staan. En beter nog dan door torpedovloot of gepantserd eskader zal ons gezag over Insulinde in het hart der inlandsche bevolking worden vastgezet, zoo de zoekende geest der Kartini's ten slotte den geest van Hem mag ontmoeten, die ook op Java èn hoogere èn lagere standen oproept ten eeuwigen leven.

En nu zoek ik, aan het eind van mijn pleidooi gekomen, ten tweeden male in mijn „*Pays en Vreê*" heil. Dat nu niemand ze nogmaals kome verstoren.

Doch wat hiervan ook zij, wat mijzelven aangaat, *Dixi ... et salvavi animam !*

BIJLAGEN

BIJLAGEN.

I.

De Driestar in de *Standaard*, waaraan ik de eerste bejegening dankte.

*** *Christelijke Koloniale Overheid.*

De Koloniale Memorie van Antwoord is in het praeciseeren van het Christelijk karakter der Overheid niet bijster gelukkig geweest. Het toegelichte standpunt is niet geheel het onze.

Toch wijte men dit niet aan den Minister. Hem kent men uit zijn verleden te goed, om niet te weten, hoe warm zijn hart voor de Christelijke belangen klopt. Doch zulk een stuk schrijft niet de Minister zelf. Dat doen goeddeels zijn ambtenaren voor hem, en hij revideert het. Zijn nu door die ambtenaren eenmaal uitdrukkingen en omschrijvingen gebezigd, die er even mee door kunnen, zonder juist ten volle zijn meening weer te geven, dan blijft er allicht iets staan, wat de Minister, ware het stuk door hem zelf gesteld, geheel anders zou geformuleerd hebben.

Hoofdzaak is, dat de Overheid in Indië als vertegenwoordigster van een Christenland in een afgodische of Mahomedaansche omgeving, bij allen eerbied voor en bij alle ontzien van anderer overtuiging, haar eigen Christelijk karakter noch ooit verloochent, noch zich schaamt. Ze moet verstaan, dat de kerstening van onze Koloniën niet alleen een godsdienstig, maar een nationaal belang is, omdat de gekerstende bevolking vanzelf onze bondgenoot is. Ze moet zich wachten om ooit, onder wat vorm ook, officieel aan eenige godsdienstige uiting van de niet-Christelijke bevolking deel te nemen. En ze moet, *volstrekt niet alleen uit maatschappelijk, maar wel ter dege ook uit religieus oogpunt, toonen, dat ze de Zending beschermt.*

Dat allervolstrekte gewetensvrijheid moet worden ontzien, spreekt vanzelf. Dit is juist Christelijk. Maar dat is niet genoeg. Ze moet

inzien, dat met name op de Buitenbezittingen die nog niet voor den Islam kozen, het den Islam vóór zijn met de kerstening, Staatsbelang is. En al kan ze nu niet zelve rechtstreeks de propaganda hiervoor voeren, toch kan en moet ze op velerlei wijze ook aan de bevolking doen blijken, dat de Christelijke Zending haar bondgenoote is. Zoo kan ze bijv. de Zending krachtig steunen, door bij voorkeur in streken waar de Zending werkt, met haar gezag zulke mannen te bekleeden, van wie ze weet, dat ze voor de Zending hart hebben. En ook kan ze niet alleen haar scholen, hospitalen en andere stichtingen steunen, maar ook zeer wel, zoodra er zich kleine groepen van gedoopten vormen, deze als inlandsche gemeenten erkennen, en als zoodanig bezoldiging aan haar dienaren toekennen.

Zeer stellig is voorzichtigheid vooral tegenover den Islam geboden, maar nimmer mogen we ons daarom op een neutraal, d.i. voor alle religie indifferent, standpunt plaatsen. De Islam ontvange alle vrijheid van beweging, die aan elken eeredienst toekomt, maar nooit mag het ontzien van den Islam zoover gaan, dat de Overheid niet voor haar Christelijk karakter ook tegenover den Islam zou durven uitkomen.

II.

Na afloop van het debat, waarin ik bejegend werd, gelijk ik aangaf, velde ik in de *Standaard* over de houding van den Minister dit alles bedekkende, alles vergoelijkende, warm-sympathieke oordeel:

*** *Koloniaal debat.*

We mogen den Minister van Koloniën gelukwenschen met de verdediging van zijn eerste begrooting. Hij stond voor een zware taak, daar hem slechts enkele maanden ter voorbereiding gegund waren, en hij begon zijn arbeid onder den min aangenamen indruk, dat de groote Pers hem onbekwaam achtte voor zijn taak.

Toch mag nu reeds geconstateerd, dat deze indruk is weggenomen. Thans vond hij waardeering, ten deele zelfs prijs, van diezelfde Pers, die eerst maar al te laatdunkend op hem neerzag. Daarbij was Idenburg te vervangen, gelijk de Minister zelf opmerkte, verre van kinderspel.

Nu kwam hem zeer zeker het feit te hulp, dat er ditmaal geen groot koloniaal debat is opgezet, en dat de Koloniale oppositie door het uitvallen van de H.H Van Kol en Van Deventer, merkelijk verzwakt was. Maar ook al brengt men dit in rekening, zoo blijft toch de algemeene indruk, dat de Minister gebleken is, zijn taak niet slechts *aan te durven*, maar ook *aan te kunnen*.

Een volgend jaar, als hij zich geheel in zijn Departement zal hebben ingewerkt, zal het scheepken uiteraard nog vlotter van stapel loopen; maar reeds nu was de inzet moedgevend.

Gelijk we van meet af te kennen gaven, bestond er geen de minste vrees, dat het Christelijk beginsel bij hem in het gedrang zou komen, al maakte een passage in de Memorie van Antwoord hier den indruk van. Zeer terecht merkte de Minister desaangaande op, dat hij in de Memorie alleen een aanval afweerde, en allerminst zijn geheele overtuiging op dit punt ten beste had gegeven.

Winst van dit incident blijft in elk geval, dat men van Liberale zijde thans applaus gaf aan een houding van de Regeering tegenover de Zending, die reeds op zichzelf verder ging, dan men dusver van Liberale zijde had toegegeven.

III.

Ons antirevolutionair standpunt vond nadere toelichting in de Driestar, betiteld: *Onze Vlag.* Ze was van dezen inhoud:

*** *De Vlag.*

In Indië gaat het om de vlag. De Regeering kan in Indië niet volstaan met de lading te helpen inbrengen, maar moet deze hulp verleenen met de vlag in top. De inlandsche bevolking moet weten, dat de Overheid, aan wier gezag ze onderworpen is, staat op Christelijk standpunt.

Reeds op zichzelf is dit noodig. De inlandsche bevolking toch zou geen eerbeid koesteren voor een Overheid zonder religie. Zulk een Overheid kent men in Azië nu niet, en heeft men er in vroeger eeuwen nooit gekend. Ook onze Indische Regeering moet daarom er openlijk voor uitkomen, dat de Christelijke religie *haar* religie is en dat de Zending voor die religie propaganda bedoelt van wat zij voorstaat.

Staat en Kerk blijven daarom elk op hun eigen terrein. Noch tot de prediking van het Evangelie, noch tot de propaganda door prediking is de Overheid geroepen of bevoegd. Hiermee toch zou zij zich vergrijpen aan wat der Kerke is. De Overheid kan alleen eeren, steunen, beschermen wat de Kerken doen, en heeft dit op zulk een wijze te doen, dat de conscientie- en religierechten van hen onder wie de propaganda uitgaat, stipt geëerbiedigd worden.

Maar wat de bevolking weten moet en merken moet, is dat ook de Regeering zelve het houdt met de religie die door deze Zending zich aankondigt. De Overheid mag daarom niet zeggen, als de Zending iets *sociaals* doet, wil ik dit sociale wel steunen, al gaat 't met propaganda gepaard; maar die steun moet te liever verleend worden, omdat

hierin de sympathie van het Gouvernement voor de Zending kan uitkomen. Maakt een deel der inlandsche bevolking zich van haar omgeving los, en laat ze zich doopen, dan moet de Regeering dit deel beschermen en als Kerk te hulp komen. En opdat de sympathie van het Gouvernement voor het Christendom duidelijk uitkome, moet deze ook spreken in de ambtenaren van het Gouvernement, die op het Zendingsterrein met gezag zijn bekleed. De Heer Idenburg dacht er niet anders over, en men doet aan de eere van dezen Staatsman te kort, zoo men het voorstelt, alsof hij ten deze op het liberaal-neutrale standpunt positie had genomen. Idenburg heeft nooit de vlag naar omlaag gehaald. Z. i. was de Regeering er niet mee van af, zoo ze ter sluiks en onder de hand aan de Zending wat toestopte, maar moet zij de Zending openlijk haar *eerbied* betoonen.

Aarzelt de Regeering ten deze, zoo zal de Islam almeer op al onze Buitenbezittingen beslag leggen. Durft ze daarentegen de eer van de vlag aan, dan bestaat er gegronde hoop, dat veel van deze nu nog heidensche streken gekerstend zullen worden, en daarmee vanzelf bondgenoot zullen blijven van het Nederlandsch Gezag.

IV.

De rede van 20 November 1911, waarin ik mij critiek op Dr. Snouck Hurgronje's advies veroorloofde, luidde aldus:

„Mijnheer de Voorzitter! Ik zal, waar de tijd ons kort is toegemeten, mij slechts een kort woord veroorloven over het jongste geschrift van Prof. Dr. Snouck Hurgronje, aan wiens woord waarde moet worden toegekend, niet alleen om zijn eminente kundigheden, maar ook omdat hij de officieele adviseur is voor Nederlandsch-Indische aangelegenheden bij het Ministerie van Koloniën. Maar ik mag niet ontveinzen, dat ik dit geschrift van Prof. Snouck Hurgronje beschouw als niet zonder gevaar voor onze koloniale politiek, ook hier in de Kamer.

Wij hebben op koloniaal gebied allengs bereikt het zeer gelukkige standpunt, dat er geen anti-these, geen verschil van beginsel op dit gebied bijna meer bestond en wij bijna allen samenwerkten in dezelfde richting, die Prof. Snouck Hurgronje noemt de ethisch-koloniale. Dit gelukkige standpunt is bereikt na een zeer lange, en ik mag ook wel zeggen, bange worsteling met het conservatisme. Dit conservatisme had altoos hier de stelling voorgestaan, dat Indië was een bezit, een eigendom van Nederland, waar wij dus het recht bezaten om te exploiteeren, nu wel niet meer op zulke wijze als vroeger, zóó dat de Compagnie alleen daarvan profijt zou hebben, maar ook de Nederlandsche Staat daarvan de voordeelen zou genieten door het cultuurstelsel en de batig-slot-politiek die daarvan het uitvloeisel was.

Daarmede ging altoos gepaard een zeer onaangename houding tegenover de zending, die door de ambtenaren werd beperkt in haar terrein. Men kon altijd zien, dat de Regeering in Nederlandsch-Indië eigenlijk veel meer sympathie gevoelde voor de Mohammedanen dan voor de missionarissen die aldaar optraden.

De strijd daartegen gevoerd, is uitgegaan, deels van anti-revolutionnaire, deels van liberale zijde, en door de onmiddellijke samenwerking van die beide elementen is het conservatisme er door ondergegaan, geheel uit de koloniale politiek teruggedrongen en zijn wij geraakt in een toestand, waarbij wij niet meer de exploitatie, maar de materieele en geestelijke exploratie van Indië hebben gekregen, het landrentestelsel hebben verdedigd en tevens het standpunt, dat wij onze cultuur naar Indië moesten trachten over te brengen. Daar ging vanzelf mede gepaard het feit, dat men van liberale zijde van dit oogenblik af de zending niet zonder zekere toegevendheid heeft beschouwd — ik zal niet zeggen heeft aangewakkerd — maar in elk geval de groote beteekenis van de zending voor Indië erkend heeft. Die geest is van lieverlede gelukkig doorgedrongen in Indië, ook bij de ambtenaren, en de verhouding tusschen de ambtenaren en de missionnarissen is geheel anders geworden en er is een gelukkige toestand ontstaan.

Nu mag ik niet ontveinzen, dat ik inderdaad bevreesd ben, dat dit geschrift van den heer Snouck Hurgronje een spaak in het wiel zal steken en weder een strijd in het leven zal roepen, die langzamerhand een zeer ernstig en ten slotte een zeer bitter karakter zou kunnen aannemen. Daarom vooroorloof ik mij er een enkel woord over te zeggen, ook omdat ik nu reeds in liberale organen gelezen heb, dat onze tegenwoordige Minister van Koloniën de stemmen, tegen dit geschrift opgegaan, wel tot zwijgen zou brengen, evenals hij twee jaar geleden door een minder gelukkige uitdrukking, die hem ontvallen was, aanleiding er toe gegeven heeft om de meening ingang te doen vinden, dat hij zich bij het punt in quaestie geschaard had aan de zijde van de liberalen, en optreedt tegen zijn eigen geestverwanten en tegen die politieke richting, die steeds door hem was voorgestaan. Ook met het oog daarop is het niet van belang ontbloot, iets over deze quaestie te zeggen om daardoor tot meer klaarheid te komen.

Ik stel op den voorgrond, dat het geschrift van den heer Snouck Hurgronje, evenals alles op dit gebied van dien schrijver, met groote kalmte en waardigheid is geschreven en wat zijn beschouwingen omtrent Indische toestanden betreft, op aller waardeering recht heeft. Men weet, dat onder de oriëntalisten, vooral onder de oriëntalisten in Engelsch-Indië, in den laatsten tijd meer en meer stemmen zijn opgegaan om het Islamisme zóó op te hemelen, dat alle beschuldigingen, die de historie daaromtrent inbracht, alsof de Islam niet door geestelijke motieven, maar door wapengeweld zijn invloed had zoeken uit te breiden, ter zijde worden gesteld. Men heeft getracht de meening ingang te doen vinden, dat de strijd voor den Islam niet is geweest een strijd van gezag, maar een strijd van beginselen.

Nu heeft Dr. Snouck Hurgronje in zijn geschrift naar waarheid aan-

getoond, dat dit onjuist gezien was, dat de historie aantoont, dat het Islamisme door wapengeweld de positie heeft verkregen die het inneemt. Insgelijks heeft hij in de richting van den geer Bogaardt erkend, dat het Islamisme in Indië volstrekt niet heeft die beteekenis van heerschappij over de bevolking, die het heeft in Klein-Azië. Hij heeft erkend en toegegeven, dat wel degelijk de mogelijkheid bestaat om beter dan elders den geest van de bevolking aan de overmacht van het Islamisme, misschien langzamerhand te onttrekken. Ook is hij niet tegenover de zending hoonend, maar waardeerend opgetreden. Hetgeen hij wil is associatie van Oostersche en Westersche elementen door de zending.

Ik moet zeggen, dat ik mij geheel vereenig met zijn overtuiging, dat het niet aangaat, op welke wijze dan ook, van de Regeering te vragen, dat zij eenigermate met geweld zou optreden in deze teedere quaestie en dat alleen overtuiging op overtuiging mag werken; dat alleen de geestelijke factor de zaak hier mag beslissen.

Dit alles waardeer ik ten hoogste, in bijna alles ga ik hierin met hem mede. Maar nu komt hij ten slotte met zijn voorstel om de associatie van de Oostersche en van de Westersche maatschappijen tot stand te brengen door onderwijs en opvoeding, en wel zóó, dat èn bij onderwijs èn bij opvoeding elke religieuze factor worde ter zijde gesteld en dat beide uitsluitend worde gegeven op neutraal terrein. Daarvan stelt hij zich voor, dat van lieverlede althans de Javaansche bevolking eigenlijk zou worden gemetamorphoseerd in een Nederlandsche bevolking, dat tusschen die gemetamorphoseerde en de oorspronkelijke Nederlanders een groote eenstemmigheid en sympathie zal ontwaken, en dat het gevolg daarvan zal zijn, dat wij zullen verkrijgen één groot Nederlandsch rijk van 40 millioen zielen, waarvan 34 millioen daar en 6 millioen hier, verdeeld in een Oostelijk deel en in een Westelijk deel, waardoor onze natie een machtige Staat in Europa zal worden.

Tegen dit laatste gaat mijn bedenking. De Regeering heeft zeer te recht gemeend niet alleen de opleiding van de priaji's, de kinderen van de hoogere standen, op zich te moeten nemen, doch ook de zorg voor de lagere bevolking.

De desascholen die de Regeering bezig is op groote schaal op te richten, representeeren een element, dat ik van harte toejuich. Op dit element intusschen legt Dr. Snouck Hurgronje bijna geen nadruk; hij wil bijna alles hebben van de hoogere cultuur, die onze Regeering door onze scholen zou moeten mededeelen aan de hoogere klassen van de Javaansche bevolking. Dit nu is iets waartegen ik met allen ernst opkom. Wij mogen van de Nederlandsche Regeering niet vragen alleen te zorgen voor de Javaansche aristocratie. De Nederlandsche Regeering heeft gelijkelijk te zorgen voor de behoeften, de verlangens en begeerten zoowel van de hoogere als van de lagere klassen van de bevolking op Java.

Doch als Dr. Snouck Hurgronje dit wil doen langs den weg van de neutraliteit, dan meen ik te mogen opmerken, dat het begrip van neutraliteit op paedagogisch gebied niet toelaatbaar is, niet kan worden toegelaten. Het woord „neutraliteit" heeft tweeërlei beteekenis: een negatieve en een positieve. Het kan hebben een negatieve beteekenis

wanneer het geldt een onderwijs, dat niet staat onder den stempel noch van den Islam, noch van een van de Christelijke godsdiensten. Dan is het een zuiver negatief begrip. Doch wanneer ik dit op paedagogisch gebied breng en zeg: ik ga onderwijs geven, dan spreekt het vanzelf, dat het dan een positieve beteekenis verkrijgt. Men heeft wel eens in onzen grooten schoolstrijd hier te lande het denkbeeld geopperd, dat onderwijs alleen was het onderricht in lezen, schrijven en rekenen, maar ik geloof niet, dat wij meer op dit standpunt staan, dat eenig paedagoog hier te lande of in Indië zou meenen, dat dit nu werkelijk was onderwijs en opvoeding. Neen, wanneer wij op paedagogisch terrein komen, kan het niet anders of wij moeten iets geven, wat de geestesrichting, de levensbeschouwing, de zedelijke opvattingen van de kinderen, aan onze zorgen toevertrouwd, min of meer leidt, en dan is neutraal volstrekt niet meer een onpartijdig begrip, maar dan beteekent neutraal niets anders dan niet-Christelijk, niet-Islamietisch, niet-Roomsch, niet-Protestansch, niet-Gereformeerd, neen, dan beteekent het modern. Dan komt men bij zijn levensbeschouwing, dat bij velen buiten alle religie omgaat, uit op de richting om op allerlei gebied de geesten te leiden in een bepaald vooruit vaststaande lijn. Dan is dit niet neutraal, maar het tegendeel van neutraal; dan wordt het opzettelijk en bedoeld het leiden van de jeugdige bevolking in een bepaalde richting, die men voor zich zelven voor de ware houdt, in een richting, die niet is een kerkelijke richting, ook geen richting, zooals bij den Islam, waar men niet van een Kerk kan spreken, maar toch wel degelijk een richting, die psychologisch het geheele geestelijk leven van de volksjeugd beheerscht. Dit mag dus niet een naam van neutraal hebben, maar zal niets anders worden dan een overbrengen van de modernistische wereldbeschouwing op de scholen van de volksjeugd in Indië.

En gaat het nu aan, waar dit valsche begrip van neutraliteit zelfs in onze kringen in ons land bijna geheel verlaten is, waar men gelukkig mag zeggen, dat zelfs de materialistische opvatting der opvoeding, die hier een kwart eeuw geheerscht heeft, langzamerhand meer zoek raakt en waar in alle kringen meer vraag naar een zeker religieus motief begint op te komen, zelfs bij mannen en vrouwen, die vroeger in de verste verte daaraan niet dachten, gaat het nu aan, dat men dan van uit dit land aan de volksopvoeding in Indië zal zoeken te geven een richting, die opzettelijk werd gesloten buiten alle confessie en religie en omgekeerd werd geleid in de modernistische richting, voor zoover die er een eigen wereldbeschouwing op nahoudt, en die men bij de bevolking tracht te brengen.

Als ik één punt mag noemen: voor Indië, niet voor hier, komt dan dadelijk aan de orde de quaestie van de polygamie; en nu vraag ik of men zou kunnen zeggen, dat onze Regeering zich tusschen polygamie en monogamie zal moeten stellen op onzijdig terrein en geen partij zal moeten kiezen.

Ik zou dit voorbeeld met meerdere kunnen aanvullen, maar ik meen genoegzaam aangetoond te hebben, dat op paedagogisch terrein het neutraliteitsbegrip niet admissibel is.

Ik meen hier nog te mogen bijvoegen, dat dit alles veel sterker geldt in een Oostersche omgeving als van onzen Archipel. Het Oosten is eenmaal geheel anders dan het Westen. Wij Westerlingen zijn op religieus gebied verreweg de minderen van de Oosterlingen. Wij Westerlingen zijn experimenteel en intellectualistisch aangelegd, maar volstrekt niet, wat men kan zeggen, religieus van eigen aanleg. Er is dan ook uit Europa niet één wereldgodsdienst opgekomen en de godsdienst, die nu in de meeste Staten van Europa de heerschende is, de Christelijke, is niet uit het Westen zelf ontstaan, maar is van het Oosten naar het Westen overgebracht.

Wij moeten dus, wanneer wij deze quaestie bespreken, altijd voor oogen houden, dat wij in de Oosterlingen op religieus gebied met onze meerderen te doen hebben en dat wij, vergeleken met de Oosterlingen, verreweg de minderen zijn.

Alle groote wereldgodsdiensten zijn uit Azië opgekomen, maar ook staat vast, dat er niet één cultuur opgekomen is in Azië, of zij heeft altijd een religieuze opvatting tot grondslag gehad.

Waar nu dit zoo is, vraag ik mij af, wat zou dan de uitkomst wezen, wanneer wij den weg opgaan door den heer Snouck Hurgronje aangewezen? Mij dunkt, het antwoord zal dan moeten zijn: dan zal de uitkomst deze wezen, dat, gelijk hij meent, de Javaan van den Islam zal losweeken. Of dit nu zoo gereedelijk zal gaan als hij meent, betwijfel ik, maar hij kent Indië beter dan ik en ik neem dus aan dat het mogelijk is, dat de Javaansche bevolking zal worden losgeweekt van den Islam.

Ik kan mij voor mij zelf niet ontveinzen — ik heb geheel Islamietische landen bezocht — dat ik het gevoel heb, dat bij slot van rekening zij die eenmaal Mohammedaan zijn geworden en de belijdenis van Allah en Mohammed hebben beleden, die de opinie hebben gekregen dat zij behooren tot de superieure menschen die door Allah zijn uitverkoren om zijn heerschappij hier uit te oefenen, daar niet gemakkelijk van af gaan. Men ziet dat de Jong-Turken die in Parijs zijn opgevoed en halve Franschen en cultuurmenschen zijn geworden, in hun land teruggekomen, weer door en door Turken zijn geworden, wanneer het er op aankomt voor Mohammed te staan. Wat men hier in het land heeft, dat een Christen het lijdelijk kan aanzien hoe de Christus gesmaad wordt, dat kan nooit in de Islamietische landen ten aanzien van Mohammed voorkomen, ook niet waar het onverschilligen betreft.

Het gevolg van een dergelijk optreden betreffende de opleiding van kinderen van den Javaanschen adel op scholen van het Gouvernement zou geen ander zijn, dan dat een klein deel tot de vrijdenkerij oversloeg.

Nu heb ik die vrijdenkerij in Algiers, Tunis, Marokko, Egypte en Klein-Azië gezien, en weet hoe daarover geoordeeld wordt; in de vrijdenkers daar ziet men niet anders dan de vlegelachtige elementen van de bevolking, die door iedereen worden nagewezen en uitgejouwd zooals ook geminacht worden de Islamieten van oorsprong, die, als er Christenen bij zijn, ten nadeele van Mohammed en Allah spreken. Dit zullen er intusschen maar enkelen zijn, doch de overgroote meerder-

heid zal, wanneer de Islam wordt toegelaten, niet worden vrijdenker en niet worden wat hier is modernist, of wat men noemt, cultuuraanbidder, maar terugzinken tot het Hindoeïsme. Men moet niet vergeten, dat tegenwoordig de zoogenaamde theosophie, die niet anders is dan een weder teruggaan tot ideeën die in Indië jaren lang hebben geheerscht en nog heerschen, niet alleen in Amerika, maar ook in ons land, zij het ook in kleiner kring, veld wint, vooral in onze Oost, waar men nog de nawerking van het Hindoeïsme in zijn belijdenis heeft, gedurig opleeft. Dan zouden wij dus dit hebben, dat onze Regeering zou medewerken om de menschen van den Islam af te brengen en terug te werpen in het Heidendom.

Nu moet ik zeggen, hoe weinig liefde ik voor den Islam heb, als men mij vraagt, wat is beter: de bevolking in de armen van het Heidendom te werpen of haar den Islam te laten, dan zeg ik: liever den Islam.

Daar ik geen van beide mag, begrijp ik, dat men vragen zal wat de Regeering dan moet doen? Dan antwoord ik, dat men in Indië moet toepassen den regel dien wij hier zullen moeten toepassen, namelijk, dat het bijzonder onderwijs regel moet zijn en het Gouvernements-onderwijs niet anders dan aanvulling.

Moet het onderwijs op breede schaal uitgebreid onder alle klassen van de Javaansche bevolking, dan kan de Regeering zelf geen religieuze elementen aan de bevolking doceeren. Dit zou zij misschien kunnen doen, zoo alle Nederlanders op Christelijk gebied van één opinie waren, maar dat is het geval niet, en bij het groote verschil, dat bestaat tusschen den een en den ander, zou het voor het Gouvernement absoluut onmogelijk zijn een religieus element in het onderwijs te brengen.

Waar de Regeering dit niet kan doen, moet zij mijns inziens het particulier onderwijs in Indië tot regel maken, en wel zoo, dat zij hetgeen op de desascholen moet geschieden, geheel moet overlaten aan het desabestuur, en dat zij wat de hoogere scholen betreft, niets anders op zich neemt dan het recht van diplomeeren van onderwijzers, het recht van het inspectie en contrôle, het recht van het vaststellen van den rooster der vakken, die onderwezen zullen worden, en ten slotte dat zij subsidieert, niet op de wijze, op den kalen voet, waarop dit tot dusverre is geschied, maar bij voorbeeld voor $^4/_5$ van het bedrag der totale kosten. Dit kan haar financieel nooit ten nadeele komen, want de $^5/_5$, die de Regeering voor eigen scholen moet betalen, is altijd meer dan het $^4/_5$ der kosten van een particuliere school.

Wanneer de Regeering dit doet, zullen er drieërlei soort scholen onstaan, die noodig zijn voor de jeugd van de hooger geplaatsten in Indië. Dit zullen zijn eendeels de scholen tot welker oprichting de inlander zelf moet overgaan, vervolgens de missionaire scholen, en in de derde plaats — en ik voeg er dit gaarne bij — die het modernisme van uit Nederland daar zal willen vestigen, meenende daarmede de Javaansche bevolking gelukkig te zullen maken door ze te winnen voor het modernisme. Dit moet de Regeering volkomen vrij laten. Aan de besturen van die scholen moet ook geheel worden overgelaten, of men

er de religie wil binnen halen, ja dan neen; daarmede heeft de Regeering niets te maken. Wil zulk een bestuur scholen oprichten, geheel neutraal, dan wordt het een modernistische school; dit moet het bestuur weten. Zijn er missionaire elementen die een Christelijke school willen oprichten, dan moeten ook zij dit kunnen doen; en willen inlanders Islamietische scholen oprichten, dan moet dit ook kunnen geschieden. Geen Regeering moet daar tusschenbeide treden of daarbij belemmerend optreden. Het eenige wat de Regeering eischen kan is, dat op de school niet tegen de wetten en de orde, gelijk zij deze heeft vastgesteld, wordt ingegaan, bij voorbeeld door het prediken van den heiligen oorlog.

Dit is hetzelfde wat hier geldt. Ook hier mag op een particuliere school niet gepredikt worden tegen de wetten en tegen de orde van het land.

Wanneer wij dien weg opgaan blijft de strijd, die nu weder dreigt te ontbranden, verre, dan blijft ieders vrijheid geërbiedigd, dan wordt geen geweld gepleegd, maar volgt ieder zijn overtuiging, en het einde zal zijn, dat de Javaansche bevolking in haar verschillende deelen in zich opneemt die elementen van cultuur, die zij noodig heeft, en niet, gelijk, dunkt mij, de heer Snouck Hurgronje zich dit te veel indenkt op Westersche wijze, maar als een zaad in Oosterschen bodem gezaaid en opgegroeid in een Oostersch klimaat, op zulk een wijze, dat het zich vertoont in eigen tint en vorm. Christendom en Islam kunnen daarop beide invloed oefenen, en die beide zullen moeten concurreeren om te zien, wat de toekomst zal zijn".

Ik resumeerde den inhoud dezer rede op 19 December aldus:

Uit deze rede mag geconstateerd, 1o. dat zij strekte, om verzet aan te teekenen tegen de bedoeling van Dr. Snouck Hurgronje's vlugschrift; 2o. om te betoogen, dat het Gouvernement zelf geen Christelijk onderwijs geven kan, en hier dus niet op viel aan te dringen; 3o. dat juist deswege de inrichting van het onderwijs behoorde uit te gaan van Groen's aloude stelling; en 4o. dat de Javaansche ouders recht hadden op even besliste eerbiediging van hun paedagogische overtuiging in betrekking tot hun kinderen, als Christenouders hier te lande.

V.

In mijne rede van 6 December nam ik het, blijkens het hier volgend eerste punt, warm voor het Kabinet op.

Ten eerste inzake de Opening van 1911, en wel aan het adres van Mr. Drucker.

Te kennen gevende dat hij met de houding van het Kabinet niet akkoord ging, heeft de geachte afgevaardigde een poging gewaagd om de anti-revolutionnaire partij aan zijn zijde te krijgen en gewezen op een verklaring, voorkomende in een anti-revolutionnair orgaan, *De Standaard,* waarin van de Openingsrede gesproken werd in dezen zin, dat er niets in stond dan een reeks gemeenplaatsen met enkele kleine beloften, waar dit jaar toch niets van komt.

Hij vond dit zoozeer hem te pas komend, dat hij zelfs opmerkte: ik zou het niet zoo kras hebben durven zeggen.

Daar werd dus de meening geuit alsof hetgeen uit *De Standaard* werd voorgelezen, moest strekken om het Kabinet te declineeren. Om te weten of dit waar is dan wel niet, had men moeten nagaan, en ook de geachte afgevaardigde had dit moeten doen, wat na de Openingsrede daarover in datzelfde orgaan gezegd was, en wat zou men dan gevonden hebben? Dat van die Openingsrede in dat orgaan gezegd is het volgende:

„Verrassingen bracht ons de rede, waarmede heden de zitting der Staten-Generaal is geopend, niet. Terecht is zelfs geen poging gewaagd, om het korte Staatsstuk op te smukken of interessant te maken. Wat we ditmaal te beluisteren kregen, was een kort, nuchter, oprecht en zaakrijk woord.

Dit moest en kon niet anders.

Het Kabinet heeft in 1911 zijn eertijds gedane beloften ingelost. De groote ontwerpen van wet liggen ter tafel. Het debat daarover staat te beginnen. Elk woord daarover zou daarom op dit oogenblik te veel zijn geweest."

Men ziet daaruit, dat het oordeel van dat anti-revolutionnair orgaan over de Openingsrede in plaats van ongunstig, juist zeer gunstig was en alzoo de geachte afgevaardigde niet het recht had zich op die uitdrukking te beroepen, als bleek daaruit dat wij naast hem gingen staan om het Kabinet te belagen.

Ten tweede inzake het niet-openen der Staten-Generaal door H. M. de Koningin.

De vraag, of de Minister van Binnenlandsche Zaken al dan niet verantwoordelijk is voor de wijze waarop ditmaal de Staten-Generaal geopend zijn, heeft van onderscheiden zijden een onderwerp van bespreking uitgemaakt. En hoewel ik mij in hoofdzaak kan vereenigen met het gesprokene door den geachten afgevaardigde uit Amsterdam VI, zoo meen ik toch, wat het anti-revolutionnaire standpunt betreft, mijnerzijds iets te moeten zeggen.

Van anti-revolutionnaire zijde is steeds geoordeeld, dat, zoodra de critiek aan het woord kwam, de drager van de Kroon achter het lichtscherm verdween, en niets voor het voetlicht stond dan de Minister, en dat de Minister voor alles aansprakelijk was wat hij gedaan of wat hij gelaten had. Welnu, wanneer die Minister zich nu liet verlokken om bij zijn verdediging ook maar één syllabe mede

te deelen van hetgeen tusschen hem en den drager van de Kroon was voorgevallen, zou hij, dunkt mij, daarmee toonen geen juist inzicht te hebben in de positie die hem tegenover den Kroondrager voegt.

Maar volgt daar nu uit, dat er geen geval denkbaar is waarin de drager van de Kroon zelf kiest, zelf beslist, en aan den Minister geen andere uitweg blijft dan om, indien hij zich daarmee niet kan vereenigen zijn ontslag aan te bieden?

Laat mij wijzen op een gansch ander geval, veel interessanter. Er is reeds in één der bladen gewezen op de vraag of, waar de Kroondrager bij de aanvaarding van zijn Koninklijke betrekking den eed of belofte moet afleggen, het dan niet aan hem staat welke van die twee hij kiezen wil. Maar ik zal wijzen op een nog veel gewichtiger, op een veel ernstiger geval.

Gesteld dat een Kroondrager optreedt die nog ongehuwd is. Nu is het natuurlijk voor de dynastie en voor het land een zaak van het hoogste gewicht, dat de Kroondrager niet ongehuwd blijve; dat de mogelijkheid worde gecreeëerd, dat de dynastie zich voortzette. Maar zou men nu werkelijk bedoelen, dat, wanneer er een drager van de Kroon was die zeide: ik huw niet — de Minister dan zou moeten zeggen: dan bied ik mijn ontslag aan?

Ik wil wijzen op een tweede voorbeeld. Gesteld er is een drager van de Kroon, die, om welke reden dan ook, in het officie verder geen smaak heeft en zegt: ik wil afstand doen van de Kroon; ook natuurlijk een zaak van het alleruiterste gewicht. Zal dan ook in dat geval de Minister moeten optreden om dit den Kroondrager te verbieden en te zeggen: als gij dat doet, bied ik mijn ontslag aan? Dat zijn metterdaad voorstellingen die tot niets anders leiden — de heer Van Houten heeft eens gesproken van de Kroon als ornament van het Staatsgebouw — dan dat men den drager van de Kroon zou maken tot een constitutioneele wajangpop. En ik geloof, dat het inderdaad niet zou getuigen van eerbied voor den persoon van den Kroondrager, als men hem in de dingen waarin de persoonlijkheid spreekt, ging stellen onder de tuteele, onder de curateele van den Minister.

Ten derde en vierde inzake het Onderwijs.

Een verdere opmerking van Mr. Drucker geldt het onderwijs.

Dit Kabinet had niet gedaan aan onderwijs, en daarbij werd gewezen op het Kabinet-Roëll en op het Kabinet-Pierson, om aan te geven, hoe die Kabinetten waren, die een niet te groot program hadden genomen, maar dan ook dat programma stipt en strikt hadden uitgevoerd. Het is zoo. Nu heb ik wat het onderwijs betreft nooit verborgen, dat ook ik tegen het beleid van dit Kabinet wel eens bedenkingen heb. Ik heb een vorig maal aangedrongen op het in het leven roepen van een Departement van Onderwijs en dat werd met kort gebaar afgewimpeld. Er is sprake geweest van het Unie-rapport. Dat moest eerst bekeken worden, in het daaropvolgende jaar moest het worden overwogen; in

het daaropvolgende jaar moest het worden overdacht en op het laatst hoort men er niet meer van.

Ik heb over het bouwwetje meer dan eens gezegd, dat dat wetje, zooals het daar ligt, ons niet anders brengt dan een ernstige teleurstelling.

En nu is er tot mijn verbazing op het gebied van onderwijs een nieuwe grief opgekomen. In de theologische faculteit van Leiden wordt nu voorgesteld een nieuwen hoogleeraar aan te stellen, n.l. een zesden. De Minister verklaart daarbij den stelregel te willen volgen van slechts aan één Universiteit elke faculteit volledig te willen organiseeren, maar nu zou toch een gewoon lid van de Kamer, ja een gewoon burger, die er buiten staat, als er twee Universiteiten zijn, de een met slechts 80 studenten, dat is die te Leiden, en de ander met 180, die te Utrecht, zeggen: dan kies ik daarvoor de Utrechtsche. Maar neen, nu kiest de Minister van Binnenlandsche Zaken daarvoor niet de Utrechtsche, niet de Groningsche, maar de Leidsche Universiteit, die, zooals ik zeide, slechts 80 studenten in de theologische faculteit heeft.

Ik zal op dit punt nader terugkomen en het hier dus niet verder uitwerken, maar ik geef het alleen aan, om te doen zien, dat ik wel degelijk bedenkingen tegen het onderwijsbeleid van dit Kabinet heb. Maar als de geachte afgevaardigde uit Groningen den eisch stelt, dat dit Kabinet de onderwijsquaestie onder de groote quaesties van zijn programma had moeten opnemen, dan moet ik mij toch veroorloven te vragen of dat een billijke eisch is. Dit Kabinet is opgetreden volstrekt niet in het gestarnte van het onderwijs, maar in het gestarnte van het sociale vraagstuk en anders niet. Wat is nu het ongeluk geweest? Dit, dat nu bij de sociale quaestie komt de militaire quaestie door iets dat ik mij altijd veroorloofd heb als een fout te qualificeeren, n.l. dat op de militaire quaestie een crisis is uitgelokt. Ik herhaal dat nogmaals, ook ter waarschuwing voor de toekomst, omdat nu weer van achteren blijkt hoe dit zich wreekt en hoe men daardoor altijd het blok aan het been houdt.

Maar wanneer men nu van de overzijde zich daarop zou willen beroepen, dan zeg ik: ik kaats den bal terug, mijne heeren! Wanneer gij van de overzijde dat zegt, dan merk ik op, dat, ook al was de crisis niet daarop gevallen, de militaire quaestie toch voor rekening van dit Kabinet zou hebben gelegen, dit Kabinet zich er toch niet aan had kunnen onttrekken. En waarom niet? Omdat juist de Kabinetten van links bijna altoos de militaire quaestie verwaarloosd hebben. En nu weet ik wel, dat het Kabinet-Pierson ons een herziening van de Militiewet heeft gegeven, maar men houde mij de opmerking ten goede, dat, toen dat wetsontwerp was aangenomen, de invoering er van voor rekening kwam van een rechtsch Kabinet met al de kostenverhooging die uit die wet voortvloeide, en dat het Kabinet-Pierson ons het leger weerloos heeft overgeleverd met een oud veldgeschut, waarmede eenvoudig geen verdediging mogelijk was en geen strijd kon worden aanvaard.

Daardoor is het gekomen, dat niet eens, maar herhaaldelijk juist

rechtsche Kabinetten voor zoo groote uitgaven op militair gebied zijn komen te staan. En hoe dan ook, de militaire quaestie en de sociale quaestie zijn de twee quaestiën waarvoor het tegenwoordig Kabinet kwam te zitten. En nu heeft het mij genoegen gedaan, dat de geachte afgevaardigde uit Groningen aan de intellectueele bekwaamheid van dit Kabinet hulde heeft gebracht, want metterdaad, indien het niet een Kabinet was geweest, samengesteld uit zoo knappe personen, uit mannen van zulk een ijver in het werken, uit zulke uitnemende sprekers, die glad en vlot hun gedachten hier weten uit te drukken, en wanneer dit Kabinet niet ook in zijn jongste metamorphose nogmaals was versterkt, dan was het onmogelijk geweest die beide quaestiën zoo ver te brengen als zij reeds gebracht zijn.

Ten vijfde en zesde inzake het stempel van *Conservatief*, dat men op het Kabinet had gedrukt.

Nu heeft in het verband daarmede zeer mijn aandacht getrokken, dat men van alle kanten aanvalt op den Minister van Landbouw. En waarom? De presentie van den Minister van Landbouw en de door hem ingediende wetsontwerpen stooten op eenmaal omver elk vermoeden en elke beschuldiging *alsof hier zou zitten een conservatief Kabinet.* Nu schijnt het intusschen, dat men gaarne die qualificatie van conservatief toch aan dit Kabinet zou willen opdrukken en vandaar versta ik het dan ook, dat men zoo gaarne zag, dat de Minister van Landbouw gewipt kon worden en dat er een conservatief man in zijn plaats zou komen te zitten, dan eerst zou de strijd tegen dit Kabinet gemakkelijk zijn.

Zoover is het intusschen nog niet. Hij blijft de zondebok van links, maar daarom juist de man, wiens presentie in het Kabinet door rechts op hoogen prijs wordt gesteld. Hij is en het Kabinet in en met hem in zake de sociale quaestie mij sympathiek, niet alleen omdat met zooveel kracht is doorgezet wat men te doen had, maar ook en niet minder, omdat hij daarbij steeds ging in de lijn die van deze zijde altijd op den voorgrond is gesteld, n.l. de sociale quaestie niet enkel een materieel vraagstuk, een vraag van het geld, maar ook een ethische. En waar nu dit Kabinet niet alleen met verschillende verzekeringsontwerpen gekomen is, maar ook de zoogenaamde zedelijkheidswet heeft ingediend en er door heeft weten te krijgen, meen ik, dat het heeft beantwoord aan de beide qualiteiten, die wij steeds hebben gemeend, dat er aan moesten worden gesteld.

Ten zevende inzake het *Staatssocialisme.*

En in de derde plaats is het Kabinet *ons niet minder sympathiek* — en daarbij moet ik iets langer stilstaan — omdat het zoo min het stroomwater van het Staatssocialisme is ingegaan als het bevangen is door het Manchester egoïsme. Men heeft de beschuldiging, dat de ont-

werpen, door dit Kabinet ingediend, een Staatssocialistisch karakter dragen, niet alleen tegen het Kabinet, maar ook tegen de anti-revolutionnaire partij van meer dan één zijde uitgespeeld. En daarom is het noodzakelijk kortelijk even te constateeren, waarom die beschuldiging ten eenenmale valsch is.

Mijnheer de Voorzitter! Bismarck heeft ongetwijfeld destijds zijn sociale wetten er door gedreven krachtens Staatssocialistische motieven, maar wanneer er nu ook in ons land of elders ontwerpen, die formeel bijna daarmede gelijk loopen, worden ingediend, dan moet men vragen: met welk motief is dat hier geschied? Bij voorbeeld, iemand kan ontzet zijn van het beheer van zijn goederen, zoodat hij zijn eigen boeken niet meer kan inzien, wanneer hij onder curateele gesteld is. Dan is dat dwang. Maar men kan ook hebben een kranke, die zelf een dokter roept en als dan die dokter tegen hem zegt: zit u nu als je blieft niet in de boeken, want dan loopt het mis, en de patiënt dan om den noodstand waarin hij verkeert, van zijn krankheid, dien dokter gehoorzaamt en diens raad opvolgt, dan heeft men in het een iets normaals, maar in het andere een exceptie, een exceptie van noodstand. En wanneer men nu vraagt: is het Staatssocialisme werkelijk bedoeld om alleen in werking te treden bij noodstand, dan zeg ik: neen, Mijnheer de Voorzitter! Wanneer men, om maar één man te noemen, want het is beter zich aan één te houden, neemt Adolf Wagner, en men vraagt: wat heeft die over het Staatssocialisme verklaard, dan vindt men, dat hij zeer stellig heeft uitgesproken, bijna in gelijken zin als Marx, dat daar heerscht een wet, waaraan geen ontkomen is, die moet gehoorzaamd worden, of gij wilt of niet, omdat de omstandigheden er toe leiden, en dat het gevolg van het gehoorzamen aan die wet is, dat al meer de Staatsbemoeiing zich uitbreidt, ten slotte alles opslorpt en zelfs de communeele werkzaamheid ten deele vernietigt.

Mijnheer de Voorzitter! Om het hooge gewicht van de zaak zal ik mij veroorlooven de zinsnede waarin hij dat zegt even voor te lezen. Het is een korte volzin, maar waarin de zaak zeer duidelijk wordt geëxponeerd.

Hij schrijft:

„Beobachtungsmässig", — een echt Duitsch woord! — „historisch und statistisch nachweisbar zeigt sich im Staate eine deutliche Tendenz zur Ausdehnung der öffentlichen, speciell Staatsthätigkeiten mit dem Fortschritt der Volkswirtschaft und Cultur auf dem Gebiete der beiden organisirten Staatszwecke . . . sodasz es statthaft erscheint von einem Gesetze der wachsende Ausdehnung der öffentlichen, besonders der Staatshätigkeiten zu sprechen."

Duidelijker kan het wel niet.

Wanneer men nu vraagt hoever hij dat uitstrekt, hoever het „Bereich der Staatsthätigkeit" gaat, dan zegt hij:

„Der Staat hat diejenige Thätigkeiten zur Befriedigung der Bedürfnisse seiner Angehörigen zu übernehmen, welche weder die Privatwirtschaften noch freie Vereine überhaupt, oder welche alle diese nur weniger gut oder nur kostspieliger übernehmen können."

En het einde is dat hij zegt:

„So durchdringt denn schliesslich der moderne Rechts und Culturstaat immer mehr das ganze Volksleben, nach allen dessen Seiten, und die ganze Volkswirtschaft in allen ihren Verhältnissen."

Er wordt dan verder een opsomming gegeven: armenzorg, onderwijs, Bildung, wat ook, moet alles in handen van den Staat zijn.

En vraagt men nu: neemt dan toch een Staatssocialist als Wagner niet ook aan een zekere grens, wil hij dan het particuliere leven geheel vernietigen? dan luidt zijn antwoord: neen, daar is een grens, maar die kan ik niet aanwijzen; die grens is voortdurend veranderbaar. Hij zegt:

„Die Individuelle, Vereins- und Selbstverwachtungsthätigkeit soll, im Gesamtinteresse, auch eine gewisse — niet eine sichere, maar eine gewisse — Selbständigkeit behaupten. Allein eine ganz bestimmte Grenz für die Staatsthätigkeit gegenüber alle andere lässt sich nicht principiell ziehen. Die richtige Grenze ist niemals stabil, ändert sich, und muss sich ändern."

Welnu, van een dergelijk Staatsbegrip, waarbij men dan van den Staat gemaakt heeft hetzij een persoon, een eigen wezen, een persoonlijkheid, of welken vorm men daarvoor heeft uitgedacht, — maar die er op neerkomt van den Staat te maken een poliep, die met zijn geduchte vangarmen het geheele maatschappelijke leven naar zich toetrekt om het in zich op te lossen — hebben wij anti-revolutionnairen nooit iets willen weten en daarvan is ook in de onderwerpen, die hier zijn ingediend, geen spoor te ontdekken.

Zullen wij dan de andere zijde uitgaan en zullen wij ons overgeven aan het Manchester egoïsme, gelijk von Schuren de individualistiek economisch noemt? Evenmin. Ik zie op dat egoïsme van de Manchesterschool volstrekt niet uit de hoogte neer. Wanneer men neemt een van zijn uitnemendste vertegenwoordigers, Bastiat, dan vind ik in dezen zelfs een man, die van het door hem gekozen standpunt Gode de eer wil geven, doordien hij n.l. de maatschappij opvat als een organisme, door God in het leven geroepen, waarin de wetten werken die door Hem zijn ingesteld, waarom Bastiat overtuigd was, dat men niets anders te doen had dan aan de werking van die goddelijke wetten het maatschappelijk leven over te laten om zeker te zijn, dat de uitkomst goed zou wezen. Een *struggle for life* met *survial of the fittest.*

En nu geeft Block, een ook hier bekend schrijver, in zijn geschrift over het kathedersocialisme deze passage van Bastiat weer:

„Wir erfahren dann mit einem Gefühl der Glückseligkeit, dasse keine Lücke in der Schöpfung ist, und dass die soziale Ordnung, wie jede andere, das Vorhandensein *harmonischer Gesetze* bezeugt, denen Newton Ehrfurcht zollte und die dem Psalmisten den Ausruf entrang: *Coeli enarrant gloriam Dei*".

Intusschen heeft de uitkomst getoond, dat Bastiat en al de heeren van de Manchesterschool zich totaal hebben vergist en dat hun actie eenvoudig uitliep op wat men noemt: het kapitalisme in zijn meest boozen, zijn meest ontaarden vorm.

Moeten wij nu als anti-revolutionnaire partij ons, hetzij bij het

kathedersocialisme, hetzij bij de Manchesterschool aansluiten ? Dit kunnen wij niet doen, dit heeft de Christelijke partij nooit gedaan en dit doet zij ook nu nog nergens.

Men stelt het wel eens voor, als zou de anti-revolutionnaire partij een partij zijn, hier in Nederland opgekomen. Neen, Mijnheer de Voorzitter, de Christelijke partijen zijn van veel ouder dagteekening dan de liberale. Wanneer men teruggaat in de historie, dan vindt men zelfs tot op de tweede helft van de 16de eeuw geen woord, geen uitdrukking voor wat zij noemen: den Staat. Zoo weinig is het standpunt, hetzij van de eene, hetzij van de andere geschetste school, een voorstelling die den roep der eeuwen voor zich heeft. Wanneer een begrip geen naam, geen woord, geen uitdrukking heeft, dan volgt reeds daaruit dat het niet leeft. En nu is bij de Grieken, dat weet men, nooit anders dan het woord *polis* gebruikt, waar onze uitdrukking politiek en politiek leven van herkomstig is. En bij de Romeinen heeft men evenzoo nooit anders gehad dan het woord *res publica*, en dat woord — daar men Latijn gebruikte in de middeleeuwen — is de geheele middeleeuwen door altoos zoo gebruikt, totdat het eerst Bodin en Montaigne, op het laatst der 16de eeuw, het woord *estat* van een Italiaanschen schrijver hebben overgenomen. Zoo weinig was dit een algemeen gebruikt woord, dat in Duitschland eerst in 1794 het woord *Staat* voor de eerste maal in een officieel stuk gebezigd is.

Wij hebben dan ook niet de klassieke voorstelling van den Staat. Neen, wij hebben altoos deze voorstelling gehad, die reeds, door Chrysosthomus is uitgesproken, door Augustinus is beleden en uitgewerkt, op zijn autoriteit de geheele middeleeuwen is blijven gelden en die ook nu nog wordt beleden, zoowel in de geschriften van Stahl als ook bijv. in het geschrift van von Mühler: „Grundlagen der Philosophie der Staats- und Rechtslehre nach evangelischen Principiën", hetzelfde standpunt dat ook onze vaderen hier te lande hebben ingenomen, toen zij in artikel 37 van hun geloofsbelijdenis schreven, dat de Overheid bij het volksleven bijkomt en dat zij er alleen bijkomt om hetgeen in de maatschappij fout is gegaan door de zonde, te herstellen en zooveel mogelijk het kwaad voor de toekomst te verhoeden. Daar is door onze vaderen beleden, niet alleen door theologen, maar door onze vaderen in het gemeen — in dien tijd toch waren al onze Staatslieden lid van de Kerk en die dat beleden:

„Wij gelooven, dat onze goede God, uit oorzaak der verdorvenheid des menschengeslachts, Koningen, Prinsen en Overheden verordend heeft, willende, dat de wereld geregeerd worde door wetten en politiën, opdat de ongebondenheid der menschen bedwongen worde, en alles naar goede ordinantiën onder de menschen toega."

Vandaar dan ook, dat het Calvinisme hier in ons land wortelen kon, daar toch dat Calvinisme altijd er voor is opgekomen de rechten en de vrijheden van de maatschappij, de rechten en de vrijheden van het volk te verdedigen en nooit anders macht, gezag of invloed van de Overheid heeft willen toelaten dan om te corrigeeren de fouten die door het bederf in de maatschappij en in het volksleven waren ingedrongen.

Nu kan men natuurlijk — dat geef ik volkomen toe — verschillen in opinie over de heel andere vraag, of metterdaad de noodstand aanwezig is, zoodat de Overheid moet ingrijpen; verschillen over de vraag, of niet veeleer het particulier initiatief nog kan worden opgewekt en geprikkeld om zelf de taak te volvoeren die eigenlijk op de maatschappij rust en die de Overheid nooit anders dan uit noodstand kan en mag overnemen. Dit geef ik volkomen toe. Maar wanneer daarover de een een andere opinie heeft dan de ander, is dit een verschil niet in beginsel, maar eenvoudig over den feitelijken toestand.

Juist daarom is van anti-revolutionnaire zijde steeds aangedrongen op bedrijfsorganisatie. Ik zal daarop nu niet weer diep ingaan, maar slechts even zeggen, in welk verband die quaestie met het nu behandelde vraagstuk staat.

Wanneer de maatschappij niet in staat is in eigen nooden te voorzien, komt de noodstand te spoedig, komt het ingrijpen van de Overheid eerder dan het behoeft. Nu is een maatschappij die organen mist, zwak en tot handelen niet in staat. Daarom is er van onze zijde steeds op aangedrongen: geef toch, om de anarchie te stuiten, aan de maatschappij weer haar sociale organen en wanneer die publiekrechtelijk en onder de noodige voorzorgen zijn ingesteld, zult gij zien, dat de maatschappij zelf weer allerlei doen kan wat haar thans niet mogelijk is.

Dat is dan bestreden met de opmerking: ja, maar dan moet de minderheid zich aan de meerderheid onderwerpen. In het Wetboek van Koophandel, art. 324, stelt de wet dat beginsel ook voor de reeders. Maar wanneer de heeren nu werkelijk meenen, dat men zonder bedrijfsorganisatie meerdere vrijheid geniet, zou ik willen zeggen: zie naar de werkwilligen bij de Amsterdamsche troebelen, naar hun vrouwen en kinderen, die toen gemolesteerd zijn; daar was geen bedrijfsorganisatie en vinden de heeren dat nu het ideaal van de vrijheid? Of ook wanneer, gelijk ik meen dat geschied is te Bodegraven, de winkeliers besluiten om hun winkels op een bepaald uur te sluiten en twee of drie hunner zeggen: wij doen er niet aan mede, en maken daardoor de geheele zaak onmogelijk, vinden de heeren dat dan een ideale vrijheid die hun toelacht; of ook, wanneer door de vrijgeorganiseerden een groepsvergadering wordt gehouden, en doordat men op die vergadering niet te best opkomt, met één stem meerderheid een besluit wordt genomen, waardoor feitelijk dus een besluit genomen wordt door een heel kleine meerderheid, vinden de heeren dat dan een vrijheid die hun bekoort, wanneer door die vergadering besloten wordt tot staking en nu moeten de anderen maar mede staken?

Ik geloof inderdaad dat men kan zeggen, dat dit Kabinet door zich noch op het standpunt van het Staatssocialisme, noch op het standpunt van de Manchester school te plaatsen, *den rechten weg* heeft gekozen en wij het moeten *dank zeggen* dat het zich in die lijn, in dien zin, in dien loop heeft begeven die wij thans voor oogen hebben.

VI.

Aan het slot van mijn rede op 6 December ging ik over tot het bellen van het *Eerste gelui* met het oog op den electoralen trein, die in 1913 zou afrijden.

Het luidde na mijn opmerking over Zondagsrust en Vaccine als volgt:

Nu wijs ik op deze dingen volstrekt niet om van de Regeering te vragen, dat zij in deze zittingsperiode nog deze desiderata zal afdoen. Reeds zoo zwaar is de Kamer beladen en overladen, dat daar geen quaestie van kan zijn, maar omdat ik hoop en vertrouw, dat het aan het Kabinet gegeven zal worden *om ook nà 1913* de plaats te blijven innemen die het op het oogenblik inneemt, meen ik goed te doen met aan de Regeering duidelijk te maken, dat er van anti-revolutionaire zijde wenschen en begeerten bestaan, die misschien op het program van de volgende wetgevende periode in aanmerking kunnen komen.

Nu nog een openhartig woord, waarvan ik geloof, dat het goed is dat de Regeering het hoort.

De Regeering heeft, en dat is natuurlijk, niet aan alle wenschen van anti-revolutionaire zijde kunnen voldoen. Dit vraag ik ook niet. Het karakter van een coalitie is niet dat iedere groep als *conditio sine qua non* stelt, dat voldaan moet worden aan wat de partij wenscht, maar wat ik wil is dit: men moet niet, nòch de eerste, nòch de tweede, nòch de derde groep van de coalitie kwetsen, en dit is geschied.

Wanneer ik zie hoe bij de koloniale begrooting, en ten vorigen jare en ditmaal weer, van de zijde van de Regeering een stem is uitgegaan en een houding aangenomen die aan de overzijde, niet alleen hier, maar ook in de pers, met voetgetrappel begroet is en die in anti-revolutionaire kringen zeer ernstig pijn heeft gedaan, dan vraag ik, of het goed is dat de Regeering niet, ook waar het zulke vraagstukken betreft, althans een wat zachtere houding aanneemt; dat men althans voor ernstige bezwaren dezerzijds een woord van waardeering hebbe, dat men althans argumenteere en reden tegenover reden stelle, dat men niet doe wat nu al herhaaldelijk gedaan is, en verklaart: *sic jubeo suc volo*, zoo is mijn verklaring, dat men zich niet beroepe op verklaringen van de heeren van Asch van Wijck en Idenburg, die hier niets met de zaak te doen hebben en er niets mede konden te doen hebben, omdat hun verklaringen de quaestie, die het thans gold, niet raakten, daar deze in de dagen dier verklaringen nog niet was opgeworpen.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam VI heeft zich, geestig als altijd, naar aanleiding van deze quaestie de uitdrukking veroorloofd, dat wij hadden gewild, dat de schoolstrijd die hier had uitgediend, verhuizen of emigreeren kon naar Indië.

Hij houde mij ten goede, dat ik deze tegenopmerking maak: Wat hij wilde, althans indien hij zich aansluit aan het betoog van Dr.

Snouck Hurgronje, was, dat de methode van de liberale partij in zake onderwijs, dat wil zeggen, dat de neutrale Staatsschool feitelijk wordt moderne secteschool, een methode die hier veroordeeld en gevonnist is van hier zou verhuizen naar een nieuw toevluchtsoord en naar Indië zou worden verlegd. Indien de zaak zóó stond spreekt het vanzelf, dat wij hem terstond zouden nareizen om te zorgen, dat hij, indien hij zijn werk in zijn geest in Indië begon, hij hetzelfde verzet, dat wij hier tegen dat stelsel hebben volgehouden, ook daar zou ontmoeten.

Wanneer ik mij nu enkele opmerkingen heb veroorloofd zou het wel lijken, dat ik medeging met de heeren, die op een andere partijgroepeering hebben gedoeld, maar dan veroorloof ik mij te zeggen, dat ik ook, wat dit punt betreft, met den geachten afgevaardigde uit Amsterdam VI daarom niet akkoord kan gaan, omdat ik vind, — hij houde mij deze opmerking ten goede — dat hij de feiten niet juist heeft aangeduid.

Hij sprak er van als van een feit, dat de onderwijsquaestie van de baan is en daarmede vervallen was de band van de coalitie aan deze zijde.

Is dit juist? Is metterdaad de onderwijsquaestie van de baan?

Het zou dan moeten wezen, dat metterdaad het openbaar en het bijzonder onderwijs op voet van gelijkheid stonden.

Nu is het aan hem, evengoed als ons allen bekend, dat het openbaar onderwijs de pré heeft in de gemeentefinanciën, waar het 11 millioen uit put; afgetrokken worden natuurlijk 3 millioen voor schoolgelden, maar het komt dan toch nog altoos neer op 8 millioen, behalve de andere pré, welke het openbaar onderwijs van Rijkswege geniet. Er is dus geen sprake van, dat wij zouden zijn, waar wij wezen moesten. maar afgescheiden daarvan zou ik mij willen veroorloven de opmerking, dat al was de schoolquaestie geheel tot ruste gekomen, de bron, de oorzaak, de wortel van ons samengaan nog in niets zou zijn vervallen en dat wij ook na wegneming daarvan evenzeer als vroeger een eigen politiek zullen blijven voeren.

Wanneer het vroeg of laat mocht gebeuren, dat wij een andere partijgroepeering moesten hebben in het leven te roepen, dan meen ik daarbij toch deze opmerking te moeten maken, dat men dan wel wete, dat ik althans, wat mij betreft, nooit meer een poging zal aanwenden om met een gedeelte van de overzijde op democratisch standpunt te kunnen samengaan; en dat dan de eenige uitweg, welke ons zou overblijven, zoude wezen in ons isolement te gaan staan, gelijk wij dat gedaan hebben in 1878.

Voor het overige zou ik mij wel deze opmerking willen veroorloven. Den heeren van de overzijde, die zich niet kunnen voorstellen wat ons eigenlijk samenhoudt, omdat wij zoo telkens verschillen van opinie, zou ik twee dingen willen zeggen: vergeet niet, dat er aloos bestaat een middelpunt-vliedende kracht bij alle groepen, die zich coaliseeren, wijl die tot het karakter zelf van een coalitie behoort, en in de tweede plaats, dat bij een Christelijke coalitie er altoos werkt, als ik het zoo eens mag uitdrukken, een *unio mystica*, dat wil zeggen, dat wij, afgezien

van alle politieke overleg, gezamenlijk ons thuis gevoelen in een eigen levens- en wereldbeschouwing, welke wij in andere kringen niet terugvinden, en dat wij daarom, hoe het ook moge gelukken om op een acuut punt ons tijdelijk uiteen te slaan, altoos naar elkander zullen worden getrokken, juist omdat in de belijdenis van Christus als God, voor ons gegeven is het groote element, dat ons metterdaad altoos weer samenbrengen zal.

Juist daarom — en nu wend ik mij ten slotte weer tot de Regeering — meen ik er op te moeten wijzen, dat het Kabinet er toch indachtig aan zij, dat het in 1913 niet de eenige vraag zal worden, of men vóór het Kabinet wil optrekken, maar dat de hoofdvraag zal zijn of er bezieling en geestdrift in de gelederen zal wezen. En nu wil ik dit wel zeggen: de gelederen zullen geordend worden, als één man zullen zij optrekken en de fakkels zullen gereed liggen om straks den triomftocht op te luisteren; maar, of die fakkels ontstoken zullen worden, zal hiervan afhangen, mijn heeren Ministers, of van u de vuurvonk zal uitgaan die de op zich zelf doode fakkels in laaien gloed zal zetten en werkelijk zal doen opvlammen.

Hieruit ziet men, dat mijn peroratie geheel gewijd was aan het pogen om voor de Stembus in 1913 de lijn voor het Kabinet vrij te krijgen.

VII.

Mijn *Pays en Vreê*, een vrede, die zoo jammerlijk door Dr. de Visser, geheel tegen zijn bedoeling, verstoord werd.

Mijnheer de Voorzitter! Ik heb niet het woord gevraagd om mij voor de derde maal in de algemeene discussiën te mengen, maar omdat ik meen als steller van het persoonlijk feit daartoe het recht te hebben.

Nu begin ik gaarne met te erkennen, dat het wel schijnt dat, hetzij mijn houding, hetzij mijn woorden, nu en dan een irriteerende werking op anderen hebben.

Natuurlijk betreur ik dit en hetgeen ik daarbij altijd het bedroevendst vind is dit, dat dikwijls iemand die zulk een irriteerende prikkeling door mijn woorden onderging, het niet zegt, maar het verzwijgt en er rancuneus over blijft. Daarom stel ik het te meer op prijs, dat het Kabinet, nu blijkbaar weer door mij iets gezegd was dat irriteerde, daar niet op gezwegen heeft, maar daarop heeft gereageerd. Nu dacht ik eerst: het was toch wat hard er zóó op te reageeren; maar thans moet ik zeggen: *rixae amantium saepe amoris redintegratio:* het gebeurt niet zelden onder verliefden, dat juist de liefdesgeschillen kras worden aangezet en

dat die daarna teweegbrengen, dat de verliefden elkaar weer te teederder omhelzen.

Nu heeft de Minister van Binnenlandsche Zaken mij — daarvan ben ik overtuigd — weer schrikkelijk ondankbaar behandeld. Want hij heeft gezegd: ik dacht zoo slecht van hem en van zijn collega's. Herlees nu wat ik gisteren gesproken heb en wat blijkt daaruit? Dat ik juist mij begeven heb in een uitvoerig betoog om het Kabinet juist te verdedigen op het punt van de sociale quaestie en om te weerspreken en tegen te gaan de valsche voorstelling die hier en daar rondloopt, alsof het Kabinet in de sociale quaestie vervallen was in Staatssocialisme.

Ik heb het in het Kabinet geloofd en geprezen, dat het de sociale quaestie niet uitsluitend materieel opvatte, maar dat het ook de Zedelijkheidswet heeft weten door te zetten. Ik heb eergisteren van het Kabinet werk gemaakt zooals ik vroeger nooit gedaan heb. Ik heb niets anders dan lof voor het Kabinet over gehad. Slechts heb ik mij veroorloofd op enkele details woorden van critiek te laten hooren. En nu vraag ik: hoe is het nu toch gekomen, dat, waar ik nooit zoo sterk als juist eergisteren in een uitvoerig betoog de verdediging van de uitnemendheid van het Kabinet op mij nam, men juist *nu* zegt: gij denkt van ons te slecht. Moet er dan nog meer prijs bij? Verlangt de heer Minister dat ik hier een volgend jaar een panegyriek ga houden? — Want er is stof genoeg voor in de personen en in het optreden van de Ministers.

Het heeft mij zeer veel genoegen gedaan, dat Zijn Excellentie de Minister van Koloniën de beantwoording van de door mij ingediende klacht in zake het persoonlijk feit — waar ook geen reden voor bestond — niet aan den President-Minister heeft overgelaten, maar zelf op zich heeft genomen, en ik kan niet anders zeggen of de door hem gesproken woorden waren zooals ik ze van hem verwacht had. Ik heb daaruit de overtuiging gekregen, dat er metterdaad aan zijn zijde geen kwaad in het spel was.

Natuurlijk ga ik niet in op de bespreking van *De Standaard*. Dat is gisteren ook al gevraagd. Men zou werkelijk zijn betrekking als hoofdredacteur moeten neerleggen, wanneer men hier in de Kamer elk oogenblik geroepen werd te verdedigen alles wat in *De Standaard* staat. Alleen op één punt wil ik wel antwoorden. Er is gezegd, dat de redactie van *De Standaard* zich vergist had in de feiten, en dat daarin onjuist was behandeld iets wat in 1910 is geschied alsof het gebeurd ware in 1909. Dit kan zeer goed zijn, en wanneer ik daarvan blijk ontvang, heb ik relaties genoeg met *De Standaard* om de redactie te verzoeken daar een correctie op te willen leveren.

Maar nu blijft de hoofdzaak deze, en dit is iets waarover ik toch iets zeggen moet. Het woord „misverstand" is een *pretty refuge* voor allerlei onaangename dingen en daarom vind ik het woord „misverstand" een kostelijk woord, om den vrede te herstellen. Maar dan moet toch wel in het oog gehouden worden, dat dan dit misverstand niet alleen tusschen de nu twee debatteerende partijen heeft bestaan, maar dat het bestaan heeft bij de geheele Kamer en bij het geheele publiek daarbuiten, want

indien er metterdaad iets was gezegd, dat niet den indruk maakte van te zijn een partijkiezen voor de liberale denkbeelden en tegen de onze, dan zou volstrekt onverklaarbaar zijn geweest de explosie van blijdschap aan de overzijde en het gevoel van teleurstelling aan deze zijde, niet eens, maar nu tweemaal. Nu ontken ik daarom volstrekt niet, dat het misverstand dan ook feitelijk bestaan heeft, maar waaruit moet dat dan verklaard worden? Mij dunkt, het kan alleen daaruit verklaard worden, en ik neem die verklaring gaarne aan, dat voor iemand, die niet in Indië geweest is, de verdediging van de begrooting van Koloniën, met haar vele departementen, een zoo omvattende en zoo inspannende taak is geweest, dat de heer Minister zijn geest niet los en vrijelijk genoeg, toen deze zaak ter sprake kwam, op dit terrein heeft kunnen bewegen. Daarmede neem ik volkomen genoegen. *Ik dank hem vóor het door hem gesprokene, en voor mij is nu door het ontvangen antwoord alles vervallen wat mij gehinderd heeft, en waar ik straks van oorlog sprak, spreek ik nu na dat woord van pais en vree.*

Inhoudsopgave